

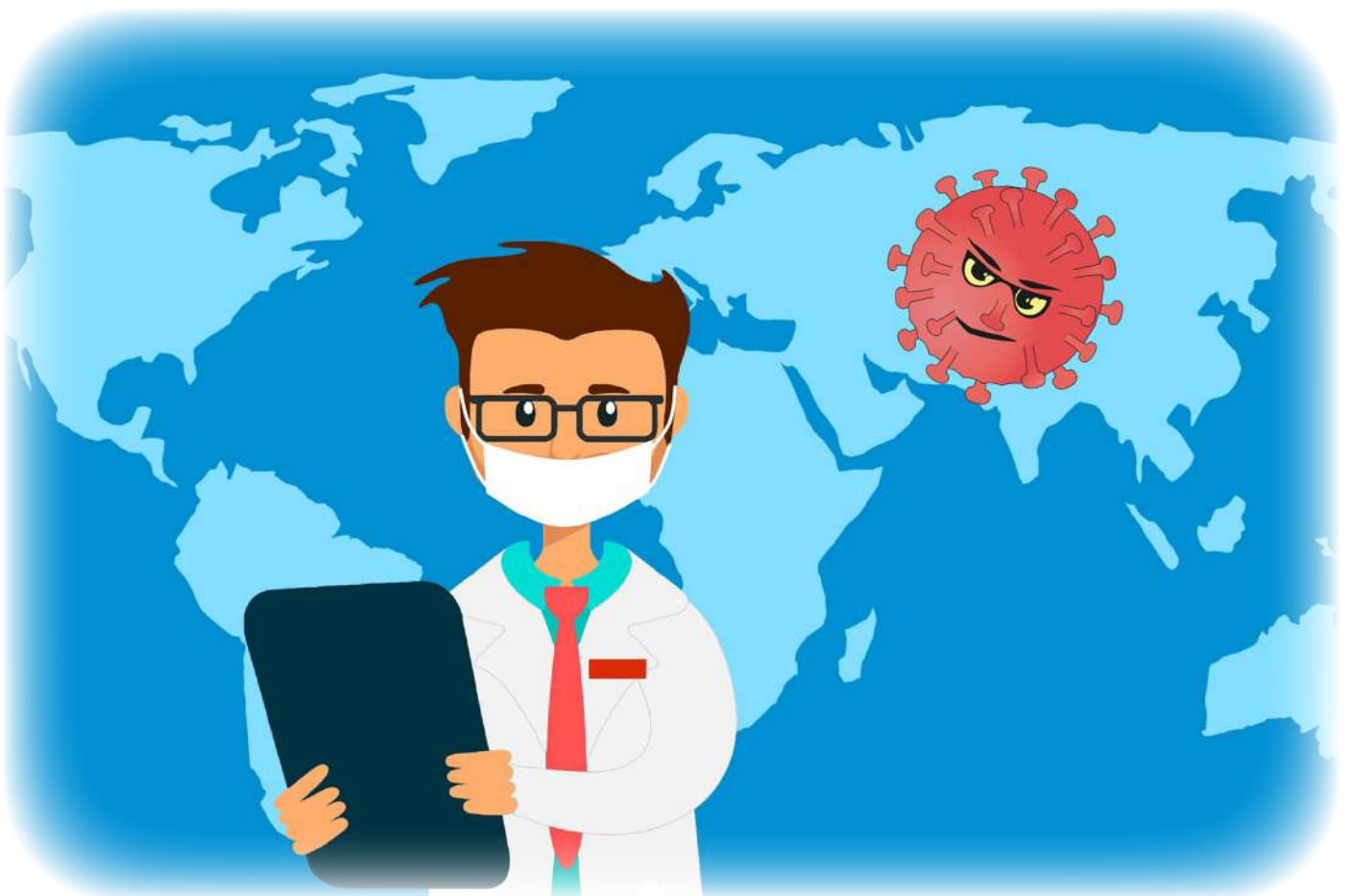
МІЖНАРОДНИЙ  
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ  
«ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL  
SCIENTIFIC JOURNAL  
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ  
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ  
«ИНТЕРНАУКА»

№ 7 (87) / 2020  
2 том



**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ  
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL  
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ  
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво  
про державну реєстрацію  
друкованого засобу масової інформації  
КВ № 22444-12344ПР*

*Збірник наукових праць*

№ 7 (87)

2 том

Київ 2020



Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

#### *Редакція:*

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)  
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)  
Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

#### *Редакційна колегія:*

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)  
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)  
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

#### *Розділ «Економічні науки»:*

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)

Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ніценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Беялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, член-кореспондент Української академії наук (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

#### *Розділ «Юридичні науки»:*

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтєн Інгаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растислав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковичово, Словачька Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ  
CONTENTS  
СОДЕРЖАНИЕ

## ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

- Виноградова Олена Володимирівна, Дрокіна Ніна Іванівна, Лїба Катерина Дмитрівна**  
СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙ В МАРКЕТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ  
ПІДПРИЄМСТВ..... 9
- Джулакідзе Шалва Емзарович, Джулакідзе Емзар Гівійович**  
НАЦІОНАЛЬНО-РЕГІОНАЛЬНІ ПОСТУЛАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ..... 13
- Підгурська Вікторія Олександрівна**  
ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ В ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ  
КОРПОРАЦІЯХ ..... 17
- Хитрук Ілона Олександрівна, Ковшова Ірина Олегівна**  
СИСТЕМА ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ..... 21
- Ходюк Ольга Олегівна**  
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА  
ПАТ «ЗЗБК ІМ. С. КОВАЛЬСЬКОЇ» ..... 27
- Яценко Маріанна Сергіївна, Белобров Олександр Дмитрович,  
Лихащенко Катерина Олександрівна**  
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КРЮІНГОВОЇ КОМПАНІЇ У СТРУКТУРІ  
СВІТОВОЇ СУДНОПЛАВНОЇ ГАЛУЗІ ..... 31

## ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Алієва Аліса Відадіївна**  
ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЄЮ В УКРАЇНІ ..... 38
- Дереш Юлія Вікторівна, Романчук Альбіна Олександрівна**  
ІНСТИТУТ ІМПІЧМЕНТУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ШЛЯХИ  
ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ ..... 43
- Косигіна Анастасія Євгенівна**  
ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ У ПРАКТИЦІ  
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ..... 49
- Кужель Катерина Святославівна**  
ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ ТА ЇЇ ВИДИ ..... 56



<b>Милоненко Юлія Валеріївна</b> ПРАВОВІ ПИТАННЯ СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ .....	60
<b>Мошуро Лілія Віталіївна</b> ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ .....	65
<b>Піскуровська Анна Володимирівна</b> КОНЦЕПЦІЯ «СМАРТ-МІСТА» І ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	73
<b>Рожок Ігор Сергійович, Бондик Радіон Вадимович</b> АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ....	77
<b>Ситенька Олександра Сергіївна, Макарчук Юлія Володимирівна</b> ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО У СУЧАСНІЙ СІМ'Ї.....	84
<b>Сичик Владислав Васильович</b> ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ .....	91
<b>Терьошкіна Анастасія Дмитрівна, Івашковський Дмитро Валерійович</b> ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ .....	96
<b>Хохлова Діана Анатоліївна</b> «АБСОЛЮТНА» ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ ПРИНИЗЛИВОГО ПОВОДЖЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 3 ЄКПЛ: ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ .....	100
<b>Чегронець Надія Вікторівна, Бомбергер Інна Леонідівна</b> ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЗА НОВОЮ СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ: КВАЛІФІКАЦІЙНЕ ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ .....	107

УДК 338.46.47:654.1 (045)

**Виноградова Олена Володимирівна**  
доктор економічних наук, професор,  
завідувач кафедри маркетингу  
Державний університет телекомунікацій

**Виноградова Елена Владимировна**  
доктор экономических наук, профессор,  
заведующий кафедрой маркетинга  
Государственный университет телекоммуникаций

**Vynogradova Olena**  
Doctor of Economics, Professor,  
Head of Marketing Department  
State University of Telecommunications

**Дрокіна Ніна Іванівна**  
кандидат економічних наук, докторант  
Державний університет телекомунікацій

**Дрокина Нина Ивановна**  
кандидат экономических наук, докторант  
Государственный университет телекоммуникаций

**Drokina Nina**  
PhD in Economics, Doctoral Student of the  
State University of Telecommunications

**Либа Катерина Дмитрівна**  
магістр  
Державного університету телекомунікацій

**Лыба Екатерина Дмитриевна**  
магистр  
Государственного университета телекоммуникаций

**Lyba Kateryna**  
Master of the  
State University of Telecommunications

## СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙ В МАРКЕТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

## СУЩНОСТЬ ИННОВАЦИЙ В МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

## THE ESSENCE OF INNOVATIONS IN THE ACTIVITY OF THE MARKETING OF THE TELECOMMUNICATION ENTERPRISES

**Анотація.** У статті розглянуто поняття «інновація» та його сутність в маркетинговій діяльності телекомунікаційних підприємств. Розглянуто основні інновації, які було запроваджено у телекомунікаційній сфері, серед яких впровадження та розвиток широкосмугового доступу до Інтернет (технологія 4G та 5G), Інтернет речей, хмарні технології, Big Data, доповнена та віртуальна реальність, штучний інтелект, у тому числі чат-боти.

**Ключові слова:** інновація, інноваційний маркетинг, Інтернет речей, Big Data, хмарні технології, доповнена реальність, віртуальна реальність, штучний інтелект, чат-бот.

**Аннотация.** В статье рассмотрено понятие «инновация» и его сущность в маркетинговой деятельности телекоммуникационных предприятий. Рассмотрены основные инновации, внедренные в телекоммуникационной сфере, среди которых внедрение и развитие широкополосного доступа в Интернет (технология 4G и 5G), Интернет вещей, облачные технологии, Big Data, дополненная и виртуальная реальность, искусственный интеллект, в том числе чат-боты.

**Ключевые слова:** инновация, инновационный маркетинг, Интернет вещей, Big Data, облачные технологии, дополненная реальность, виртуальная реальность, искусственный интеллект, чат-бот.

**Summary.** The article considers the concept of «innovation» and its essence in the marketing activities of telecommunications enterprises. The main innovations introduced in the telecommunications sector, including the introduction and development of broadband Internet access (4G and 5G technology), the Internet of things, cloud technology, Big Data, augmented and virtual reality, artificial intelligence, including chat bots.

**Key words:** innovation, innovative marketing, Internet of things, Big Data, cloud technologies, augmented reality, virtual reality, artificial intelligence, chat bot.

**Постановка проблеми.** Розвиток суспільства та економіки в епоху диджиталізації потребує значної кількості інновацій та інноваційних технологій, спроможних задовольнити мінливі потреби споживачів на тлі соціально-політичної та економічної нестабільності. Інновації поступово інтегруються у всі сфери життя та стають важливим інструментом розвитку сучасних підприємств та економіки держави в цілому. Ще більшої актуальності питання впровадження інновацій набуває сьогодні, коли всі країни світу переживають глобальну економічну кризу та пандемію Covid-19. При цьому маркетингова діяльність сучасних підприємств лише тоді зможе бути ефективною, якщо не лише буде оперативно реагувати на кожне інноваційне зрушення, а й продукувати власні інноваційні технології, спрямовані на постійне вдосконалення товарів, послуг і методів залучення нових клієнтів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Поняття «інновації» в науковий обіг ввів австрійський вчений Йозеф Шумпетер у 1911 році. У своїй роботі «Теорія економічного розвитку» він зазначає, що інноваційні процеси є новими комбінаціями, які формуються в результаті реорганізації виробництва завдяки використанню нової техніки, появи нової сировини, впровадження нової продукції, виникнення нових ринків збуту [1].

Тема інновацій за останні кілька років захопила корпоративний і політичний дискурс планети. Всесвітній економічний форум в Давосі вже декілька років поспіль присвячений четвертій промисловій революції та її наслідкам у всіх сферах. Глобальні інституції вбачають у технологіях головний драйвер розвитку та важливу умову для виживання компаній та країн [2]. Значний внесок у наукову спадщину теорії інновацій зробили такі провідні вчені, як М. Л. Джордж, П. Майерс, В. Г. Медінський, Ф. Ніксон, М. Портер, Б. Санто, Б. Твіст, Й. Шумпетер та інші науковці. Однак, з кожним кроком науково-технічного прогресу, поглиблюється сутність інновацій, додаються нові риси інноваційних технологій відповідних галузевих ринків. Особливо це стосується телекомунікаційної сфери, яка зараз стрімко оновлюється та дає поштовх до інноваційних

трансформацій всього суспільства. Тому питання інновацій у маркетинговій діяльності телекомунікаційних підприємств є актуальними і своєчасними.

**Мета.** Розвиток теорії сутності інновацій в маркетинговій діяльності телекомунікаційних підприємств.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Поєднання в комплексі інноваційних технологій і маркетингових можливостей може стати стимулом для росту загальної активності суб'єктів господарювання та призвести до підвищення конкурентоспроможності окремих великих підприємств і галузей економіки та інтенсифікації процесів участі українських брендів на світових ринках товарів та послуг.

У сучасному розумінні інноваційний маркетинг можна представити як сукупність філософії бізнесу, стратегій, функцій і процедур управління та методологічної основи [1]. Інновації в маркетинговій діяльності сучасних підприємств можна поділити на три великі групи, а саме: нові способи ведення бізнесу; створення новаторських товарів або послуг та пошук нової цільової аудиторії.

Для маркетингових інновацій сьогодні створені сприятливі умови тими змінами ринку, які ведуть до появи нових потреб або нових способів задоволення вже існуючих потреб споживачів. Слід врахувати, що в умовах економічної кризи виникають проблеми із забезпеченістю підприємств фінансовими засобами для технологічних інновацій, тому саме маркетингові інновації можуть стати основою в конкурентній боротьбі за споживача.

Стан ринку на сьогодні характеризується постійним посиленням конкуренції. Дана ситуація вимагає розвитку бізнесу, який можливо досягти за допомогою підвищення рентабельності виробництва та розширення асортименту товарів та послуг. Компанії під час випуску на ринок нових товарів та послуг мають можливість розширити асортимент своєї продукції, а також закріпити за собою нову товарну категорію.

При правильному використанні інноваційних технологій у маркетинговій діяльності компанії отримують конкурентну перевагу — можливість прогнозувати поведінку споживачів, замовників, партнерів і конкурентів, а також здійснювати активний вплив на неї [1].

Телекомунікаційна галузь характеризується постійним виникненням новітніх технологій і високою конкуренцією у зв'язку з цим. Варто зазначити, що за останнє десятиріччя ринок телекомунікаційних послуг демонструє значний розвиток та щорічно збільшує свою долю у глобальному ВВП. Так, Внесок мобільних технологій і сервісів за 2018 рік оцінюється в 3,9 трлн. дол і майже 32 млн. нових робочих місць. За прогнозами експертів, до 2023 року мобільні технології і сервіси принесуть світовій економіці 4,8 трлн. дол. Внесок технологій 5G в найближчі 15 років оцінюється в 2,2 трлн. дол [3]. Ключовим чинником росту ринку телекомунікаційних послуг стали інноваційні технології, які дозволили змінити структуру ринку і надавати доступ до мережі Інтернет та мобільного зв'язку широкому колу користувачів.

За даними Державної служби статистики України ринок телекомунікаційних послуг України також характеризується зростанням попиту. Так, наприклад, у 2019 р. порівняно з 2016 р. обсяг реалізованих послуг для абонентів рухомого (мобільного) зв'язку збільшився на 10,3%, а для абонентів Інтернет на 50,8%. Щорічно в світі споживачам пропонується значна кількість нових розробок, проте тільки деякі з них можуть повністю змінити структуру галузі, або ринку в цілому.

Серед основних інноваційних розробок, які зробили істотний вплив на телекомунікаційний сектор, можна виділити наступні:

1. Розвиток рухомого широкопasmового доступу до Інтернет. Відбувається перехід мереж від 2G та 3G до 4G (LTE) та 5G, основною характеристикою яких є зростання швидкості передачі даних з 14,4 кбіт /с до 20 Гбіт /с при 5G. За прогнозами International GSM Association до 2025 року планується близько 900 мільйонів підключень до мережі 5G, що складе 14% від загального числа користувачів мобільного зв'язку. Також очікується, що в США рівень проникнення мережі 5G до 2025 року досягне 49%, в Японії — 45%, в Європі — 31%, а в Китаї — 29% [3].

2. Розвиток IoT (інтернет речей) технологій. Термін «Інтернет речей» (Internet of Things) був запропонований в 1999 р. Кевіном Ештоном, одним з трьох засновників Центру автоматичної ідентифікації Массачусетського університету. Інтернет речей — це мережа фізичних об'єктів, які мають вбудовані технології, що дозволяють здійснювати взаємодію з зовнішнім середовищем, передавати відомості про свій стан і приймати дані ззовні [4]. Таким чином, інтернет речей дозволяє об'єктам бути виявленими або контрольованими віддалено через існуючу мережеву інфраструктуру, створюючи можливість для більш прямої інтеграції фізичного світу в комп'ютерні системи і в результаті підвищуючи ефективність, точність і економічну вигоду в додаток до скорочення втручання людини.

Провідні світові оператори зв'язку вважають, що до 2025 р. кількість глобальних IoT-з'єднань

збільшиться в 3 рази у порівнянні з 2018 р. та буде становити 25 млрд., в той час як глобальний дохід від Інтернету речей збільшиться в чотири рази і буде становити 1,1 трлн. дол. При цьому варто зазначити, що за прогнозами лідируючі позиції будуть займати промислові з'єднання в порівнянні зі споживчими, що буде причиною подальшого розвитку технологій «розумних будинків», «розумних міст» і «розумних підприємств» [3]. Серед основних галузей, де вже зараз застосування технологій IoT дало значні результати, можна виділити виробництво, логістику та транспорт, військово-оборонний комплекс, агро-сектор, торгівлю, включаючи роздрібні продажі, банківську і страхову системи, нафто-газову промисловість і видобуток корисних копалин, медицину, IT-індустрію та ін.

3. Розробка операційної системи Android, що зробило смартфони більш доступними для широкого кола користувачів, і тим самим сприяло збільшенню користувачів мобільного Інтернету та росту цього ринку. На сьогодні дана операційна система є найбільш популярною у всьому світі через достатньо низьку вартість пристроїв, які працюють на ній. На конференції для розробників Google I/O 2019 компанія оголосила, що в усьому світі понад 2,5 млрд. активних пристроїв працює на операційній системі Android. Згідно даних, які були опубліковані International GSM Association, кількість користувачів мобільного Інтернету по всьому світу з 2018 р. до 2025 р. повинна збільшитись на 1,4 млрд. чоловік і скласти приблизно 5 млрд. чоловік (більше ніж 60% населення) [3].

4. Розвиток хмарних технологій, Big Data і аналітики, що представляють собою один з найбільш перспективних напрямків на ринку додаткових послуг. Ефективне використання цих технологій можливе за рахунок використання високошвидкісного Інтернету. Філософія Big Data передбачає новий підхід до збирання, зберігання, управління та аналізу масивів даних, оскільки їх очікуваний обсяг настільки великий, що перевершує можливості традиційних програмних продуктів. Провайдери на сьогодні є одними з головних споживачів BigData, тому більшість методик аналізу великих даних застосовні до галузі телекомунікацій.

Застосування Big Data операторами зв'язку в телекомунікаційній сфері дозволяє їм аналізувати існуючу клієнтську базу і вирішувати завдання по утриманню відтоку існуючих клієнтів і залученню нових [5].

5. Розвиток технологій доповненої реальності (augmented reality або AR) та віртуальної реальності (Virtual reality або VR). Зростання попиту на AR/VR технологію зумовлено тим фактором, що обчислювальна потужність і набір датчиків в апаратних платформах для планшетів і смартфонів на сьогодні дають можливість накладати будь-які цифрові дані на зображення і відтворювати їх в реальному режимі часу зі вбудованих в смартфони або в інші пристрої камер. На сьогодні серед основних напрямків

використання AR/VR технологій можна виділити сферу розваг, а саме ігри, фільми, спортивні або музичні заходи; сферу роздрібною торгівлі; віддалену допомогу; сферу медицини (голографічне зображення, дистанційна діагностика); виробництво (3D друк). Використання технологій доповненої і віртуальної реальності дає можливість підвищити швидкість і зменшити вартість процесу навчання персоналу; прискорити процес, який стосується складання, ремонту і використання спеціального обладнання; збільшити швидкість пошуку інформації; поліпшити клієнтський досвід шляхом введення унікальних способів взаємодії з компанією та продуктом, що призводить до зростання обсягів продажів; вдосконалення і підвищення ефективності комунікацій.

6. Розвиток штучного інтелекту (artificial intelligence або AI). За прогнозами дослідницької компанії Tractica у найближчі кілька років телекомунікаційна галузь вкладе кілька десятків мільярдів доларів в технології штучного інтелекту, програмне забезпечення, обладнання та сервіси з їх використанням. За оцінками експертів, в період з 2016 р по 2025 р постачальники телекомунікаційних послуг витратять на різні AI-рішення понад 36,7 млрд. дол. У той же час прогнозується, що доходи від програмного забезпечення з використанням технології AI виростуть з 10,1 млрд. дол у 2018 р до 126,0 млрд. дол у 2025 р [6].

Основним напрямком використання AI-рішень в телекомунікаційній галузі стануть інструменти для моніторингу мережевої інфраструктури і управління її роботою. Фахівці вважають, що понад 60% інвестицій телекомунікаційної галузі в AI-технології піде саме на цей напрям. Серед інших ключових варіантів застосування штучно інтелекту аналітики вказують впровадження віртуальних асистентів у відділах клієнтського обслуговування і маркетингу, створення інтелектуальних систем з управління взаємовідносинами з замовниками (CRM), забезпечення кібербезпеки, прогностичне технічне обслуговування і пом'якшення наслідків від шахрайств [6].

Одним з прикладів вдалого застосування технологій штучного інтелекту, який на сьогодні отримав

широке розповсюдження у багатьох сферах, є чат-боти. Чат-бот представляє собою форму розмовного штучного інтелекту, яка призначена для спрощення взаємодії людини з комп'ютерами. При використанні чат-ботів, комп'ютери можуть розуміти, реагувати та взаємодіяти з людиною через усну або письмову мову. Дана технологія набула такої популярності через те, що на сьогодні більшість споживачів віддають перевагу спілкуванню у письмовій формі (через месенджери), а також вважають, що бізнес-послуги повинні бути доступні цілодобово. У телекомунікаційній галузі чат-боти найчастіше використовуються для виставлення рахунку, повідомлення про зміни тарифу та спеціальні пропозиції, для зв'язку з технічною підтримкою і замовлення послуги.

### Висновки

Для підтримки конкурентоспроможності телекомунікаційні компанії проводять активну політику в напрямку впровадження інновацій в свою маркетингову діяльність і поступово виводять на ринок нові товари та послуги. Це пов'язано із високою наукоємністю галузевої продукції і значно коротшим порівняно з іншими галузями життєвим циклом товару, а також відносно обмеженими можливостями з диференціації вже існуючих продуктів в силу їх високої стандартизації.

Інноваційна діяльність телекомунікаційних компаній здійснює значний вплив на традиційні галузі світової економіки, шляхом впровадження нових технологічних вимог до товарів та послуг, що виробляються, внутрішньогалузевої комунікації та організації виробництва, а також управління персоналом. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства всім ринковим суб'єктам для ефективного функціонування необхідно вести постійний моніторинг та своєчасно адаптуватися до останніх досягнень телекомунікаційних компаній.

При цьому, дієвість інноваційного маркетингу компаній залежить від оптимальності і доцільності генерації та впровадження креативних ідей, інноваційного маркетингового інструментарію та передових управлінських рішень.

### Література

1. Васщенко О. В. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / О. В. Васщенко, В. Г. Шматько. Київ: ЦУЛ, Фенікс, 2010. 66 с.
2. Инновации или смерть: как выжить бизнесу на тонущем корабле «Украина». URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/08/16/628080/>
3. The mobile economy 2019. URL: <https://ict.moscow/static/2019-02-25-b9a6e6202ee1d5f787cf95d3639c5.pdf> (дата звернення: 05.05.2020).
4. Цветков В. Я. Интернет вещей как глобальная инфраструктура для информационного общества // Современные технологии управления. 2017. № 6 (78). URL: <https://sovman.ru/article/7803/> (дата обращения: 05.05.2020).
5. Пономарев А. А. Использование больших данных сотовыми операторами на примере построения маршрутов абонентов // Вестник НГУ. Серия: Информационные технологии. 2017. № 1. Т. 15. С. 70–78. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-bolshih-dannyh-sotovymi-operatorami-na-primere-postroeniya-marshrutov-abonentov> (дата обращения: 06.05.2020).
6. Artificial Intelligence Market Forecasts. Tractica. URL: <https://tractica.omdia.com/research/artificial-intelligence-market-forecasts/> (date of request: 06.05.2020).

**Джулакідзе Шалва Емзарович**

*доктор економіки, асоційований професор*

*Академія національної оборони Грузії імені Давида Агмашенебелі*

**Джулакідзе Шалва Емзарович**

*доктор економіки, асоційований професор*

*Академія національної оборони Грузії імені Давида Агмашенебелі*

**Julakidze Shalva**

*Doctor of Economics, Associate Professor Of Management Programme*

*Davit Aghmashenebeli National Defence Academy of Georgia*

**Джулакідзе Емзар Гівійович**

*доктор економіки, професор,*

*Департамент бізнес адміністрування*

*Державний університет імені Акакія Церетелі*

**Джулакідзе Емзар Гивиевич**

*доктор економіки, професор,*

*Департамент бізнес адміністрування*

*Государственный университет имени Акакия Церетели*

**Julakidze Emzar**

*Doctor of Economics, Professor of Department of Business Administration*

*Akaki Tsereteli State University*

DOI: 10.25313/2520-2057-2020-7-5952

## НАЦІОНАЛЬНО-РЕГІОНАЛЬНІ ПОСТУЛАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

## НАЦИОНАЛЬНО-РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПОСТУЛАТЫ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

## NATIONAL-REGIONAL POSTULATES OF INTELLECTUAL MANAGEMENT

**Анотація.** Інтелект являє собою психологічну основу мислення, хоча, у досягненні успіху вирішальним є емоційний інтелект і соціальний компонент в ньому. Мова йдеться про ці навички, які передбачають поняття-осмислення власних та чужих почуттів, поступків та думок і відповідну дію. За результатами проведення досліджень між менеджерами м. Кутаїсі, з'ясувалося, що у досягненні успіху на персональний інтелект припадає 25%, а на соціальний – 75%. Ми вимірили також соціальний інтелект магістрантів магістерських програм «Бізнес адміністрування» і звісно, виділилися лідери. Але для практичного підтвердження вказаного потрібен час.

**Ключові слова:** емоційний інтелект, шанс успіху, настрої та емоції, соціальний інтелект, менеджерські амбіції.

**Аннотация.** Интеллект представляет собой психологическую основу мышления, хотя, в достижении успеха решающим является эмоциональный интеллект и социальный компонент в нем. Речь идет об этих навыках, которые предусматривают понятие-осмысление собственных и чужих чувств, поступков и мыслей и соответствующее действие. По результатам проведения исследований между менеджерами м. Кутаиси, выяснилось, что в достижении успеха на персональный интеллект приходится 25%, а на социальную – 75%. Мы измерили также социальный интеллект магистрантов магистерских программ «Бизнес администрирование» и конечно, выделились лидеры. Но для практического подтверждения указанного нужно время.

**Ключевые слова:** эмоциональный интеллект, шанс успеха, настроение и эмоции, социальный интеллект, менеджерские амбиции.

**Summary.** *Intellect – is psychological basis for thinking. Though, in reaching success it is crucial to have emotional intellect and social component inside of it. The conversation is about those skills of manager which mean the own and others' feelings, behavior and thinking-comprehending and relevant activities. On the basis of survey made among the managers in c. Kutaisi by us it was found out that in case of reaching the success 25% accounts to private intellect, and 75% – to social one; we have measured also the social intellect of undergraduates of Master's program in the field of Business Administration. It is natural that leaders were distinguished, though it needs time to practically approve it.*

**Key words:** *emotional intellect, chance to success, mood and emotions, social intellect, managerial ambitions.*

**Постановка проблеми.** Стверджують, що лише соціальним інтелектом пояснюється той факт, чому досягають успіху люди з посередніми здібностями, такі, які мають недостатній досвід та невисокий рівень знання. Головна проблема нашого дослідження полягає в наступному — як впливають національно-регіональні особливості суспільства на соціальний інтелект людини.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У дослідженні використані праці таких фахівців, як: Пітер Г. Нордхаус, Г. Папелішвілі, А. Симсиве, М. Хосіташвілі та інш.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Аналіз результатів досліджень, які існують з інтелектуального менеджменту та відповідь на запитання — чи можливе прогнозування успішності, яку досягне студент у наступному професійному житті?

**Виклад основного матеріалу.** Інтелект — це власність особи, що являє собою психологічну основу його мислення. Інтелектом оцінюють вміння людини адаптуватися в нових ситуаціях. Як правило, особи, які мають високий інтелект, більш талановиті й відповідно, вони повинні мати високий шанс у досягненні успіху, хоча відповідно до багатьох досліджень, люди з високим інтелектом кращі, ніж люди з середнім інтелектом лише протягом 20% часу. На дану аномалію вперше звернули увагу у 1995 році (Daniel Golman) і саме у цій період сформувався термін «емоційний інтелект». Це здатність людини почути емоцію людей, надати осмислення, управляти та використовувати на користь.

Яким би дивним не здавалося, стверджують також, що високий інтелект людини (IQ – Intelligence quotient) не має ніякого зв'язку з його емоційним інтелектом (EQ - Emotional intelligence) [1] і лише емоційним інтелектом пояснюється те, чому досягають успіху такі люди, які не мають достатнього досвіду та достатнього рівню освіти. Маються на увазі навички менеджера щодо розуміння — осмислення власних та чужих почуттів, поступків та думок. Звісно, такі навички мають великий вплив на його поступки, оброблення рішень та відповідно, на досягнений результат.

Як відомо, дослідники розділили емоційний інтелект і персональні та соціальні компоненти. Зі свого боку, інтелект також можемо поділити, як «побачення» (відчуття) настроїв та емоцій і навички управління ними. Відповідно, отримуємо: сприйнят-

тя самого себе, управління самим собою, емпатію, тобто розуміння емоцій інших людей та навички управління емоціями інших людей.

З метою роз'яснення, яка з навичок є головною для досягнення успіхів, ми провели опитування серед менеджерів малих та середніх підприємств в Кутаїсі та Імеретинському краю про перспективи та успіхи бізнесу, що знаходиться в їхньому розпорядженні. Були опитувані більше 300 респондентів. А саме, на питання — яка з навичок є найголовнішою: дізнатися власні настрої та емоції, чужі настрої та емоції, управляти власними настроями та емоціями й управляти чужими настроями та емоціями. Виявилось, що більшість менеджерів (60%) найважливішими вважає навички управління чужими настроями та емоціями, а значення інших навик розподілилися наступним чином: управляти власними настроями та емоціями — 20%, дізнатися чужі настрої та емоції — 15%, дізнатися власні настрої та емоції — 5%. Якщо підведемо підсумки отриманих результатів, з точки зору його основних компонентів, отримуємо таку картин припадає йде 25%, а на соціальний інтелект — 75%. Треба зазначити, що їхньому профілю бізнес діяльності не відповідає освіта 77% респондентів та досвід 64% респондентів, що ще більше зміцнює вищесказану аномалію.

Не виключаємо, що аналогічне дослідження у інших країнах створює різне ранжування. Причинами різності можуть бути: національні особливості, рівень розвитку країни, правила поведінки у суспільстві, традиції та цінності, соціальне становище та багато інших. Але, в усіх випадках якщо ти, як шукач ділових відносин, не можеш виявити емпатію до іншої сторони, поставити себе на його місце, ти не досягнеш успіху.

Стоїть питання — чи можливо прогнозувати, наскільки досягне успіху сьогоднішній студент у наступному професійному житті на фоні, коли всім відомо, що успіх індивідів на роботі на 80% залежить від EQ, а лише на 20% від IQ і що головне, цей висновок стосується всіх типів людей в організації, всіх рівнів менеджменту та всіх регіонів світу [5]. Але поки будемо говорити про оцінювання соціального інтелекту, обов'язково треба поставити питання: — чи є можливим його розвиток? Згідно з дослідженнями, соціальний інтелект значно високий у людей у віці, ніж у молодих, що свідчить про те, що його розвиток можливий.

Якщо в цілому інтелект допомагає менеджеру у роз'ясненні важких питань та їх оптимальному вирішенні, соціальний інтелект описується, як сукупність таких навичок, як соціальна інформованість, соціальні відчуття та здатність вибору найкращого виходу з існуючої (соціальної) обставини. Відповідно, не можемо не погодитися з тим, що соціальний інтелект людини багато в чому обумовлює його успіх, ніж професійне знання, досвід, або інший окремо взятий фактор [2].

Професійне знання та досвід можемо розглядати, як «обов'язкові умови» менеджера, але недостатні. Тобто, якщо менеджер не має соціального інтелекту, не дивлячись на те, що має відповідні знання, гострий аналітичний розум, здатний генерувати яскраві ідеї-це недостатні умови для того, щоб отримати керівника вищого рівня. Господарська практика теж підтверджує, що чим вище посада яку займає людина, тим більше значення має його соціальний інтелект в ефективності його діяльності — як діяльності менеджера. Люди з таким талантом мають навички «інтерперсонального рентгену». Вони вміють читати людей навіть тоді, коли ці люди намагаються сховати власні почуття та думки [4].

Перший тест, за допомогою якого намагалися вимірити соціальний інтелект, був так званий тест соціального інтелекту Джорджа Вашингтона. Цей тест поділявся на багато субтестів, а в кінці об'єднувався та виставлявся підсумковий бал. Згаданий тест Джорджа Вашингтона містить підсистеми, які вимірювали такі навички, як: обговорення соціальних ситуацій, запам'ятовування імен та обличч, спостереження поведінки людей, дізнання ментального стану за словами, дізнання ментального стану за виразом обличчя, соціальна інформація та відчуття гумору [4]. На сьогодні великою популярністю користується тест, який був створений в США, в університеті Західного Мічигану [3, ст. 46]. За цією анкетною, можна здійснювати оцінку власних навичок, а також використовувати її для виявлення можливостей співробітників, що дасть можливість підібрати для кожного з них відповідну позицію в організації, де він виявить максимальну продуктивність.

Згідно з інструкцією, анкету має заповнити особа (здійснювати самооцінку) і ще декілька людей, які добре знайомі з цією людиною (здійснювати анонімне оцінювання). Анкета така: [3, ст. 47].

**1. Комунікабельність.** Здійснює ефективну комунікацію з іншими.

**2. Розбірливість.** Він розбірливий та далекоглядний.

**3. Самовпевненість.** Самовпевнений та вірить своїм можливостям.

**4. Самодовіра.** Самовпевнений та вільний від сумнівів.

**5. Безстрашність.** Безстрашний та до кінця йде слідом за своїми цілями.

**6. Принциповість.** Твердо захищає свої позиції та діє впевнено.

**7. Вірність.** Надійний та всилає в інших віру.

**8. Надійність.** Послідовний та можна на нього покластися.

**9. Дружність.** Дружний, віддає добро та тепло іншим людям.

**10. Соціальність.** Соціальний, добре розмовляє та входить в контакт.

**11. Доброзичливість.** Порядний та контролює себе.

**12. Працелюбний.** Працелюбний та старанний.

**13. Чутливість.** Чутливий, толерантний, тактичний та милосердний.

**14. Емфатичність.** Емфатичний, добре розуміє інших.

За даною анкетною та запропонованою методикою серед випускників магістерської програми «Бізнес адміністрування» державного університету імені Акакія Церетелі (усього 24 магістрантів), були вибрані лише ті, які добре знали один одного не менше як 4 роки. Кожен з них заповнив одну анкету самооцінювання та 5–5 анкет анонімного оцінювання.

Самооцінка кожного індивіда та середнє арифметичне число зовнішніх оцінювачів надає інформацію про те, як бачить людина свій соціальний інтелект та як сприймають його інші, тобто, наскільки відрізняються наші погляди від поглядів інших людей і які ми з точки зору інших. Відповідно, за допомогою цього інструменту можна оцінювати власні сильні та слабкі сторони та відзначити ті сфери, де наші думки співпадають з іншими, або навпаки — радикально відрізняються від думок інших осіб.

Згідно з даним опитуванням можна також відзначити, чий рейтинг найвищий, хто з них найамбіційніший і хто із них найскромніший. Найвищі оцінки дійсно отримали ті магістранти, які не тільки добре навчаються, але може вирізняються логічним мисленням та високою активністю в дебатах / дискусіях. Вірю, що вони дійсно досягнуть успіху. Дослідження виділило найамбіційніших осіб, які вважають, що в них багато навичок соціального інтелекту, ніж помічають інші й також найскромніших, які лише в інших особах бачать навички соціального інтелекту, а в самому собі цього не відчувають. А для підтвердження цього потрібен певний час.



**Література**

1. Емоційний інтелект. (17.05.2019). [skillsyouneed.com](https://www.roigroup.ge/eq/). URL: <https://www.roigroup.ge/eq/>
2. Папелішвілі Г. Лідерство. (05.06.2018). URL: <https://papelishvili.wordpress.com>
3. Питер Г. Нордхаус. Лідерство: теорія та практика. Університет Західного Мічигану. 2010 р. URL: <http://mastsavlebeli.ge/uploads/books/10books/7.pdf>
4. Симсвіє А. Соціальний інтелект. (30.01.2017). URL: <http://intermedia.ge>
5. Хосіташвілі М. Чи дійсно відзначає інтелект успіху? (20.02.2014). URL: <https://edu.aris.ge/news/namdvilad-gansazrvravs-inteleqti-warmatebas.html>

**References**

1. Emotional intellect (17.05.2019). [skillsyouneed.com](https://www.roigroup.ge/eq/). URL: <https://www.roigroup.ge/eq/>
2. Papelishvili G. Leadership (05.06.2018). URL: <https://papelishvili.wordpress.com>
3. Peter G. Northouse: Leadership: Theories and Practice. West Michigan University 2010. URL: <http://mastsavlebeli.ge/uploads/books/10books/7.pdf>
4. Simsive A. Social Intellect (30.01.2017). URL: <http://intermedia.ge>
5. Khositashvili M. Does intellect really determine the success? (20.02.2014). URL: <https://edu.aris.ge/news/namdvilad-gansazrvravs-inteleqti-warmatebas.html>

**Підгурська Вікторія Олександрівна**  
бренд-менеджер  
ТОВ «Кімберлі-Кларк»  
**Подгурская Виктория Александровна**  
бренд-менеджер  
ООО «Кимберли-Кларк»  
**Pidhurska Viktoriia**  
Brand-Manager  
LLC «Kimberly Clark»

## ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ В ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЯХ

## ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТА В ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЯХ

## THE FEATURES OF INTERNATIONAL BRAND-MANAGEMENT IN TRANSNATIONAL CORPORATIONS

**Анотація.** Досліджено причини виходу на міжнародний ринок брендів ТНК. Розроблено класифікацію основних факторів, що впливають на побудову стратегії міжнародного бренд-менеджменту.

**Ключові слова:** міжнародний бренд-менеджмент, ТНК, стратегія, фактори впливу.

**Аннотация.** Исследованы причины выхода на международный рынок брендов ТНК. Разработана классификация основных факторов, которые влияют на построение стратегии международного бренд-менеджмента.

**Ключевые слова:** международный бренд-менеджмент, ТНК, стратегия, факторы влияния.

**Summary.** The main reasons of TNC's brands entering international markets were investigated. Classification of the main factors that influence international brand-management strategy building was created.

**Key words:** international brand-management, TNC, strategy, factors of influence.

**В** поточних умовах глобалізації, активного розвитку міжнародної економічної інтеграції та міжнародної торгівлі, використання ефективної стратегії міжнародного брендингу є дієвим методом підвищення капіталізації транснаціональних корпорацій (ТНК), тобто їх ринкової вартості. Рентабельність і капіталізація тісно взаємопов'язані, так як останній показник залежить від одержуваного рівня прибутку. Так, якщо порівнювати портфелі найбільш сильних міжнародних брендів з їх портфелями цінних паперів, то з кожним роком ми можемо спостерігати сильний вплив бренду на вартість акцій ТНК. Тому слід розуміти, що реальна вартість компаній лежить за межами вартості матеріальних активів; вона знаходиться в умах потенційних споживачів, що прямо вказує на цінність бренду компанії.

Ключовим завданням міжнародного бренд-менеджменту в ТНК повинно бути нарощування його

капіталізації, оскільки бренд з високою вартістю впливає як на криву попиту, так і на криву пропозиції за рахунок економії на масштабах виробництва та збуту, більшої лояльності підрядників, зменшенню кадрових затрат та витрат на залучення зовнішніх фінансових ресурсів (також за рахунок можливого перерозподілу активів з материнських компаній до своїх дочірніх підприємств, філій тощо) [1, с. 24].

Для створення сильного міжнародного портфеля брендів необхідно використовувати ефективну стратегію брендингу, яка повинна забезпечити правильне позиціонування бренду та формування його унікальності. Звичайно, вибір такої оптимальної стратегії викликає ряд труднощів, оскільки типового науково-методичного апарату оцінки ефективності стратегії бренд-менеджменту не існує. Саме тому кожна ТНК розробляє свою власну бренд-стратегію із врахуванням таких ключових характеристик:

структура підрозділів, фінансова спроможність підприємства та маркетингові бюджети, ситуація на ринку, істотні переваги та можливі недоліки власного продукту, активності конкурентів та особливості їх продуктів, цільова аудиторія бренду тощо. При цьому, інтернаціоналізація бізнесу та просування портфеля брендів в різних країнах являється одним із ключових характеристик в стратегії бренд-менеджменту ТНК. Прийняття рішення зробити бренд глобальним можна пояснити рядом причин:

- збільшення рівня прибутку за рахунок збільшення території збуту та різного рівня економічного розвитку країн;
- дуже висока конкуренція на вітчизняному ринку;
- задоволення бажання акціонерів до постійного розвитку компанії;
- висока лояльність споживачів до глобальних брендів;
- глобалізація цільової аудиторії тощо.

Ми вже зазначили, що не існує шаблону створення ефективної стратегії міжнародного бренд-менеджменту, оскільки кожна ТНК обирає свій шлях до успіху в залежності від своїх амбіцій та наявних ресурсів. Але можливо виділити ряд факторів, які прямо чи опосередковано впливають на вектор побудови стратегії виходу бренду на міжнародний рівень та особливості подальшого управління ним. Пропонуємо розглянути такі фактори, умовно розділивши їх на 2 групи — фактори прямого впливу, що не підлягають управлінню з боку ТНК та фактори, що можуть бути скореговані з боку ТНК (рис. 1).

До першої групи слід відносити такі фактори:

1. *Крос-культурні відмінності споживачів.* У кожному національному середовищі існують певні, характерні тільки для даного регіону, звичаї, традиції, стереотипи і, відповідно, споживчі сподівання. Цей фактор потрібно враховувати при виборі імені бренду, розробці упаковки, основних кольорів, способу позиціонування і просування на ринку. В сучасних умовах ім'я бренду перетворилося з простого способу ідентифікації товарів в певний комунікатор відмінних цінностей компанії взагалі і бренду зокрема [2, С. 65]. Саме тому при виборі імені та основних ідентифікаторів бренду (кольорова гамма, логотип, слоган), ТНК, як правило, прагнуть знайти оптимальне рішення, яке можна використовувати по всьому світу. Із врахуванням даного фактору ТНК приймають рішення стосовно того, чи експортувати в країну оригінальний бренд із пулом його супутніх характеристик (сервіс, тип реклами і т.д.), або ж видозмінювати продукт, тобто локалізувати його відповідно до особливостей ринку. Так, наприклад, McDonald's змінює смаки своїх страв відповідно до релігійних/традиційних канонів країни, не продаючи бургери зі свининою в мусульманських країнах; проте сервіс та концепцію використовують відповідно до глобальних стандартів.

2. *Географія регіону та клімат.* Звичайно, що обираючи регіон збуту продукції, треба оцінювати кліматичні умови в рамках культури споживання продукту та можливості мінімальних збитків при доставці. Наприклад, не доцільним буде ви-

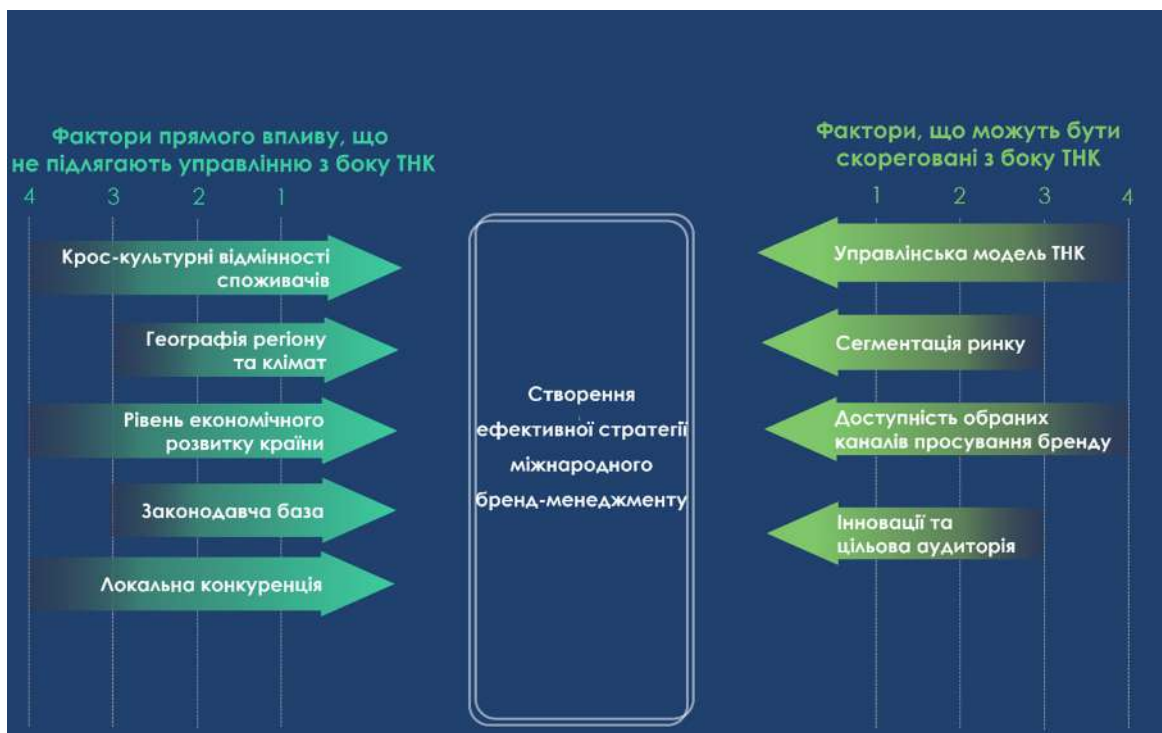


Рис. 1. Фактори, які необхідно враховувати при розробці стратегії міжнародного бренд-менеджменту

Джерело: розробка автора

від на ринок країн Африки широкого портфеля кондитерських виробів ТМ «Roshen», оскільки транспортування шоколадних цукерок, тортів, тістечок потребує холодильного устаткування та дуже акуратної комплектації на кожному етапі логістичного циклу. При цьому, необхідно враховувати також короткі строки придатності такої продукції. Тому у даному кейсі слід розглядати можливість експорту цукерок із довгим терміном придатності та найменш вразливим до спеки складом інгредієнтів. Слід зазначити, що вибір країни повинен також враховувати принципи ефективного саплай чейн менеджменту. У кожній ТНК є свої розподільні центри (РЦ), тобто склади (зазвичай один або декілька на континенті), де знаходиться продукція, звідки вона вирушає до клієнтів. Логістична доступність таких РЦ, виробничих потужностей ТНК та/або дистрибуторських складів повинні бути детально проаналізовані з точки зору економічної обґрунтованості транспортних затрат.

3. *Рівень економічного розвитку країни.* Рівень економічного розвитку різних країн може в значній мірі відрізнитися, що свідчить про нерівномірність отримання прибутків в регіонах з однаковим обсягом продажів. Тому політика управління брендами ТНК повинна приймати даний фактор до уваги як один із основних при планування КРІ регіону та прогнозуванні фінансових очікувань.

4. *Законодавча база.* Глобалізація бренду завжди тягне за собою велику кількість юридичної роботи. Це пов'язано, перш за все, з особливостями національного законодавства кожного нового, для бренду, ринку. Якщо оцінювати цей процес в рамках Європи, то звичайно це трохи легше, оскільки в країнах ЄС активно відбувається гармонізація національного законодавства із правом ЄС. Проте на рівні країн не-учасниць ЄС, а більш того — різних континентів, юридичні аспекти досить різняться, що ускладнює захист прав інтелектуальної власності ТНК та змушує нести значні витрати на послуги юристів. По-друге, в процесі укрупнення своєї діяльності та міжнародної інтеграції брендів на ринки, ТНК зіштовхуються із перевітками локальних антимонопольних комітетів та знаходяться під пильним наглядом органів по захисту прав споживачів. Переважно, такі дії урядовців направлені на захист локальних виробників, штучно ускладнюючи розвиток іноземних брендів в своїй країні.

5. *Локальна конкуренція.* Даний фактор одним із перших приймається до уваги маркетинговим відділом при дослідженні реальності входу на ринок обраних брендів. Щільна конкуренція локальних виробників, до того ж ускладнена юридичними аспектами виходу на цей ринок, одразу дає зрозуміти доцільність «боротьби» за обсяги цього ринку.

До другої групи факторів відносяться ті, що підлягають впливу з боку ТНК і можуть бути скореговані компанією в процесі адаптації до обраного ринку:

1. *Управлінська модель ТНК.* Приймаючи рішення інтернаціоналізації бренду, компанія повинна створити певну структуру управління брендом на нових ринках. Тут зазвичай ТНК обирають між 2 сценаріями — створення окремих представництв в країнах, де бренд починає свій розвиток (власні філії, окремі дочірні компанії, партнери-дистрибутори) або ж виокремлення підрозділів всередині ТНК, які відповідальні за певні регіони і керують ними на дистанційному рівні.

2. *Сегментація ринку.* Аналізуючи обсяг ринку, його основних гравців, прибутковість бренду, специфіку цільової аудиторії, економічний розвиток країни та інші фактори, бренд-менеджери ТНК повинні ефективно збалансувати продуктивний портфель для кожного регіону. Ні в якому разі не можна транслювати глобально свою продуктивну політику на всі ринки, адже в різних країнах один і той же товар може належати до різних сегментів. Якщо говорити про автомобільну індустрію, наприклад, в Італії невеликий сімейний автомобіль залишається головним автомобілем, в якому можуть розміститися всі члени сім'ї. Це визначає появу структурних очікувань, що відрізняються від тих, які існують у Франції, де даний сегмент відповідає другому або навіть третьому автомобілю в сім'ї. Якщо ж взяти ще Німеччину, то в цій країні подібного сегмента взагалі не існує. [3, С. 425]. В такому аспекті маркетингові дослідження та ефективний категорійний менеджмент є запорукою успіху.

3. *Доступність обраних каналів просування бренду.* Не дивлячись на те, що розвиток глобальних інформаційних технологій надає можливість використовувати топові маркетингові канали для просування бренду, їх ефективність в кожній країні може значно відрізнитися. Так, наприклад, використання інформаційних Viber-розсилок у Польщі майже не популярне, хоча в Україні даний інструмент активно використовується як власне брендами ТНК, так і мережами споживчих товарів. Тому даний фактор може бути видозмінений брендом відповідно до специфіки рекламного ринку окремої країни.

4. *Інновації та цільова аудиторія.* Мета виділення даних понять в окремий фактор впливу, полягає в тому, що портрет споживача бренду може відрізнитися в різних країнах. Тому необхідно розуміти свою цільову аудиторію в рамках кожного ринку і відповідно до цього будувати/коригувати комунікаційну стратегію. Також слід приймати до уваги здатність споживача сприймати інновації та змінюватися. Ці дані надають можливість оцінити доцільність введення на ринок інноваційних брендів із портфеля ТНК та частоту оновлення товарних лінійок.

Враховуючи вищенаведені фактори та оцінюючи їх вплив на побудову стратегії управління брендом ТНК, простежується вплив двох протилежних процесів — глобалізації та локалізації. Кожна компанія, яка просуває свій бренд на зовнішньому ринку, сти-

кається з вибором вектору розвитку продукту — адаптації до локального рівня або ж транслювання своєї глобальної політики, і відповідно виробляє певну стратегію бренд-менеджменту. Проте, ми пропонуємо ці два процеси поєднувати в єдиний комплекс рішень, оскільки саме створення гнучкої стратегії управління брендом із врахуванням максимальної

кількості всіх можливих аспектів виходу на новий ринок, дозволить ТНК досягати бажаних бізнес-цілей. Таким чином, побудова ефективної міжнародної стратегії бренд-менеджменту повинна здійснюватися із врахуванням основних факторів, які прямо чи опосередковано впливають на успіх бренду, що в свою чергу відображається на капіталізації ТНК.

#### Література

1. Береговская Т. А. Концепция международного брендинга в стратегиях транснациональных корпораций // Вестник ГУУ. 2015. № 11.
2. Нильсон Т. Конкурентный брендинг. СПб.: Питер, 2003. 208 с.
3. Чернышева, А. М. Брендинг: учебник для бакалавров / А. М. Чернышева, Т. Н. Якубова. М.: Юрайт, 2014. 504 с.

**Хитрук Ілона Олександрівна**

*магістр кафедри маркетингу та управління бізнесом  
факультету економічних наук*

*Національного університету «Києво-Могиллянська академія»*

**Хитрук Илона Александровна**

*магистр кафедры маркетинга и управления бизнесом  
факультета экономических наук*

*Национального университета «Києво-Могиллянская академия»*

**Khytruk Iлона**

*Master of the Department of Marketing and Business Management  
Faculty of Economics*

*National University of Kyiv-Mohyla Academy*

**Ковшова Ірина Олегівна**

*доктор економічних наук, доцент,*

*доцент кафедри маркетингу та управління бізнесом  
факультету економічних наук*

*Національний університет «Києво-Могиллянська академія»*

**Ковшова Ирина Олеговна**

*доктор экономических наук, доцент,*

*доцент кафедры маркетинга и управления бизнесом  
факультета экономических наук*

*Национальный университет «Києво-Могиллянская академия»*

**Kovshova Iryna**

*Doctor of Economics, Docent,*

*Associate Professor Department of Marketing and Business Management  
Faculty of Economics*

*National University of Kyiv-Mohyla Academy*

## **СИСТЕМА ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СИСТЕМА ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ SYSTEM OF INTERNET MARKETING RESEARCH**

**Анотація.** У статті розглянуто теоретичні основи формування системи маркетингових досліджень в мережі Інтернет та характерні особливості за основними етапами проведення. Запропоновано визначення поняття «Інтернет-маркетингове дослідження» як специфічної системи пошуку, обробки та аналізу інформації. Виконано порівняльний аналіз традиційного та Інтернет-маркетингового дослідження за основними етапами проведення. Описано інноваційні методи Інтернет-маркетингових досліджень та запропоновано класифікаційну систему, де наявний інструментарій розділено за трьома блоками (прямі, комбіновані та непрямі дослідження). Визначено тенденції розвитку Інтернет-маркетингових досліджень в Україні та перспективи впровадження нових методів. Досліджено теоретико-методичні засади формування системи Інтернет-маркетингових досліджень у сучасних умовах

**Ключові слова:** система, Інтернет, маркетинг, дослідження, аналіз, інформація, методи, класифікація.

**Аннотация.** В статье рассмотрены теоретические основы формирования системы маркетинговых исследований в сети Интернет и характерные особенности по основным этапам проведения. Предложено определение понятия «Интернет-маркетинговое исследование» как специфической системы поиска, обработки и анализа информации. Выполнен сравнительный анализ традиционного и Интернет-маркетингового исследования с основными этапами проведения. Описаны инновационные методы Интернет-маркетинговых исследований и предложены классификационную

систему, где имеется инструментарий разделены по трем блокам (прямые, комбинированные и косвенные исследования). Определены тенденции развития Интернет-маркетинговых исследований в Украине и перспективы внедрения новых методов. Исследованы теоретико-методические основы формирования системы Интернет-маркетинговых исследований в современных условиях

**Ключевые слова:** система, Интернет, маркетинг, исследования, анализ, информация, методы, классификация.

**Summary.** The article considers the theoretical foundations of the formation of a system of marketing research on the Internet and the characteristics of the main stages. The definition of the concept of «Internet marketing research» as a specific system of search, processing and analysis of information is proposed. A comparative analysis of traditional and Internet marketing research with the main stages of the study is performed. Innovative methods of Internet marketing research are described and a classification system is proposed, where the available tools are divided into three blocks (direct, combined and indirect research). Trends in the development of Internet marketing research in Ukraine and prospects for the introduction of new methods are identified. Theoretical and methodological bases of formation of the system of Internet marketing researches in modern conditions are investigated

**Key words:** system, Internet, marketing, research, analysis, information, methods, classification.

**Вступ.** За останній рік спостерігаються високі темпи поширення Інтернету серед різних вікових груп населення України. Внаслідок Covid-19, навесні 2020 року вітчизняні компанії масово перейшли в онлайн-режим, значно посиливши тренд зростання електронної комерції. Така ситуація обумовила потребу в Інтернет-маркетингових дослідженнях, які, на відміну від традиційних, набули надзвичайної актуальності і стали майже єдиним джерелом інформації для компаній про споживачів в умовах самоізоляції.

**Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій.** Дослідженню розвитку формування системи Інтернет-маркетингових досліджень. Котлер Ф. [1], Успенский І. В. [2], Гаркавенко С. С. [3], Дубинський І. О. [4], Давсон К. [5], Пудова Д. [6], Мальська М. П., Мандюк Н. Л. [7], Суворова С. Г. [8], Данченко Л. А. [9], Москаленко О. Д., Зозульов О. В. [10], Тюрин Д. В. [11], Ковшова І. О. [12] Окландер М. А., Окландер Т. О., Яшкіна О. І. [14] та інші аналізували систему традиційних маркетингових досліджень та окремий інструментарій, що застосовується для аналізу даних у мережі Інтернет. Проте процес виділення окремої системи Інтернет-маркетингових досліджень майже не досліджувався, що і обумовило актуальність цього дослідження.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад формування системи Інтернет-маркетингових досліджень у сучасних умовах.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Серед науковців і практиків з маркетингу визначенню системи Інтернет-маркетингових досліджень приділяється значна увага. Філіп Котлер вважає, що маркетингові дослідження пов'язані з систематичним аналізом проблем, побудовою моделей та пошуком фактів з метою вдосконалення прийняття рішень та здійснення контролю за маркетинговою діяльністю компанії, окремих товарів чи послуг [1]. Американська маркетингова асоціація під маркетинговими дослідженнями розуміє систематичний збір, запис

та аналіз усіх фактів про проблеми, пов'язані з маркетингом товарів і послуг [1]. Успенский І. визначає маркетингове дослідження як процес пошуку та підготовки інформації для прийняття оперативних та стратегічних рішень у комерційній діяльності компанії [2]. Гаркавенко С. зазначає, що маркетингові дослідження — це систематичне збирання, обробка та аналіз даних з метою прийняття обґрунтованих маркетингових рішень [3].

Проаналізувавши та узагальнивши різні погляди теоретиків і практиків на особливості маркетингових досліджень, встановлено, що маркетингове дослідження представляє собою певну систему пошуку, обробки і аналізу інформації з метою прийняття оптимальних стратегічних і тактичних маркетингових рішень компанії.

Інтернет-маркетингові дослідження є новою підсистемою маркетингових досліджень, що має певні специфічні ознаки, інструментарій, процеси та методики реалізації на практиці, але відповідає основним критеріям загальної системи маркетингових досліджень. Поява нової підсистеми обумовила потребу дослідження специфічних ознак Інтернет-маркетингових досліджень та формування узгодженої термінології для науковців і практиків.

Так, компанія ESOMAR визначає Інтернет-маркетингові дослідження через інтернет опитування, тобто дослідження де респондент дає відповіді на питання чи бере участь в обговореннях та інших дослідженнях за допомогою персонального комп'ютера [4]. Давсон К. вводить поняття «Інтернет-етнографія» для опису використання етнографічних інструментів, прийомів, методів та розуміння для збору та аналізу даних в Інтернет-просторі [5]. Пудова Д. вважає, що онлайн дослідження не варто вважати новим видом, а вдосконаленням традиційного дослідження внаслідок іншого варіанту доступу до респондентів [6].

Відповідно, науковці по різному ставляться до визначення Інтернет-маркетингових досліджень та до етапів їх проведення. Тому запропонуємо влас-

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика традиційного та Інтернет-маркетингового дослідження за основними етапами проведення**

Етапи	Традиційне дослідження	Інтернет-маркетингове дослідження
Визначення проблеми	Визначається дослідником або керівником бізнесу	
Збір інформації	Для збору інформації використовуються друковані джерела; залучається команда дослідників, які працюють з респондентами безпосередньо використовуючи різний інструментарій; залучаються додаткові ресурси (витрати, співробітники, час на проведення).	Збір інформації здійснюється виключно у Інтернет-середовищі; дослідники працюють з респондентами безпосередньо чи опосередковано, використовуючи Інтернет-інструментарій; оптимізація ресурсів (витрати, співробітники, час на проведення).
Аналіз інформації	Нааявність суб'єктивізму при аналізі інформації. Фахівці (дослідники, аналітики, менеджери, тощо) аналізують інформацію та мають доступ до даних.	Нааявність певної об'єктивності при аналізі інформації, внаслідок значної автоматизації процесу. За потреби, фахівці можуть ввести корегування у алгоритм.
Інтерпретація інформації	Інтерпретується дослідниками, аналітиками, менеджерами.	
Прийняття рішень	Приймається менеджерами.	

*Джерело:* узагальнено автором.

не визначення поняття «Інтернет-маркетингове дослідження», під яким ми розуміємо систему пошуку, обробки та аналізу інформації за допомогою мережі Інтернет з метою прийняття стратегічних і тактичних маркетингових рішень компанії. Порівняльна характеристика традиційного та Інтернет-маркетингового досліджень наведена у табл. 1.

Інтернет-маркетингові дослідження можна представити у вигляді чотири-рівневої системи. На першому рівні весь інструментарій, відповідно до класичного представлення, можна розділити на два види — первинні та вторинні.

Кожен з зазначених видів досліджень має свої переваги і недоліки. Основними перевагами первинних Інтернет-маркетингових досліджень є висока достовірність і актуальність інформації, так як дані збираються безпосередньо для вирішення конкретного завдання. Водночас, основним недоліком є значне залучення ресурсів компанії для отримання даних, що значно збільшує вартість такого дослідження та потребує залучення додаткового персоналу та часу на його проведення. Основними перевагами вторинних Інтернет-маркетингових досліджень є відносно низька ціна та швидкість отримання даних. Проте отримані дані можуть виявитись застарілими, фрагментарними, ненадійними чи суперечливими.

Зазначені два види Інтернет-маркетингових досліджень призначаються для збору даних, які на другому рівні поділяються ще на дві групи — якісні та кількісні. Якісні Інтернет-маркетингові дослідження дозволяють отримати достовірну інформацію про мотивацію, цінності, настрої споживачів та розгорнутих даних про предмет дослідження, реакції споживачів на продукт, його пакування чи рекламну кампанію. Кількісні Інтернет-маркетингові дослідження надають конкретні цифрові дані про об'єкти

дослідження відповідно до стандартизованого процесу збору та обробки інформації.

На третьому рівні весь інструментарій розділяється ще на три види — прямі, комбіновані та непрямі дослідження. При проведенні прямого Інтернет-маркетингового дослідження респонденту відома мета дослідження, тому зазвичай фахівці використовують такі інструменти, як онлайн спільноти, тестування та онлайн панелі. Проведення комбінованого Інтернет-маркетингового дослідження залежить від різних факторів, тому респонденти можуть не усвідомлювати мету дослідження внаслідок використання дослідниками комбінацій опитування з онлайн фокус-групами, експериментами чи айтрекінгами. Непрямі Інтернет-маркетингові дослідження ґрунтуються на відсутності обізнаності респондентів про мету дослідження і базуються на проєктивних методиках, які навмисно плутають респондента для виявлення його щирих почуттів, думок та ставлення до предмету дослідження. Під час таких досліджень маркетологи часто використовують методи спостереження та моніторингу [11].

На четвертому рівні системи Інтернет-маркетингових досліджень знаходяться різні методи, основні з яких представлені на рис. 1. Розглянемо деякі з них більш детально.

Перший метод прямих Інтернет-маркетингових досліджень — онлайн спільнота, формується при реєстрації споживачів на веб-порталі і допомагає оцінити продукцію компанії за всіма можливими критеріями [8]. Онлайн панель використовується для проведення регулярних опитувань серед певного кола зареєстрованих на сайті компанії респондентів [7]. Метод веб-тестування застосовують при розробці сайту, застосунку чи гри задля вдосконалення та покращення досвіду користувачів [9].



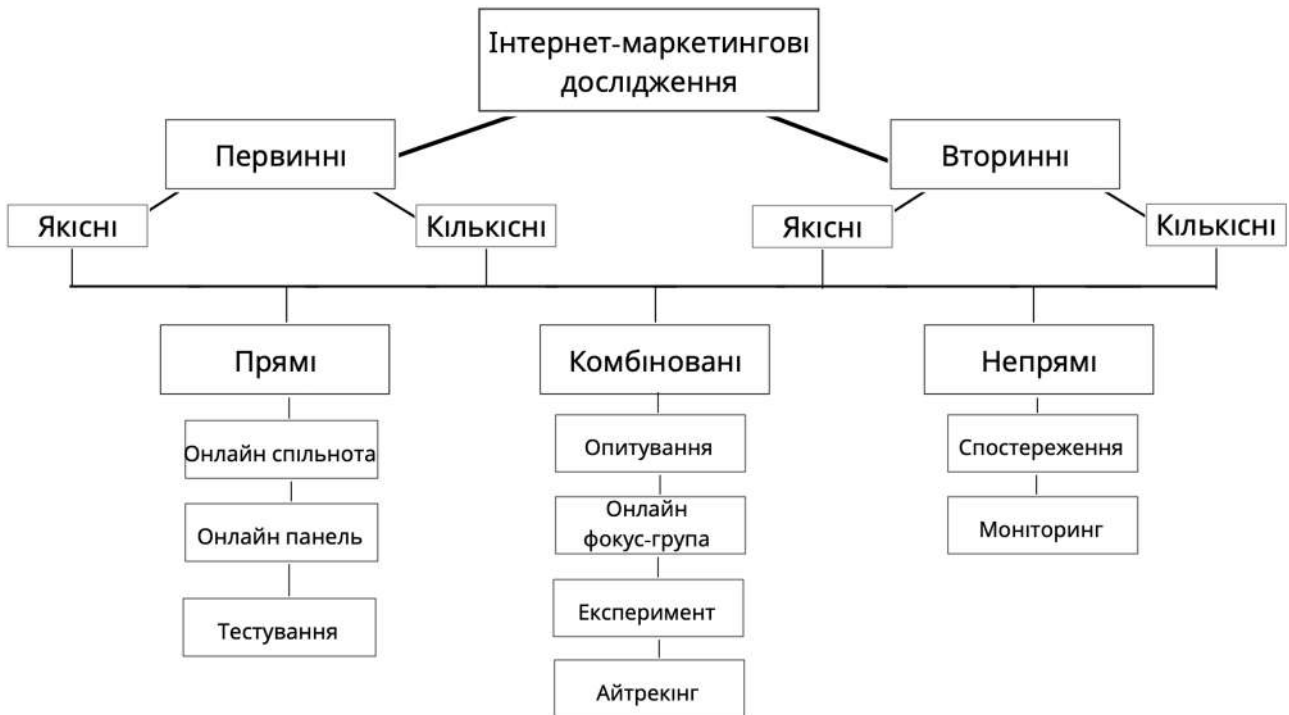


Рис. 1. Система інструментарію Інтернет-маркетингових досліджень

Джерело: узагальнено автором

При проведенні комбінованих Інтернет-маркетингових досліджень маркетологи використовують метод Інтернет опитування, тобто метод отримання первинної інформації від респондента, який включає в себе анкетне опитування чи інтерв'ю. Для використання цього методу важливо скласти анкету таким чином щоб респондент давав чіткі відповіді на запитання, задля уникнення неоднозначності. Інтернет опитування можуть проводитись за допомогою електронної пошти, SMS-повідомлень або месенджерів, соціальних мереж, веб-порталів або при реєстрації на сайті [7]. Метод онлайн фокус-групи проводиться у форматі чату, що є аналогом традиційних фокус-груп [8]. Експеримент — дає змогу маркетологам проаналізувати зміни одного або декількох факторів, які впливають на поведінку споживача [7]. Метод айтрекінгу дослідники використовують для аналізу уваги респондента. Такий метод дозволяє об'єктивно оцінити емоції людини та проаналізувати, що привертає її увагу [10].

Маркетологи все частіше використовують непрямі Інтернет-маркетингові дослідження, зокрема спостереження та моніторинг. Спостереження проводиться безпосередньо на веб-сайті замовника з метою оцінки поведінки споживачів [7]. Моніторинг маркетингового середовища зазвичай здійснюється дослідницькими компаніями з певною періодичністю і дозволяє менеджменту аналізувати зміни та встановлювати сучасні тенденції.

Вторинні дослідження проводяться за допомогою збору та аналізу вторинної інформації. Джерелами

вторинної інформації слугують раніше опубліковані звіти, маркетингові статистичні дані, періодичні видання, соціальні мережі тощо. Інтернет-маркетингові дослідження доцільно проводити якщо респондент є регулярним користувачем мережі та невід'ємною її частиною. За даними дослідження Factum Group, в Україні за 2018–2019 роки відсоток проникнення Інтернету зріс з 63% до 71% (рис. 2).

Регулярні користувачі Інтернетом майже всіх вікових категорій займають 54% і більше від усього населення України. Винятком є вікова група 65+, яких тільки 29%. Найпопулярнішими пристроями користувачів є мобільні телефони та комп'ютери [12]. Проте чим активніший користувач, тим більше пристроїв він може використовувати. За останніми даними, молодь користується мобільними пристроями майже 70% часу [14]. Для Інтернет-маркетингових досліджень така статистика дає змогу співпраці з респондентами майже всіх вікових груп і особливо з молодіжною аудиторією.

Технологічні і телекомунікаційні компанії постійно вдосконалюють пристрої та мережі і активно реагують на зміни у зовнішньому маркетинговому середовищі. Так, з метою зменшення кількості заражених на Covid-19, користувачі смартфонів з оперативними системами Android та IOS можуть повідомляти про свої симптоми. Пристрій проаналізує з ким спілкувалась людина і повідомляє їх про можливу небезпеку. При цьому всі дані користувачів є конфіденційними.

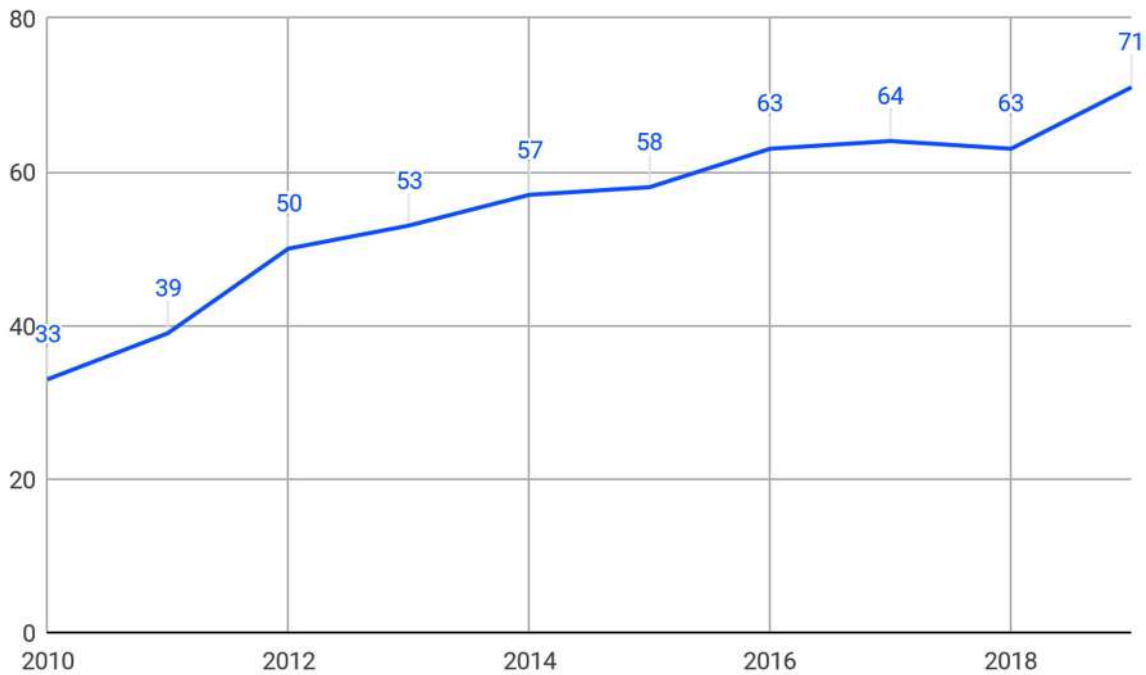


Рис. 2. Динаміка проникнення Інтернету в українські домогосподарства, %

Джерело: [13]

Подібні методи можуть використовувати маркетологи для відстеження і аналізу споживчої поведінки та створення реального портрету споживача. Потенційний чи реальний клієнт завантажує додаток на свій мобільний пристрій та погоджується на відстеження геолокації пристроєм з метою відстеження, аналізу та прогнозування тенденцій споживчої поведінки. Наприклад, споживач прийшов в аптеку, додаток це зафіксував за геолокацією та запропонував відповісти на декілька питань (до 5), які у підсумку дозволять отримати знижку на покупку. Чи якщо клієнт прийшов до закладу, додаток запропонує опитування складене цим закладом для їхнього маркетингового дослідження.

**Висновки.** У статті розглянуто теоретичні основи формування системи маркетингових досліджень в мережі Інтернет та характерні особливості за основними етапами проведення. Запропоновано визначення поняття «Інтернет-маркетингове дослідження» як специфічної системи пошуку, обробки та аналізу інформації. Виконано порівняльний аналіз традиційного та Інтернет-маркетингового дослідження за основними етапами проведення. Описано інноваційні методи Інтернет-маркетингових досліджень та запропоновано чотири-рівневу класифікаційну систему, де наявний інструментарій розділено за трьома блоками (прямі, комбіновані та непрямі дослідження). Визначено тенденції розвитку Інтернет-маркетингових досліджень в Україні та перспективи впровадження нових методів. Досліджено теоретико-методичні засади формування системи Інтернет-маркетингових досліджень у сучасних умовах.

Перспективами подальших досліджень є аналіз методів непрямих Інтернет-маркетингових досліджень в Україні, їхня адаптація відповідно до специфіки вітчизняного ринку та розробка методик для запровадження компаніями.

Перспективами подальших досліджень є аналіз методів непрямих Інтернет-маркетингових досліджень в Україні, їхня адаптація відповідно до специфіки вітчизняного ринку та розробка методик для запровадження компаніями.

#### Література

1. Biren N. Shah, Bhavesh S. Nayak, Vineet C. Jain, Dhiren P. Shah. (2010). Textbook of Pharmaceutical Industrial Management. Haryana, India: Elsevier. 449 p.
2. Успенский И. В. Интернет-маркетинг: учебник. СПб: СПГУЭиФ, 2003. 197 с.
3. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. Київ: Лібра, 2002. 712 с.
4. Дубинський І. О. Розвиток Інтернету в Україні відкриває нові можливості для маркетингових досліджень. Маркетинг в Україні. 2009. № 3. С. 11–13.
5. Dawson C. (2019). A-Z Digital Research Methods: New York: Routledge. 424 p.
6. Пудова Д. Он-лайн исследования в Украине. Маркетинг в Україні. 2016. № 5. С. 16–20.
7. Мальська М. П, Мандюк Н. Л. Основи маркетингу у туризмі: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 336 с.

8. Суворова С. Г. Розвиток маркетингових інтернет-досліджень в умовах поширення електронної комерції. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2012. № 1. С. 81–89.
9. Данченко Л. А. Маркетинг в социальных медиа. Интернет-маркетинговые коммуникации: учебное пособие. СПб: Питер, 2013. 288 с.
10. Москаленко О. Д., Зозульов О. В. Особливості нейромаркетингу та актуальність використання айтрекінгу при тестуванні веб-сторінок. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2018. № 15. С. 10.
11. Тюрин Д. В. Маркетинговые исследования организация и проведение в компании: учебник для бакалавров. Москва: Юрайт 2016. 341 с.
12. Ковшова І. О. Маркетинговий менеджмент: теорія, методологія, практика: монографія. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. 516 с.
13. Українська інтернет асоціація. URL: [https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani\\_ustanovchyh\\_doslidzhen\\_iii\\_kvartal\\_2019\\_roku.pdf](https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_roku.pdf)
14. Окландер М. А., Окландер Т. О., Яшкіна О. І. Тенденції маркетингових досліджень: онлайн панелі та онлайн спільноти. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2018, № 1. С. 118–129.

### References

1. Biren N. Shah, Bhavesh S. Nayak, Vineet C. Jain, Dhiren P. Shah. (2010). Textbook of Pharmaceutical Industrial Management. Haryana, India: Elsevier. 449 p.
2. Uspenskiy Y. V. (2003). Internet-marketyng: uchebnyk. [Internet marketing: a textbook]. SPb: SPGhUЭyF [In Russian].
3. Gharkavenko S. S. (2002). Marketyng: pidruchnyk. [Marketing: a textbook]. Kyjiv: Libra [In Ukrainian].
4. Dubynskij I. O. (2009). Rozvytok Internetu v Ukrajinі vidkryvaje novi mozhlyvosti dlja marketyngovykh doslidzhenj. [The development of the Internet in Ukraine opens new opportunities for marketing research]. Kyiv: Marketyng v Ukrajinі [In Ukrainian].
5. Dawson C. (2019). A-Z Digital Research Methods: New York: Routledge. 424 p.
6. Pudova D. (2016). On-lajn yssledovanyja v Ukraїne. [Online research in Ukraine]. Kyiv: Marketyng v Ukrajinі [In Ukrainian].
7. Maljsjka, M.P, Mandjuk, N.L. (2016). Osnovy marketyngu u turyzmi: pidruchnyk. [Fundamentals of marketing in tourism: a textbook]. Kyjiv: «Centr uchbovoji literatury» [In Ukrainian].
8. Suvorova S. Gh. (2012). Rozvytok marketyngovykh internet-doslidzhenj v umovakh poshyrennja elektronnoji komerciji. [Development of Internet marketing research in the context of the spread of e-commerce]. Visnyk Skhidnojevropejskogo universytetu ekonomiky i menedzhmentu [In Ukrainian].
9. Danchenok L. A. (2013). Marketyng v socjalnykh medya. Ynternet-marketyngovyе kommunykacyu: uchebnoe posobyе. [Social Media Marketing. Internet marketing communications: a training manual]. SPb: Pyter [In Russian].
10. Moskalenko, O.D., Zozuljov, O. V. Osoblyvosti nejromarketyngu ta aktualnistj vykorystannja ajtrekingu pry testuvanni veb-storinok. [Features of neuromarketing and the relevance of the use of iTracking in testing web pages]. Ekonomichnyj visnyk NTUU «KPI» [In Ukrainian].
11. Tjuryn D. V. (2016). Marketyngove yssledovanyja orghanyzacyja y provedenye v kompanyy: uchebnyk dlja bakalavrov. [Marketing research organization and conduct of the company: a textbook for bachelors]. Moskva: Jurajt [In Russian].
12. Kovshova I. O. (2018). Marketyngovyj menedzhment: teoriya, metodologhiya, praktyka: monografija. [Marketing management: theory, methodology, practice: monograph]. Kherson: Vyd-vo FOP Vyshemyrsjkyj V. S. [In Ukrainian].
13. Ukraїnsjka internet asociacija. URL: [https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani\\_ustanovchyh\\_doslidzhen\\_iii\\_kvartal\\_2019\\_roku.pdf](https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_roku.pdf)
14. Oklander, M.A., Oklander, T.O., Jashkina, O. I. Tendenciji (2018). marketyngovykh doslidzhenj: onlajn paneli ta onlajn spiljnoty. Marketyng i menedzhment innovacij. [Marketing research trends: online panels and online communities]. Ukraine: Marketing and innovation management [In Ukrainian].

**Ходюк Ольга Олегівна**

*студент*

*Національного технічного університету України*

*«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

**Ходюк Ольга Олеговна**

*студент*

*Национального технического университета Украины*

*«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

**Khodiuk Olha**

*Student of the*

*National Technical University of Ukraine*

*«Ihor Sikorskiy Kyiv Politechnical Institute»*

**Науковий керівник:**

**Шашина Марина Володимирівна**

*кандидат економічних наук,*

*доцент кафедри економіки та підприємництва*

*Національний технічний університет України*

*«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

## УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА ПАТ «ЗЗБК ІМ. С. КОВАЛЬСЬКОЇ»

## УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ ОАО «ЗЗБК ИМ. С. КОВАЛЬСКОЙ»

## PJSC «S. KOVALSKA ZZBK» FINANCIAL POTENTIAL MANAGEMENT

**Анотація.** Стаття присвячена пошукам шляхів, які забезпечать підвищення ефективності управління фінансовим потенціалом підприємства. У даній публікації проведено аналіз управління фінансовим потенціалом, а також визначено основні його проблеми. Визначено підходи та шляхи вдосконалення управління фінансовим потенціалом на підприємстві з метою підвищення інвестиційної привабливості.

**Ключові слова:** управління, фінансовий потенціал, сталий розвиток, платіжне зобов'язання, реструктуризація, структури власності.

**Summary.** The article is devoted to finding ways to improve the management of financial potential of the enterprise. This publication analyzes the management of financial potential, as well as identifies its main problems. Approaches and ways to improve the management of financial potential at the enterprise in order to increase investment attractiveness are identified.

**Key words:** management, financial potential, sustainable development, payment obligation, restructuring, ownership structures.

**П**остановка проблеми. У ринковому середовищі, що характеризується невизначеністю та динамізмом, і кожна компанія, і уряд повинні адекватно оцінювати власні можливості розвитку та ефективно керувати наявними фінансовими ресурсами. Ринкові перетворення в національному та глобальному вимірах відображають посилення фінансової глобалізації

та інтенсифікацію руху фінансових ресурсів у різних формах, що, у свою чергу, збільшує значення фінансового потенціалу для досягнення стратегічних цілей економічних суб'єктів та країни як ціле.

Теоретична основа цієї проблеми обумовлена відсутністю чіткого алгоритму створення Стратегії сталого розвитку в Україні, потреба в якій давно

визнана на законодавчому рівні, але в реальному житті існує ряд проблем з практичними кроками до впровадження. Це визначає актуальність та необхідність подальших досліджень фінансового потенціалу та його ролі у забезпеченні сталого розвитку країни.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичне підґрунтя дослідження фінансового потенціалу закладено в працях Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Т. Веблена, Дж. Кейнса, А. Маршалла, Р. Масгрейва, В. Парето, А. Пігу, А. Сміта, Дж. Стігліца, І. Фішера, М. Фрідмана та ін. Важливі аспекти фінансового потенціалу держави, регіону, підприємств, домогосподарств розглядали у своїх наукових дослідженнях такі вітчизняні науковці, як О. Дем'ячук, М. Крупка, І. Луніна, В. Опарін, Н. Ткаченко, В. Тропіна, С. Шумська, А. Громадова, Н. Левченко, Г. Партіна, Р. Портна, Г. Кучер, О. Кириленко, Т. Кизима, О. Тулай та інші.

У той же час сьогодні надзвичайно важливо розробити в державі механізм, який би ефективно керував наявним фінансовим потенціалом та забезпечував стійкий розвиток країни в цілому.

**Мета статті.** На основі методології дослідження економічної категорії «фінансовий потенціал» визначити роль фінансового потенціалу у забезпеченні сталого розвитку підприємства ПАТ «ЗЗБК ім. С. Ковальської».

**Виклад основного матеріалу.** За результатами аналізу управління фінансовим потенціалом підприємства ПАТ «ЗЗБК ім. С. Ковальської» ми можемо виділити основні недоліки:

- Компанія не може вчасно погасити свої короткострокові зобов'язання через високоліквідні активи;
- Низька ефективність використання активів у виробничому процесі.

Проблема полягає в тому, що на початку року на кожну гривню поточних зобов'язань компанія нараховувала 0,629 високоліквідних оборотних активів, до кінця року ситуація покращилася лише на 4% до 0,657, хоча вона залишалася в межах нормативне значення.

Виходячи з того, що коефіцієнт строкової ліквідності та коефіцієнт поточної ліквідності пропорційний, тобто безпосередньо залежить від оборотних активів та зобов'язань. Аналізуючи фінансову документацію підприємства, слід зазначити, що найбільше в грошовому вираженні поточних зобов'язань ПАТ «ЗЗБК ім. С. Ковальська» знаходиться на рахунках з учасниками та за товари, роботи та послуги.

Провівши аналіз, ми можемо виділити два способи підвищення поточної ліквідності підприємства та фінансового потенціалу в цілому:

- Зменшити частку короткострокових зобов'язань у пасивах організації. Це означає переведення частини короткострокової заборгованості на довгострокову (тобто залучення довгострокових позик

та позик замість поточних) або реструктуризацію боргу підприємства;

- Збільшення частки ліквідних (оборотних) активів за рахунок зменшення частки необоротних активів;

Оскільки управління фінансовим потенціалом — це комплексне управління різними факторами на підприємстві, на мою думку, підходи та шляхи вдосконалення управління фінансовим потенціалом на підприємстві з метою підвищення інвестиційної привабливості повинні бути всебічними. Таким чином, для досягнення максимального результату для поліпшення економічного стану підприємства необхідно здійснити ряд заходів, які так чи інакше впливають на нього. Виходячи з того, що обидва способи підвищення поточної ліквідності взаємопов'язані, їх слід об'єднати в одну систему, яка складалася з декількох етапів, залежно від виду економічної діяльності підприємства.

Перший крок цієї системи — зменшення боргу підприємства та його реструктуризація. Реструктуризація підприємства передбачає зміну його структури для подолання різних фінансових та економічних труднощів з метою вдосконалення та адаптації її до різних несприятливих зовнішніх чи внутрішніх проблем. Перш за все, це сукупність певних заходів, фінансових, технічних чи організаційних за своєю суттю, які дозволять компанії допомогти відновити свою платоспроможність чи конкурентоспроможність. Важливо вважати цей крок цілком нормальним кроком, який постійно повторюється. Це слід робити в той момент, коли компанія має проблеми з ефективністю своєї діяльності.

Якщо заздалегідь реструктурувати компанію, це може призвести до:

- Підвищення вартості підприємства;
- Підвищення рівня інвестицій у підприємства;
- Підвищення економічних показників діяльності підприємства;
- Вирішення зовнішніх і внутрішніх проблем підприємства.

Реструктуризація — це крок, який заохочує зміну всіх основних структур підприємства та важливих складових, а саме:

- активи та пасиви;
- структури власності;
- інше.

Основними ознаками, які слід використовувати для реструктуризації, є:

- стан глибокої кризи на підприємстві;
- коли стан підприємства абсолютно задовільний, але є несприятливі прогнози функціонування підприємства;
- коли стан підприємств дуже хороший, але його можна покращити.

Найпопулярніші методи реструктуризації включають розстрочку платежів, заміну одного зобов'язання іншим, прощення боргів. Щодо останнього,

то така форма відносин часто виникає тоді, коли борг частково прощається, але за певних умов, коли компанія повинна їх виконувати. Інші підходи до реструктуризації показані на рис. 1.

Зміна умов оплати за платіжним зобов'язанням. Цей метод досить поширений при реструктуризації боргу. Переглянувши фактичний стан справ позичальника, деякі компанії приймають рішення про відстрочення погашення боргу, сподіваючись, що через певний проміжок часу фінансове та економічне становище компанії стабілізується і воно зможе виконати свої зобов'язання повністю. Зазвичай компанія-боржник змушена доплачувати за право на виконання своїх зобов'язань пізніше встановленого часу.

У разі реструктуризації заборгованості зі зміною часу виконання зобов'язань існує кілька варіантів:

Відстрочка.

У разі відстрочки платежів боржнику надається певний проміжок часу шляхом продовження виплати заборгованої суми.

Розстрочка.

У цьому випадку борг погашається в кілька частин, поки не буде сплачена вся сума.

Поєднання відстрочки та розстрочки.

Якщо використовується комбінація відстрочки та розстрочення платежів, борги погашаються частково, поки вся сума боргу не буде виплачена в новому терміні.



Рис. 1. Підходи реструктуризації

У будь-якому з перерахованих вище видів відстрочки платежу доступність та сума додаткових платежів визначаються окремо.

Зміна змісту зобов'язання, що припиняє первісне зобов'язання.

У цьому випадку існує так зване доручення, яке означає, що організація-боржник не в змозі виконати свої зобов'язання готівкою, але має ліквідні активи або товари, за допомогою яких погашає поточну заборгованість перед кредитором.

У випадку, якщо боржник і кредитор мають інші зобов'язання, в яких вони змінюють ролі, а боржник стає кредитором за іншим зобов'язанням і навпаки, сторони можуть компенсувати зустрічні вимоги.

У різних ситуаціях рішення приймається індивідуально і приймається залежно від термінів, складності, витрат, фінансових та юридичних ризиків. Щоб отримати максимальний результат, часто необхідно використовувати кілька підходів одночасно. У будь-якому випадку реструктуризація боргу — це складний творчий процес, який вимагає участі професіоналів.

Реструктуризація — це правильний підхід для підвищення управління фінансовим потенціалом підприємства. Наприклад, у 2019 році ПАТ «ЗЗБК ім. С. Ковальська» частково рефінансувало свої зобов'язання у розмірі 1,3 млрд. грн, які вона отримала у 2016 році від банківських синдикатів. Як і зараз, у компанії було мало грошей на її погашення, але Компанія вирішила відстрочити платежі для збереження залишків на рахунках. Для рефінансування компанія вимагала кредиторів приблизно 695 мільйонів гривень протягом трьох років за умови, що компанія розмістить свої депозити в цих банках.

Наступним кроком у цій системі є збільшення частки ліквідних активів та підвищення ефективності оборотних активів. Скорочення оборотних коштів та раціональне використання матеріальних ресурсів має велике значення для підвищення ефективності оборотних коштів. Через різні умови компанія може формувати надмірну кількість запасів, що може призвести до уповільнення оборотних коштів. Виходячи з цього, одним із способів підвищення ефективності оборотних коштів є залучення до обігу надмірних запасів матеріальних активів, приведення запасів у відповідність до встановлених норм.

Оцінка фінансового стану організації буде неповною без аналізу її фінансової стійкості. Завданням аналізу фінансової стійкості є оцінка розміру та структури активів та пасивів. Це необхідно, щоб знати, наскільки організація є фінансово незалежною, зростає чи зменшується рівень цієї незалежності та чи відповідає стан активів та пасивів організації цілям її фінансово-господарської діяльності. Показники, що характеризують незалежність кожного елемента активів та майна загалом, дозволяють оцінити, чи є аналізована організація достатньо стабільною у фінансовому вираженні.

Аналіз фінансової стійкості покликаний визначити фінансову незалежність підприємств від позикових коштів та визначити резерви для поліпшення фінансового стану. Як абсолютні показники фінансової стійкості використовують показники, що характеризують ступінь забезпеченості запасами та витрати джерел їх формування. Для характеристики джерел формування запасів визначте три основні показники:

- Наявність власних оборотних коштів (ВОК). Цей показник характеризує чистий оборотний капітал. Збільшення цього показника в порівнянні з попереднім періодом свідчить про подальший розвиток діяльності організації.
- Наявність власних і довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат (СДЗ) — визначається шляхом збільшення попереднього показника на суму довгострокових пасивів.
- Загальна величина основних джерел формування запасів і витрат (ОІ) — розраховується шляхом збільшення попереднього показника на суму короткострокових позикових коштів.

Оцінити інший аспект фінансової стійкості можна, виявивши, наскільки підприємство забезпечено

джерелами формування запасів. Це допоможуть зробити наступні показники:

- Надлишок (+) або недолік (–) власних оборотних коштів;
- Надлишок або нестача власних і довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат;
- Надлишок або нестача загальної величини основних джерел формування запасів.

Виявлення надлишків або дефіциту джерел коштів для покриття товарно-матеріальних цінностей дозволяє визначити тип фінансової стійкості, що, в свою чергу, допомагає визначити шляхи збільшення обороту оборотних активів. Підходу, для кожного підприємства існують окремі рішення залежно від ресурсної бази підприємства та його фінансових та трудових ресурсів.

**Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.** Отже, для поліпшення фінансового потенціалу підприємства необхідно використовувати комплексний підхід, роздільний, якщо є загроза банкрутства, насамперед необхідно знайти шляхи реструктуризації боргу підприємства, прискорити оборотні активи та збільшення частки ліквідних активів.

#### Література

1. 7 цілей сталого розвитку — відлік пішов. URL: <http://ecoclubua.com/2016/01/17-tsilej-staloho-rozvytku/>
2. Алексеенко І. І. Прогнозування розвитку фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці / І. І. Алексеенко. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1204/12aiipod.pdf>
3. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку: Монографія. К.: КНЕУ, 2013. 342 с.
4. Газуда М. В., Индус К. П., Лалакулич М. Ю. Детермінанти формування і удосконалення системи управління фінансовим потенціалом України / М. В. Газуда, К. П. Индус, М. Ю. Лалакулич. Ужгород: Видавництво «ФОП САБОВ А.М.», 2017. 220 с.
5. Дем'янюк О. І. Теоретичні основи фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці / О. І. Дем'янюк. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa\\_2013\\_23\\_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2013_23_32)
6. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики: Автореф. дис... докт. екон. наук: спец. 08.00.08 — Гроші, фінанси і кредит / Терноп. нац. екон. ун-т. Т., 2011. 36 с.
7. Кучер Г. В. Фінансовий потенціал як економічна категорія / Г. В. Кучер. Актуальні проблеми економіки, 2014. № 9. С. 46–52.
8. Кучер Г. Фінансовий потенціал економічного розвитку: теоретичний аспект / Г. Кучер // Вісник КНТЕУ, 2014. № 4. С. 92–103.
9. Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання: Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1276/>
10. Портна О. В. Теоретичні підходи до визначення сукупного фінансового потенціалу країни / О. В. Портна // Проблеми економіки. — 2013. № 3. С. 128–133.
11. Тулай О. І. Фінансовий потенціал держави у стимулюванні сталого людського розвитку / О. І. Тулай // Актуальні проблеми економіки. 2015. № 2. С. 79–86.
12. Толпежников Р. О. Сутність та методика оцінювання фінансового потенціалу підприємства // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Вип. 2, Т. 1. С. 277–282.
13. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 316 с.
14. Формування фінансового механізму сталого розвитку України: [монографія] / за ред. д-ра екон. наук, професора О. П. Кириленко та д-ра екон. наук, доц. О. І. Тулай. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 414 с.
15. Шумська С. С. Фінансовий потенціал країни: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України, 2007. № 5. С. 55–64.

УДК 339,9:657,617.4

**Яценко Маріанна Сергіївна**

*кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності  
Одеський національний політехнічний університет*

**Яценко Марианна Сергеевна**

*кандидат экономических наук, доцент,  
доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической и инновационной деятельности  
Одесский национальный политехнический университет*

**Yatsenko Marianna**

*PhD, Associate Professor,  
Odessa National Polytechnic University*

**Бєлобров Олександр Дмитрович**

*студент  
Одеського національного політехнічного університету*

**Белобров Александр Дмитриевич**

*студент  
Одесского национального политехнического университета*

**Bielobrov Oleksandr**

*Student of the  
Odessa National Polytechnic University*

**Лихащенко Катерина Олександрівна**

*студентка  
Одеського національного політехнічного університету*

**Лихащенко Екатерина Александровна**

*студентка  
Одесского национального политехнического университета*

**Lykhashchenko Kateryna**

*Student of the  
Odessa National Polytechnic University*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ  
КРЮІНГОВОЇ КОМПАНІЇ У СТРУКТУРІ СВІТОВОЇ  
СУДНОПЛАВНОЇ ГАЛУЗІ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ  
КРЮИНГОВОЙ КОМПАНИИ В СТРУКТУРЕ  
СУДОХОДНОЙ ОТРАСЛИ**

**CURRENT PROBLEMS OF ORGANIZATION  
OF WORKING OF A CREWING COMPANY IN THE STRUCTURE  
OF THE WORLD SHIPBUILD INDUSTRY**



**Анотація.** Розкрито сутність поняття кріюінгу. Наведено класифікацію та структуру кріюінгових компаній. Висвітлено проблеми кріюінгових компаній у світі.

**Ключові слова:** структура, кріюінг, кріюінгова компанія, класифікація кріюінгових послуг, проблеми, судноплавна галузь.

**Аннотация.** Раскрыта сущность понятия крьюинг. Приведена классификация и структура крьюинговых компаний. Освещены проблемы крьюинговых компаний в мире.

**Ключевые слова:** структура, крьюинг, крьюинговая компания, классификация крьюинговых услуг, проблемы, судоходная отрасль.

**Summary.** The essence of the concept of crewing is revealed. The classification and structure of the crewing companies is given. The problems of crewing companies in the world are covered.

**Key words:** structure, crewing, crewing company, classification of crewing services, problems, shipping industry.

**Вступ.** Для економіки важливим сегментом є судноплавна галузь, руйнування якої суттєво впливає на розвиток держави. Для підвищення ефективності цієї галузі виникла необхідність залучення кріюінгових компаній, як специфічної форми кадрової агенції, що надають послуги з працевлаштування плавскладу суден.

Для зменшення безробіття фахівців, які отримали морські спеціальності, а також задля збереження спеціалізованих навчальних закладів даного профілю створення кріюінгових компаній є необхідністю. Вони є тим видом господарської діяльності, який має великі перспективи розвитку.

**Метою статті** є розкриття організаційної структури кріюінгової компанії та висвітлення актуальних проблем кріюінгових компаній у світі.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань:

- розкрити поняття кріюінгу;
- навести класифікацію та структуру кріюінгових компаній;
- висвітлити проблеми кріюінгових компаній у світі.

Вивченню питання сутність кріюінгових компаній, проблематики організаційно-правових засад їхньої діяльності присвячені праці А. Кирилюка, Є. Ключова, Г. Сляднева, В. Панасевича, І. Продіуса, О. Пташенчука, Р. Бундюка, Л. Крисюка, А. Драгончука та інші. Серед іноземних учених можна виділити Боумена К., Десслер Р., Коно Т., Коула Дж. та ін.

**Результати дослідження.** Термін «кріюінг» було запозичено з англійської мови, що в перекладі на українську мову означає підбір екіпажу, команди судна. Отже, специфічна форма кадрової компанії, яка представляє собою сукупність певних інструментів підбору кадрів для судноплавної галузі та є деяким фільтром при виборі кандидата на посаду з великої кількості претендентів має назву «кріюінгова компанія».

Ці компанії, застосовують як традиційні так і креативні методи для відбору із загальної кількості претендентів на працевлаштування тих, хто найбільш повною мірою відповідає встановленим вимогам

певної судноплавної компанії. Основними функціями кріюінгових компаній є по-перше комплектування екіпажу або підбор кадрів на певні позиції суден компанії-замовника, а по-друге — надання послуг з працевлаштування моряків.

Метою діяльності кріюінгових компаній є надання великої кількості професійних послуг в сфері судноплавства, а саме підбір персоналу, який задовольняє потреби організацій, що є замовником персоналу.

На думку А. Кирилюка кріюінгова компанія це юридична особа, яка створена з метою одержання доходу за рахунок професійних послуг з пошуку, оцінки, відбору й мотивації персоналу — плавскладу суден по критеріях, встановлених судовласником, у якого виникла необхідність залучення певного персоналу. Ринок кріюінгових послуг, на думку науковця, є спеціалізованим напрямом підприємництва, який зв'язаний з людськими факторами, сукупністю послуг з пошуку, оцінки, відбору й управління мотивацією, а так само найму робочої сили з метою забезпечення потреб сторонніх організацій — судноплавних компаній або операторів суден у персоналі [4, с. 322].

На думку В. М. Лукашевича, кріюінгова послуга — це послуга, яка надається кріюінговою агенцією судовласнику і є виконавчою послугою, зміст якої полягає у підборі, відборі, оформленні і переміщенні персоналу, або ж забезпечення наявної команди, що включає розвиток наявних людських ресурсів, винагороду, забезпечення безпеки праці і здоров'я. Моряку надається особиста послуга, яка полягає у тому, що кріюінгова агенція створює йому найкращі умови для прийняття рішення по працевлаштуванню на основі економічного підходу. Дія цієї послуги припиняється у момент підписання контракту з судовласником. Посередник стає учасником ринку праці моряків з метою реалізувати послугу, яку замовив йому судовласник, тобто посередник завжди виступає як агент судовласника, а працівник цікавить його як об'єкт реалізації замовлення [8].

Кріюінгові компанії можна класифікувати за певними ознаками:

- відсотком ринку;



Рис. 1. Види кріюінгових компаній за різними класифікаційними ознаками

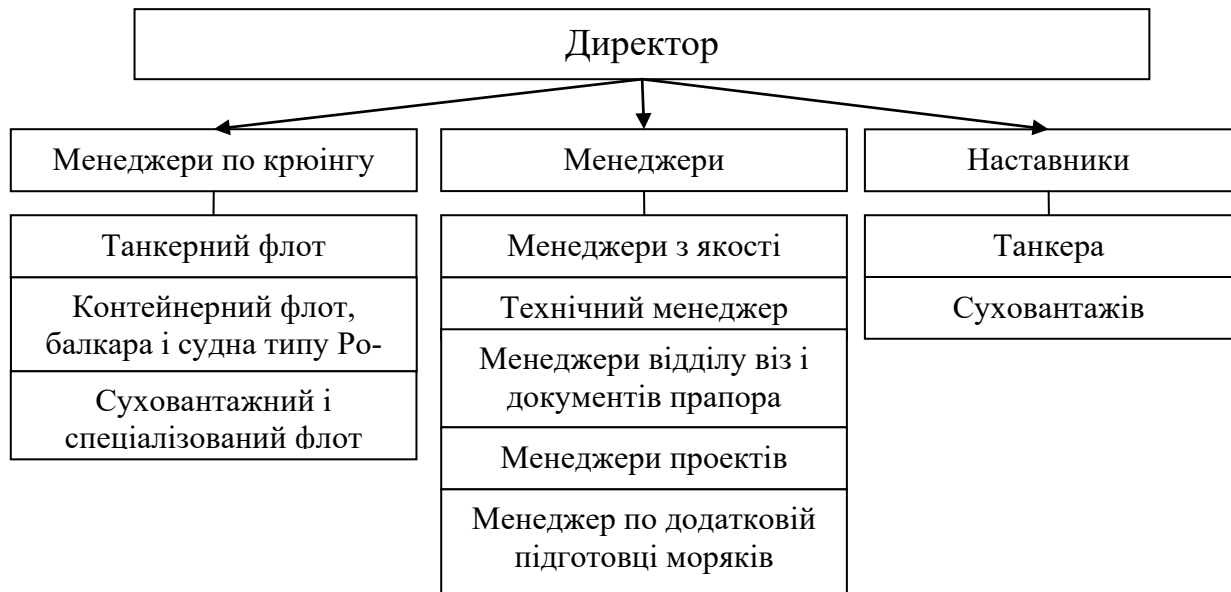


Рис. 2. Організаційна структура кріюінгової компанії

- видом кріюінгу;
- родом діяльності;
- характером взаємодії з іншими організаціями;
- спеціалізацією претендентів;
- типом судна;
- засобами працевлаштування, тощо.

Така класифікація дає змогу як претендентові, так і організаціям — судноплавним компаніям, яким необхідний персонал, власне позиціонуватися на ринку, мати орієнтири на ринку кріюінгових послуг. Види кріюінгових компаній за різними класифікаційними ознаками показано на рис. 1 [3, с. 240].

В умовах розвитку морської галузі, зокрема судноплавства, важливу роль відіграє діяльність по комплектації екіпажу суден, яка здійснюється або кріюінговими компаніями, або спеціальними підрозділами судноплавної компанії.

На рис. 2 показано організаційну структуру кріюінгової компанії [5, с. 70].

Кріюінгова компанія, яка створюється може працювати за двома варіантами (рис. 3) [7, с. 125]:

Спектр послуг кріюінгової компанії крім пошуку та підбору необхідних фахівців для роботи на судах замовника може включати наступні послуги:

- допомога в оформленні документів та візи;
- замовлення білетів, організація доставки моряка на/з судна з /на місця проживання;
- консультаційна та інформаційна підтримка;
- навчання та підвищення кваліфікації;
- забезпечення спецодягом тощо.

Перелік послуг кріюінгової компанії змінюється в залежності від особливостей її діяльності, зокрема:

- чистий кріюінг — посередництво між моряками і судновласниками, яке обмежене терміном пошуку моряка та моментом укладання контракту між ними;
- крію-менеджмент — співробітництво між самостійними суб'єктами підприємницької діяльності

I варіант	II варіант
Кріюінгова компанія співпрацює з кількома судноплавними компаніями на підставі договору (зазвичай на 1 рік з можливістю продовження) по найму моряків.	Кріюінгова компанія працює за спрощеним варіантом «крію - менеджмент» (створення судноплавної компанією кріюінгового агентства).
На підставі якості виконаної роботи судноплавна компанія приймає рішення про продовження співпраці з кріюінговим агентством.	Пошук, підготовка і відправлення на судно максимально грамотного на своїй посаді фахівця, який би задовольнив вимогам судноплавної компанії.

Рис. 3. Варіанти діяльності кріюінгових компаній

<b>Характеристика різних видів кріюінгу</b>		
<u>Чистий кріюінг</u>	<u>Повний крію-менеджмент</u>	<u>Обмежений крію-менеджмент</u>
<i>Характер виплат:</i> від моряка і від судновласника одноразові виплати в момент укладання контракту.	<i>Характер виплат:</i> від моряка одноразові виплати в момент укладання контракту; від судновласника щомісячно протягом співпраці з судноплавною компанією.	<i>Характер виплат:</i> від судновласника щомісячно протягом рейсу моряка.
<i>Фактори, які впливають фінансові результати роботи компанії:</i> заробітна плата моряка (яка залежить від його посади та кваліфікації).	<i>Фактори, які впливають фінансові результати роботи компанії:</i> кількість моряків; кваліфікація моряків; кількість суден.	<i>Фактори, які впливають фінансові результати роботи компанії:</i> кількість моряків; кваліфікація моряків; тривалість рейсу (кількість рейсів на рік).
<i>Шляхи зростання доходів:</i> залучення нових судноплавних компаній.	<i>Шляхи зростання доходів:</i> залучення нових судноплавних компаній та більш кваліфікованих моряків.	<i>Шляхи зростання доходів:</i> залучення нових судноплавних компаній та більш кваліфікованих моряків.
<i>Напрямки скорочення витрат:</i> удосконалення баз даних моряків; підвищення ефективності роботи персоналу.	<i>Напрямки скорочення витрат:</i> економія на оплаті праці моряків; оптимізація маршруту доставки моряка на борт судна.	<i>Напрямки скорочення витрат:</i> оптимізація витрат на доставку моряка на борт судна; збільшення часу рейсу (скорочення кількості змін екіпажу).

Рис. 4. Порівняльна характеристика різних видів кріюінгу

в питанні часткового (обмежений крію-менеджмент) і іноді повного (повний крію-менеджмент) крію-оперування суден;  
 – представництво судновласника, тобто структурний підрозділ судноплавної компанії, який здійснює повне крію-оперування флоту цієї судноплавної компанії.

Кожен вид кріюінгу має свої відмінні ознаки.

Порівняльну характеристику різних видів кріюінгу за різними елементами порівняння показано на рис. 4 [10, с. 164].

З урахуванням постійного динамічного розвитку світового судноплавства, оновлення світового флоту, слід зазначити, що кріюінгові компанії відіграють важливу роль в професійній комплектації екіпажів та забезпеченні безперебійної роботи в сфері морських перевезень за рахунок комплектування робочих місць на морському транспорті.

Наявну поточну ситуацію світового кріюінгового ринку можна виразити в наявності загального профіциту. Набір і рівень навчання моряків постійно збільшується. Внесок кріюінгових компаній світу в набір і підготовку кадрів є недостатнім щоб скоротити поточну та майбутню нестачу офіцерського складу.

Основними проблемами кріюінгових компаній світу є питання правового характеру, технологічні зміни, а також економічні кризи, що безпосередньо впливають на судноплавну галузь [2, с. 8].

Проблемами кріюінгових компаній в Україні є те, що компанії багато зусиль та ресурсів витрачають на пошук моряків під замовлення судновласників або операторів суден внаслідок розбалансованості системи підготовки кадрів для роботи на судах світового флоту.

Таким чином, необхідно прагнути до того, щоб діяльність в кріюінгових компаніях, що здійснює

набір персоналу на розсуд судовласників, була максимально результативною та ефективною.

Крюїнгові компанії можуть удосконалити свою роботу за рахунок розвитку системи підготовки моряків шляхом інтеграції з галузевими вищими навчальними закладами, виробниками професійних тренажерів для навчання моряків, розробниками сучасного професійного програмного забезпечення та іншими учасниками сфери підготовки моряків. При цьому, особливого значення набуває використання сучасного світового досвіду кластеризації. Потрібно концентрувати зусилля на об'єднанні науки, освіти та бізнесу для покращення якості підготовки моряків за рахунок осучаснення системи підготовки кадрів, що дозволить готувати моряків, конкурентоспроможних на ринку праці, та буде сприяти підвищенню ефективності діяльності крюїнгових компаній.

**Висновки.** З вищевикладеного можемо зробити висновок, що крюїнгова компанія є юридичною

особою, яка надає послуги судовласнику, зміст яких полягає у підборі, відборі, оформленні і переміщенні персоналу, або ж забезпеченні наявної команди, що включають розвиток наявних людських ресурсів, винагороду, забезпечення безпеки праці і здоров'я.

Перелік послуг крюїнгової компанії змінюється в залежності від особливостей її діяльності. З урахуванням постійного динамічного розвитку світового судноплавства, оновлення світового флоту, слід зазначити, що крюїнгові компанії відіграють важливу роль в професійній комплектації екіпажів та забезпеченні безперебійної роботи в сфері морських перевезень за рахунок комплектування робочих місць на морському транспорті.

Для керівників крюїнгових компаній необхідно приймати ефективні управлінські рішення для плідної праці, створення робочих місць, що призведе до активізації розвитку морського іміджу України.

#### Література

1. Гребенник Н. Г. Основи управління ефективністю діяльності крюїнгової компанії / Н. Г. Гребенник, О. О. Данченко // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2016. Вип. 3. С. 88–101.
2. Гребенник Н. Г. Розвиток крюїнгових компаній за допомогою використання кластерної концепції / Н. Г. Гребенник, О. О. Данченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2017. № 2. С. 5–11.
3. Дрішлюк В. І. Окремі аспекти державного регулювання діяльності крюїнгових компаній в Україні / В. І. Дрішлюк, І. В. Петльована // Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 239–242.
4. Кирилюк А. В. Правове регулювання діяльності крюїнгових компаній в Україні // Збірник наукових праць «Актуальні проблеми держави і права». 2008 р. м. Одеса. С. 322–328.
5. Ключова Є. М. Організаційно-правові засади діяльності крюїнгових компаній в Україні / Є. М. Ключова, В. Є. Панасевич // Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 5. С. 69–72.
6. Крисюк Л. Перспективи розвитку ринку крюїнгових послуг в Україні / Л. Крисюк, А. Драгончук // Економічний аналіз. 2013. Т. 12(1). С. 169–174.
7. Кукшинова О. О., Лабінська С. С. Особливості створення крюїнгових компаній в Україні // Науковий журнал «Право і суспільство». 2019. № 5. С. 124–130.
8. Лукашевич В. М. Методологические подходы к определению основных понятий кадрового менеджмента в сфере морского судоходства / В. М. Лукашевич // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. 2013. № 2.
9. Ширяева Л. В., Онешко С. В., Загороднюк І. О. Сучасні тенденції розвитку крюїнгового ринку // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: Зб. наук. праць, 2018. № 4. С. 112–124.
10. Яценко М. С., Гончарова І. О. Актуальні проблеми удосконалення якості крюїнгових послуг // Економіка: реалії часу, 2017. № 1(29). С. 162–170.

#### References

1. Grebennik N. G. Fundamentals of performance management crewing company / N. G. Grebennik, A. A. Danchenko // Development management methods and management in transport. 2016. Vol. 3. P. 88–101.
2. Grebennik N. G. Development of crewing companies through the use of the cluster concept / N. G. Grebennik, A. Danchenko, A. // Problems and prospects of entrepreneurship development. 2017. No. 2. PP. 5–11.
3. Tesluk V. I. some aspects of state regulation of the activities of crewing companies in Ukraine. I. Kislyuk, I. V. Pelevina // southern law journal. 2015. No. 2. S. 239–242.
4. Kyrylyuk A. V. Legal regulation of crewing companies in Ukraine // Collection of scientific works «Actual problems of state and law». 2008. city. S. 322–328.
5. Klyuyev Is. M. Organizational and legal basis of activities of crewing companies in Ukraine Are. M. Klyuev, V. Is. Of panasevich // Bulletin of Precarpathian law. 2017. Vol. 5. S. 69–72.
6. One L. prospects of development of the market of crewing services in Ukraine / L. hood rat, A. Draganchuk // Economic analysis. 2013. Vol. 12(1). S. 169–174.

7. Kukshinova A. A., Labinsky, S. S. the peculiarities of the creation crewing companies in Ukraine // Scientific journal «law and society». 2019. № 5. P. 124–130.

8. Lukashevich V. M. the Methodological approaches to the definition of the basic concepts of personnel management in the field of Maritime navigation / U. M. Lukashevich // Vestnik of Astrakhan state technical University. Series: Economics. 2013. No. 2.

9. Shiryaeva L. V., UNESCO S. V., Zagorodnyuk I. A. current development trends in the crewing market // Development of control methods and management in transport: Sat. Sciences. work, 2018. No. 4. P. 112–124.

10. Yatsenko S. M., Goncharova I. A. Actual problems of improvement of quality crewing services // Economics: time realities, 2017. No. 1(29). P. 162–170.

**Алиєва Аліса Відадіївна***студентка**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Алиева Алиса Видадиевна***студентка**Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого***Alyieva Alisa***Student of the**Yaroslav Mudryi National Law University***Науковий керівник:****Червякова Олена Борисівна***кандидат юридичних наук,**доцент кафедри адміністративного права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЄЮ В УКРАЇНІ

## ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ДИДЖИТАЛИЗАЦИЕЙ В УКРАИНЕ

## PRINCIPLES OF DIGITALIZATION MANAGEMENT IN UKRAINE

**Анотація.** У статті розглянуто концепцію «розумного міста» на прикладі м. Харкова й визначено досягнення у деяких сферах її забезпечення. Встановлено, що концепція «розумне місто» поєднує в собі запровадження інноваційних технологій в комунальні служби міст для підвищення їх ефективності, а також прозорість відносин між міською владою, бізнес-структурами та громадськістю. Особливу увагу приділено повноваженням органів місцевої влади м. Харкова щодо сприяння реалізації концепції «розумне місто», за основу якої взято досвід м. Амстердама.

**Ключові слова:** розумне місто, діджиталізація, концепція, електронне урядування, онлайн-ресурс.

**Аннотация.** В статье рассмотрена концепция «умного города» на примере г. Харькова и определены достижения в некоторых сферах ее обеспечения. Установлено, что концепция «умный город» объединяет в себе внедрение инновационных технологий в коммунальные службы городов для повышения их эффективности, а также прозрачность отношений между городской властью, бизнес-структурами и общественностью. Особое внимание уделено полномочиям органов местной власти г. Харькова по содействию реализации концепции «умный город», за основу которой взят опыт м. Амстердама.

**Ключевые слова:** умный город, диджитализация, концепция, электронное управление, онлайн-ресурс.

**Summary.** The article considers the concept of «smart city» by example. Kharkiv and identified achievements in some areas of its provision. It is established that the concept of «smart city» combines the introduction of innovative technologies in municipal services to increase their efficiency, as well as the transparency of relations between the city authorities, business structures and the public. Particular attention is paid to the powers of local authorities in Kharkiv to promote the implementation of the concept of «smart city», which is based on the experience of Amsterdam.

**Key words:** smart city, digitalization, concept, e-government, online resource.

**Постановка проблеми.** Кожна людина у повсякденному житті стикається з невеличкими проблемами. До таких можна віднести, зокрема, черги у центрах надання адміністративних послуг, житлово-комунальних закладах, банках, службах соціального захисту тощо, або елементарне нерозуміння щодо графіку руху транспортних засобів. Саме

на вирішення таких проблем спрямована концепція «розумне місто».

**Мета статті** полягає у розгляді інноваційних змін управління процесами життєзабезпечення м. Харкова у світлі концепції «розумне місто» через призму повноважень Кабінету Міністрів України, Міністерства цифрової трансформації України та,

безпосередньо, Харківської міської ради та її Департаменту цифрової трансформації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вивченні концепції «розумне місто» не лише в межах надання адміністративних послуг (деякі з яких дійсно можна отримати дистанційно (вдома), але й виходячи з необхідності осучаснення життя українців шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій. В цьому аспекті в умовах впровадження концепції KharkivSmartCity, особливої актуальності набуває вивчення та використання досвіду м. Амстердама з огляду на роль в цьому процесі як органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування. Тим більше, що в умовах сьогодення в Україні практично відсутні наукові дослідження такої концепції на прикладі будь-якого обласного центру, в тому числі й такого, як м. Харків.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Тема дослідження є достатньо новою як в українському суспільстві, так і у науковій сфері, через наявну обмаль глибоких наукових праць, присвячених особливостям впровадження та методам, які необхідно застосовувати для реалізації концепції «розумне місто». Серед наявних досліджень, які стосуються саме вивченню концепції «розумне місце» можливо виділити, зокрема, роботи: А. М. Пінь та О. А. Андрієнко, які вивчали теоретичні засади «розумного міста»; І. А. Жукович, Т. М. Мужанова та О. М. Яковенко, якими досліджувалися технологічні особливості впровадження такої концепції; А. М. Позднякова, Л. Побоченко та Ю. Шваюк які репрезентували позитивний іноземний досвід в цій царині; Р. М. Небесного, О. В. Мацюка, О. В. Тура, А. О. Касича, Р. М. Федоряка, А. П. Собяніної щодо взаємодії між технічними та соціальними факторами в процесі запровадження концепції «розумне місто» тощо.

**Виклад основного матеріалу.** Взагалі поняття «розумне місто» не є новим у сучасному світі, оскільки вже в 1990-х роках низка європейських країн почала замислюватися над можливістю автоматизації більшості суспільних процесів з метою спрощення різноманітних операцій населення в певних сферах життєдіяльності. Втім, саме для України, даний термін є новим. Адже хоча питання запровадження «розумного міста» розглядалися в нашій державі не один рік, відчутний крок для їх розвитку було зроблено лише після 8 листопада 2017 року, тобто з моменту схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації. Тим самим Кабінет Міністрів України (далі — КМУ) реалізував функції, покладені на нього Конституцією України, а також Законом «Про Кабінет Міністрів України» щодо ухвалення концепцій у відповідних сферах суспільного життя. В даному випадку йшлося про забезпечення впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) в усі сфери суспільного життя з метою підвищення доступності електронних

державних сервісів та рівня технічної освіченості населення, особливо людей похилого віку [4]. Тож саме в цій Концепції вперше було застосовано термін «розумне місто» для визначення такого інструмента електронної демократії, як електронні платформи.

Вже у січні 2018 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 67-р схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації. В цій Концепції було визначено таке поняття, як «цифровізація», тобто певний механізм економічного зростання за допомогою якого реалізується позитивний вплив сучасних технологій на ефективність, результативність, вартість та якість усіх суспільних сфер сучасної життєдіяльності [5].

Поряд з поняттям «цифровізація» у вітчизняному соціумі широко використовується поняття «діджиталізація», проте, у жодному нормативно-правовому акті його не закріплено. Звернувшись до Словника сучасної української мови та сленгу «Мислово», можна з'ясувати, що діджиталізація — це процес позитивних змін у всіх сферах суспільного життя, використання яких пов'язане із застосуванням цифрових технологій [13]. Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «діджиталізація» визначає певний процес, а «цифровізація» — засоби, інструментийого забезпечення.

Необхідно зазначити, що активні кроки щодо використання ІКТ задля покращення суспільного життя, спрощення проведення елементарних технологічних операцій та розробки концепцій «розумного міста», наближених до норм та стандартів європейських країн, розпочалися лише у червні 2019 року. По-перше, було затверджено план заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 роки, одним із завдань якої стало створення умов для досягнення високого рівня участі громадян у процесі державного управління через популяризацію інструментів електронної демократії, а також формування навичок для їх використання [5].

По-друге, у вересні 2019 року в системі органів державної влади було створено новий центральний орган — Міністерство цифрової трансформації України (далі — Мінцифри). На Мінцифри, як центральний орган виконавчої влади у сфері цифровізації, покладається забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері відкритих даних, взаємодії мережевих систем на базі уніфікованих інтерфейсів, впровадження електронних послуг та цифрової грамотності громадян [3]. Основним «поштовхом» для його створення стала заява новообраного Президента України про створення електронного сервісу (так званого «Держава у смартфоні») [12]. Цей меседж було реалізовано шляхом запровадження нового мобільного додатку «Дія», який дав змогу звичайним українцям постійно мати при собі електронний документ, який надає їм спеціальний



статус. На сьогоднішній день у «Дії» відображено два документи — водійське посвідчення та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, що значно полегшує життя водіїв.

Також, слід відзначити той факт, що створення спеціалізованого Міністерства значно розширило коло функцій та повноважень, які покладаються на профільне Міністерство та інші органи виконавчої влади, а також та місцевого самоврядування в досліджуваній сфері. Зокрема, Мінцифри покликане забезпечити: 1) впровадження концепції смарт-сіті органами місцевого самоврядування, 2) погодження та координацію регіональних програм розвитку інформатизації, 3) здійснення функцій з адміністрування електронних інформаційних ресурсів, 4) сприяння впровадженню у державних та місцевих органах технологій цифрових трансформацій. Також Положенням про Міністерство цифрової інформації України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 856 від 18 вересня 2019 року, на органи місцевої влади покладено обов'язок розробити стратегії діджиталізації регіонів та приведення у відповідність діючих нормативно-правових актів, відповідно до вимог законодавства [3].

Так, 27 листопада 2019 року на 31-й сесії Харківської міської ради прийнято нову редакцію Положення про Департамент цифрової трансформації Харківської міської ради (далі — Положення та Департамент). Зазначеним Положенням закріплено основні завдання Департаменту, зокрема: реалізація та формування місцевої політики у наступних напрямках діджиталізації: цифрового розвитку та економіки, електронного урядування та демократії, розвитку інформаційного суспільства, цифрових навичок та прав громадян, відкритих даних, розвитку місцевих електронних інформаційних ресурсів, запровадження електронних послуг (сервісів), розвитку телекомунікаційних технологій та зв'язку тощо [10].

Необхідно зауважити, що діджиталізація у м. Харкові вже не перший рік реалізується органами місцевої влади та місцевого самоврядування, тобто задовго до прийняття загальнодержавної Концепції. Першим іміджевим проектом став «Smartcity», на підставі якого впроваджуються новітні технології у сфері життєдіяльності обласного центру. Спочатку запровадження його мета полягала у підвищенні рівня розвитку туризму, проте, в подальшому така стратегія переросла у комплексний план розвитку Харкова як розумного міста. На його виконання протягом 2018–2019 року запроваджено: 1) Єдину електронну систему даних, які надають можливість населенню отримувати певні відомості з реєстрів. Проте такі документи не мають юридичної сили, оскільки такий спосіб їх отримання законодавчо не затверджений. В наступних планах -надання населенню м. Харкова змоги отримувати довідки, виписки або витяги з електронних реєстрів, фізично

знаходячись вдома, при цьому економлячи свій час; 2) Проект QR-кодів «7 чудес Харкова». Такі коди знаходяться на пластикових табличках у найвідоміших місцях Харкова. За допомогою мобільного пристрою можна обрати мову спілкування та здійснити перехід на сторінку обраного об'єкта;

Найважливішою програмою у м. Харкові є концепція «Безпечне місто», яка передбачає цілодобове спостереження за найбільш вразливими об'єктами інфраструктури. За допомогою камер відеоспостереження, здатних фіксувати будь-які правопорушення, пошкодження або псування майна, яке перебуває у комунальній або приватній власності, є можливість автоматичного розпізнання події та передачі інформації до правоохоронних органів.

Зазначимо, що на сьогоднішній день м. Харків є найголовнішим стратегічним містом в Україні, де готуються найкваліфікованіші кадри у сфері інформаційних технологій. Саме це місто демонструє приклад глибоких і якісних структурних змін економіки в бік кластеризації (тобто, отримання та групування статистичних даних у різних сферах суспільного життя з метою подальшої оптимізації процесів). Створені кластери в сферах ІТ, політехнічної інженерії, авіаційного виробництва, формується туристичний кластер в форматі SmartCity, де м. Харків позиціонується як сучасний європейський центр ділового туризму [9].

У SmartCityKharkiv впроваджуються нові ефективні технології в усіх сферах суспільного життя — від управління містом й удосконалення структури його економіки, реалізації проектів з енергоефективності та переходу на нові екологічно чисті види палива — до найпростіших зручних у побуті речей, таких як зарядні пристрої для електромобілів на муніципальних парковках, єдиний електронний квиток та багато іншого.

З метою розробки та запровадження інноваційних проектів дослідження новаторських ідей в Україні і світі, акумуляції успішних харківських ініціатив для обміну із іншими регіонами, 17 жовтня 2018 року було створено комунальну установу Офіс реформ міста Харкова (далі — Офіс). Вже у листопаді 2018 року, в рамках відкриття зазначеної установи, у Харкові представили перший український «мобільний паспорт», який надає змогу ідентифікації людини лише за допомогою Mobile ID. Тобто, запроваджено можливість використання сім-картки мобільного телефону для підтвердження своєї особистості при користуванні рядом електронних сервісів не лише на регіональному, але й на державному рівні.

На Експоконгресі «Бізнес для розумних міст», який проходив з 29 по 31 січня 2019 року в м. Києві, представники Kharkiv IT Cluster та Офісу Реформ міста презентували концепцію KharkivSmartCity представникам європейської платформи AmsterdamSmartCity. В подальшому така концепція отримала високу оцінку з боку експертів заходу

і з метою Оскільки платформа AmsterdamSmartCity визнана як одна з найефективніших та найпровідніших у всьому світі, з метою подальшого проведення ефективних реформ в рамках діджиталізації міста Харкова, АнілБалгОбінд — засновник boutiquefirm і довірений радник AmsterdamSmartCityPlatformStrategy запропонував місту Харкову створити Цільову Операційну Модель.

Не дивлячись на те, що Офіс достатньо молода організація, вже за декілька місяців своєї діяльності було побудовано архітектуру та структуру цифрової трансформації. На сьогоднішній день основним партнером Офісу є Мінцифри, результатом спільної діяльності з яким стало активне планування реалізації багатьох проєктів у м. Харкові, а також визначено статус останнього як першого пілотного міста з цифрової трансформації у країні [11].

Слід також зауважити, що концепція «розумне місто» передбачає не лише підвищення культури містата «міських відносин» у розвитку суспільства: вона становить сукупність інформаційних та комунікаційних технологій, спрямованих на управління комунальним майном. Проте, Харківська міська влада вкладає в це поняття ще й екологічність міста на кшталт Амстердаму, де люди мають можливість покуштувати за кошти, отримані внаслідок сортування пластикового сміття, а потім посидіти на лавці у парку, яку було надруковано на 3D-принтері зі сміття.

Саме для досягнення таких результатів за розпорядженням від 29 березня 2019 р. Харківського міського голови створено робочу групу з розробки проєкту стратегії розвитку м. Харкова на 2020–2030 роки «Харків: ідеї для міста — місто для людей». Розробку такої концепції заплановано до вересня 2020 року [6].

Не дивлячись на відсутність затвердженої стратегії розвитку, 13 грудня 2019 року відбулась офіційна презентація Департаменту цифрової трансформації Харківської міської ради на якій, спільно із представниками Офісу, було визначено п'ять основних напрямків співпраці. Такими визначеними напрямками діджиталізації є: Кабінет Харків'янина, Програма цифрової грамотності, E-Health (електронне здоров'я), Cashless(безготівкові розрахунки) та CityDashboard (уся інформація м. Харкова в одному за стосунку).

На сьогоднішній день у представників Офісу достатньо сміливі плани на майбутнє, серед яких: 100 тисяч харків'ян протягом одного року пройдуть

курси з цифрової грамотності; така ж кількість мешканців вже користуються е-кабінетом харків'янина, а також — надання 1 млн. послуг он-лайн. Необхідно зазначити, що діджитал-команда Офісу планує втілити такі плани у життя вже протягом найближчого року [11].

На впровадження концептуальних засад «розумного міста» спрямований меморандум про співробітництво Харківської міськради із компанією «Київстар», яким передбачено використання інфраструктури і даних мобільного оператора в транспортних та інших послугах; створення пілотних розробок у сфері електронних платежів і управління в міському транспорті, цифровій ідентифікації на міських порталах та інших напрямках «SmartCity» з використанням інфраструктури і даних мобільного оператора [9].

Певні очікування покладаються і на меморандум про співпрацю Харківської міськради з ТОВ «Майкрософт Україна», яким передбачено здійснення аналізу управління програмним забезпеченням міської ради; підтримка стартапів, які беруть участь у smart-city-проєктах з включенням їх в програму «Microsoft forStartups»; потенційне введення хмарних сервісів Microsoft для спільної роботи, аналітики та планування проєктів. До побудови «розумного» міста у Харкові вже приєдналися компанії «Vodafone», «Huawei», «HewlettPackard», «Cisco», та ін.

**Висновки.** Аналіз досвіду м. Харкова з розбудови концепції «розумного міста» дає змогу зробити висновок щодо обсягу функцій та повноважень органів державної влади в процесі запровадження такої концепції. Так, Кабінет Міністрів України, як найвищий колегіальний орган виконавчої влади в нашій державі, забезпечує процедуру ухвалення стратегій розвитку у різних сферах суспільного життя, зокрема, у галузі цифровізації. Головним органом державної влади в даній сфері є Мінцифри, діяльність якого безпосередньо спрямована на реалізацію державної політики у сфері діджиталізації й запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сфері публічного управління, реалізації концепції електронної держави.

Втілення в життя безпосереднього результату діджиталізації покладається на органи місцевого самоврядування. На прикладі реалізації повноважень Харківської міської ради розглянуто впровадження концепції «розумне місто», як складника концепції електронної держави.

#### Література

1. Конституція України // ВВР, 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
3. Про Міністерство цифрової трансформації України: Положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п>.
4. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження № 797-р від 08 листопада 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-р>.
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження № 67-р від 17 січня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-р>.
6. Про створення робочої групи з розробки проекту стратегії розвитку міста Харкова на 2020–2030 роки «Харків: ідеї для міста — місто для людей»: Розпорядження міського голови № 44 від 29 березня 2019 року. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/677052>.
7. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Міністерства та Комітету трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/>
10. Положення про Департамент цифрової трансформації Харківської міської ради, прийнятого на підставі Рішення Харківської міської ради Харківської області № 1824/19 27 листопада 2019 року. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/682813>
11. Офіс реформ Харкова. Офіс управління проектами міста. URL: <https://reformkharkiv.com>.
12. Держава у смартфоні: Зеленський зібрав на Банковій експертів із е-послуг // Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2720454-derzava-u-smartfoni-zelenskij-zibrav-na-bankovij-ekspertiv-iz-e-poslug.html>.
13. Словник сучасної української мови та сленгу «Мислово». URL: <http://myslovo.com>.

**Дереш Юлія Вікторівна**

*студентка*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Дереш Юлия Викторовна**

*студентка*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Deresh Yuliia**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Романчук Альбіна Олександрівна**

*студентка*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Романчук Альбина Александровна**

*студентка*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Romanchuk Albina**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Дахова Ірина Іванівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри конституційного права України*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**ІНСТИТУТ ІМПІЧМЕНТУ:  
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ  
ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ**

**ИНСТИТУТ ИМПИЧМЕНТА:  
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕГЛАМЕНТАЦИИ  
И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

**INSTITUTE OF IMPEACHMENT:  
FOREIGN EXPERIENCE OF REGULATION AND  
WAYS OF ITS IMPROVEMENT IN UKRAINE**

**Анотація.** У статті розглянуто інститут імпічменту в Україні та його загальна характеристика, досліджуються підстави усунення президента з поста в порядку імпічменту в зарубіжних країнах. Було досліджено головні недоліки у законодавчому регулюванні імпічменту та через призму зарубіжного досвіду запропоновано деякі шляхи його вирішення.

У статті аналізується правова регламентація інституту імпічменту в Україні, детально розглядаються підстави усунення з поста в порядку імпічменту Президента України, наголошується на необхідності законодавчого закріплення правових наслідків у випадку припинення процедури імпічменту через відставку Президента. Окрему увагу в статті приділено дослідженню категорій «державна зрада» та «інші злочини» як підстав імпічменту.

**Ключові слова:** імпічмент, Президент, державна зрада, інші злочини.

**Аннотация.** В статье рассмотрены институт импичмента в Украине и его общая характеристика, исследуются основания отстранения президента с поста в порядке импичмента в зарубежных странах. Было исследовано главные недостатки в законодательном регулировании импичмента и через призму зарубежного опыта предложены некоторые пути его решения.

В статье анализируется правовая регламентация института импичмента в Украине, подробно рассматриваются основания смещения с поста в порядке импичмента Президента Украины, отмечается необходимость законодательного закрепления правовых последствий в случае прекращения процедуры импичмента из-за отставки Президента. Особое внимание в статье уделено исследованию категорий «государственная измена» и «другие преступления» как оснований импичмента.

**Ключевые слова:** импичмент, Президент, государственная измена, другие преступления.

**Summary.** The article discusses the institution of impeachment in Ukraine and its general characteristics, explores the grounds for dismissing the president from office by impeachment in foreign countries. The main shortcomings in the legislative regulation of impeachment were investigated and, through the prism of foreign experience, some ways to solve it were proposed.

The article analyzes the legal regulation of the institution of impeachment in Ukraine, examines in detail the grounds for dismissal from the post by impeachment of the President of Ukraine, notes the need for legislative consolidation of legal consequences in case of termination of the impeachment procedure due to the resignation of the President. Particular attention is paid to the study of the categories of «high treason» and «other crimes» as the grounds for impeachment.

**Key words:** impeachment, President, high treason, other crimes.

При побудові правової держави, перш за все, потрібно звернути увагу на ефективність тих інститутів, що захищають права та свободи громадян та забезпечують їх реалізацію. Відповідно до Конституції України саме Президент є гарантом дотримання цих прав та захисником найважливіших життєвих цінностей не лише людини, а й держави взагалі. Тому актуалізується питання про відповідальність глави держави як за скоєння ним державної зради чи інших злочинів, так і на інших підставах, передбачених законодавством різних країн, у формі імпичменту.

Існування таких засад демократії, як реально організований розподіл влади та ефективна система стримувань та противаг, неможливі без правової процедури відповідальності вищих посадових осіб, яка повною мірою узгоджена з конституційними гарантіями їх діяльності. Для забезпечення цих демократичних засад більшість країн світу виробили власні механізми усунення Президента та вищих посадових осіб із поста та притягнення їх до конституційної відповідальності за свої вчинки.

Дослідженням проблем розвитку та функціонування процедури імпичменту ґрунтовно займалися такі вчені-конституціоналісти та правники, як Балан С. В., Беляєва М. В., Серьогіна С. Г., Тодика Ю. М., Цимбалістий Т. О., Болдирев С. В., Коваленко А. А., Кресіна І. А., Малкіна Г. М., Мартинюк Р. В., Наливайко Л. Р., Павловська Н. Г., Ребриш Б. Ю., Яворський В. Д та багато інших. Проте питання, пов'язані із інститутом імпичменту, не втрачають своєї актуальності та потребують нових розробок та шляхів вирішення для створення досконалої законної процедури його здійснення.

**Метою даної статті** є аналіз найголовніших проблем, пов'язаних із процедурою імпичменту, через призму досвіду її зарубіжного регулювання, що

створює реальні перспективи подальшого удосконалення цього надзвичайно важливого для державотворення процесу.

**Виклад основного матеріалу.** Перші зародки інституту імпичменту з'явилися у Англії і були способом впливу Палати громад у англійському парламенті на явище фаворитизму, оскільки королівські міністри, що мали прихильність короля, дозволяли собі надмірне втручання у державні справи та деколи повністю ігнорували думку парламенту. Молода американська держава, що до того існувала лише у статусі англійської колонії, перейняла британське законодавство, що зумовило появу у Конституції США такої процедури, як імпичмент [13].

Саме США має найбільший досвід застосування цієї процедури. У свій час за незаконне звільнення міністра було ініційовано імпичмент у 1868 році проти Ендрю Джонсона. У 1974 році під загрозою процедури імпичменту Річард Ніксон через Вотергейтський скандал добровільно пішов у відставку, чим і уникнув його. У 1998 році Палата представників розпочала процедуру імпичменту проти Білла Клінтона, проте за рішенням Сенату він добровільно достроково закінчив термін здійснення повноважень Президента США [11]. Діючий Президент США Дональд Трамп став черговим Президентом, якому Палата представників, що має виключну прерогативу формулювати та висувати обвинувачення, оголосила імпичмент. А саме 24 вересня 2019 року спікер Палати представників Конгресу США Ненсі Пелосі ініціювала розслідування у справі про імпичмент Трампа. Розслідування, що у американській моделі передувало офіційному оголошенню імпичменту, розпочалося через анонімну заяву інформатора про те, що Трамп в липні 2019 року чинив тиск на Президента України Володимира Зеленського у власних особистих і політичних інтересах. Тиск, як зазнача-

лося проводився з метою схилити українську владу до розслідування причетності до корупційних схем Гантера Байдена в обмін на фінансову і військову допомогу. Але Сенат США, який контролюють представники республіканців, кандидатом від партії яких і був Д. Трамп, визнали необґрунтованими звинувачення демократів і виправдали Президента, тому імпічмент щодо нього провалився.

В Україні інститут імпічменту є відносно новим явищем, що вперше знайшов своє закріплення в Конституції України 1996 року, тому потребує особливої уваги з точки зору законодавчого регулювання та створення ефективної правової бази для усунення усіх проблем даної процедури. Аналізуючи історичний досвід багатьох спроб законодавчого врегулювання цієї процедури, варто зауважити, що вони довгий час не отримували офіційного закріплення у формі закону та залишилися лише проектами. Це було спричинене, перш за все, тим фактом, що попереднім очільникам держави вдавалося їх блокувати та, таким чином, зберігати усю повноту надзвичайної влади, що призводило до порушення балансу у системі стримувань та противаг.

Серьогіна С. Г. вважає однією із юридичних гарантій діяльності Президента його недоторканність, яка полягає у тому що він не підлягає арешту, затриманню, обшуку, проти нього не можуть застосувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та зброю. Крім того, якщо говорити про галу держави, монарх не підлягає кримінальній, адміністративній, цивільно-правовій відповідальності, а президент — за винятками, передбаченими конституцією, і лише після припинення повноважень [3]. Але недоторканність Президента у жодному разі не варто розуміти як його безвідповідальність.

Поняття імпічменту має багато доктринальних визначень, що відрізняються різним висвітленням сутності та змісту даної категорії. Наливайко Н. Р. визначає «імпічмент» як спеціальну процедуру відкликання з посади вищих посадових осіб та позбавлення їх повноважень за вчинення ними грубих порушень чинного законодавства [4]. Теліпка В. Е. називає «імпічментом» особливу процедуру притягнення до юридичної відповідальності вищих посадових осіб держави у випадку вчинення ними державної зради [5].

У деяких країнах імпічменту можуть піддаватися крім Президента також і вищі посадові особи. У Конституції Ізраїлю зазначено, що Прем'єр-міністр теж може бути підданий процедурі імпічменту за ініціативою Генерального прокурора. В Україні ж процедура імпічменту може бути ініційована лише проти Президента [12].

Деякі науковці звертають увагу на такий факт, що процес імпічменту, доведений до свого логічного завершення, є доволі рідкісним випадком у світовій практиці. Найчастіше президентів вбивають або скидають внаслідок військових переворотів, а за-

конно йдуть у відставку лише одиниці. Процедуру імпічменту можна розглядати як дуже педантичний за своїм характером процес, а тому схема його проведення має бути хоч і складна, але здійсненна [8].

Найбільш доцільним, на нашу думку, є визначення «імпічменту» як специфічної процедури притягнення вищих посадових осіб держави до конституційно-правової відповідальності за невиконання визначених Конституцією та законами обов'язків або ж вчинення державної зради чи інших злочинів. Під «іншими» варто розуміти злочини, склад яких визначено кримінальним законодавством.

Для зарубіжних країн притаманний досить різноманітний перелік діянь, вчинення яких Президентом або ж іншою вищою посадовою особою є підставою для ініціювання процедури імпічменту. Пункт 4 статті II Конституції США визначає вичерпне коло злочинів, за вчинення яких Президент усувається із посади за процедурою імпічменту. Конституція ФРН зазначає, що бундестаг чи бундесрат можуть висувати обвинувачення до Федерального Президента лише у тому випадку, коли він вчинив умисне порушення Основного закону чи будь-якого іншого федерального закону. В Україні ж під категорію «інші злочини» підпадають усі злочини, що визначені в Особливій частині Кримінального кодексу, де закріплені не лише умисні злочини, а й злочини, вчинені із необережності.

Деякі країни визначають підставою для імпічменту вчинення не будь-якого злочину, а саме такого, що посягає на державну безпеку (Іспанія). Парламенти Польщі та Австрії можуть висувати обвинувачення у випадку порушення членом уряду будь-якого закону, тобто його діяння не обов'язково має підпадати під категорію злочинів [10].

У Білорусії, Грузії та Вірменії підставою для імпічменту є вчинення виключно тяжких злочинів, тобто головним критерієм у цьому питанні виступає саме критерій тяжкості вчиненого злочину. Деякі країни також визначають такі підстави імпічменту, як зрада батьківщини, хабарництво, порушення присяги та конституції (Філіппіни, Угорщина, Болгарія). Досить цікавою підставою імпічменту глави держави є «неналежне виконання своїх обов'язків», що практикується у Аргентині та Кіпрі [7].

Серед вітчизняних дослідників проблем імпічменту існують думки про те, що поняття «інші злочини» є неконкретизованою категорією, у зв'язку з можливістю застосування до неї будь-якої норми кримінального права. Виключенням є стаття 111 Кримінального кодексу, у якій державна зрада визначається як діяння, вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, недоторканності, територіальної цілісності, обороноздатності, державній, економічній, інформаційній безпеці України [9].

За кримінальним законодавством, злочином визнається передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне діяння, вчинене

суб'єктом злочину. Але якщо подивитися на статтю 111 Кримінального Кодексу України, то ми не побачимо у ній спеціального суб'єкту злочину — Президента України. Державна зрада, відповідно до складу злочину статті 111 ККУ, передбачає три форми. Перша форма — перехід на бік ворога, який полягає в наданні безпосередньої допомоги державі, з якою Україна перебуває в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, наприклад, перехід до ворога через лінію фронту, вступ до армії ворожої держави, участь за її завданням у бойових діях проти України та надання різної допомоги агентам такої держави та інше. Другою формою є шпигунство, тобто передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Третя форма полягає в наданні іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Аналіз цих форм нашої уваги на думку, що досить важко уявити, що Президент вступає до ворожої армії або ж займається шпигунством, тому норму статті 111, де визначається склад державної зради потрібно доповнити, по-перше, спеціальним суб'єктом, а саме Президентом, а також чітко визначити форми вчинення ним державної зради.

Для усунення цієї проблеми у процесі подальшого вдосконалення процедури імпичменту законодавцю варто окреслити більш конкретний перелік злочинів, за які главу держави можна буде притягнути до кримінальної відповідальності, оскільки невизначеність та абстрактність поняття «інші злочини» ускладнює цю процедуру та створює труднощі при визначенні підстави притягнення до відповідальності.

Процедура імпичменту закріплена у статтях 105, 108, 111 Конституції України, зокрема частина 3 статті 105 вказує, що звання Президента України охороняється законом та зберігається за ним довічно, якщо тільки він не був усунутий з поста у порядку імпичменту [1], але саме поняття «імпичменту» в українському законодавстві залишалося невизначеним до прийняття Конституційним Судом України Рішення від 10.12.2003 № 19-рп/2003 (справа щодо недоторканності та імпичменту Президента України), де він зазначав, що імпичмент є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого парламент, у разі вчинення злочину Президентом України, може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста [2].

Залежно від законодавства та особливостей розвитку правової системи у різних країнах рішення про імпичмент главі держави приймається багатьма шляхами та за різною процедурою. Видатний вчений-конституціоналіст В. М. Шаповал у своїй наукових працях виокремлював дві моделі процедури імпичменту за критерієм походження: англійську та американську. Англійська характеризується парламентським порядком притягнення особи до

відповідальності перед судом загальної юрисдикції або вищим судом. Американська ж модель, на противагу англійській, є процедурою, що зазвичай повністю або частково реалізується у стінах парламенту. Така процедура тягне за собою звільнення з посади Президента, втрату ним недоторканності та можливість притягнення його до кримінальної відповідальності [10].

Науковці частіше за все відносять Україну до країн із американською моделлю процедури імпичменту, але варто зауважити, що американська модель функціонує у тих країнах, де існує двопалатний парламент, тому ми погоджуємося із тим, що доречніше було б виокремити змішану модель процедури імпичменту [9].

Численні спроби прийняття закону, який би регулював дану процедуру, у попередніх парламентах були безуспішними, проте 10 вересня 2019 року було прийнято Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)», який набув чинності із 25 вересня 2019 року. Стаття 1 цього закону вперше на законодавчому рівні чітко закріпила визначення поняття «імпичменту»: «Усунення Президента України з поста в порядку імпичменту є способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності. Імпичмент є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Верховна Рада України у разі вчинення державної зради або іншого злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста» [15]. Варто зауважити, що чіткого переліку злочинів, за які глава держави буде притягнутий до конституційної відповідальності, так і не було надано.

Але нагальною також залишається проблема співвідношення кримінальної та конституційної відповідальності під час процедури імпичменту. Відповідно до Конституції України, Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)» та Рішення Конституційного Суду України № 19-рп/2003 імпичмент є різновидом виключно конституційної відповідальності. Незважаючи на неможливість притягнення чинного Президента України до кримінальної відповідальності, єдиною підставою імпичменту є вчинення ним державної зради або злочину, що перебуває в площині кримінальної відповідальності. Але частина 1 статті 62 Конституції містить безальтернативний принцип презумпції невинуватості, який проголошує, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [1]. Принцип презумпції невинуватості та доведення вини визначено одним із принципів, на яких здійснюється процедура імпичменту в Законі України «Про особливу процедуру усунення Президента з поста (імпичмент)».

Притягнення особи, що обіймає пост президента, до кримінальної відповідальності можливе лише

після дострокового припинення його повноважень у порядку імпичменту — особливий парламентської процедури. У цьому випадку до кримінальної відповідальності притягується не президент, а громадянин, що займав посаду президента. Виняток із загального правила становить Португалія, де процедура імпичменту по суті поєднується з кримінальним переслідуванням, і президент за ініціативою парламенту може бути притягнений Верховним Судом до кримінальної відповідальності за злочини, скоєні у зв'язку із виконанням своїх обов'язків, і лише після засудження втрачає свій пост. Неможливість притягнення глави держави до судової відповідальності впливає із самої сутності цього державного інституту, оскільки він є уособленням держави, а всі судові рішення виносяться від імені держави. Відповідальність глави держави у цьому випадку розглядалося б як самоосуд [3].

До того ж, притягнення Президента до конституційної відповідальності суперечить положенню ст. 124 Основного Закону, де сказано, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [1]. На противагу українському механізму, варто зазначити, що процедура імпичменту в США, що має більше політичне, ніж правове значення, передбачає, що «судове слухання всіх злочинів, за винятком справ імпичменту, ведеться присяжними суддями». Це є доказом того, що американська модель характеризується повним невтручанням судової влади у процес імпичменту. У розділі 3 Конституції США зазначено, що Сенат єдиний має право приймати рішення щодо імпичменту, тобто роль обвинувача виконує Палата представників, а роль суду — сенат [9].

Для вирішення питання про зіткнення конституційної та кримінальної відповідальності, на нашу думку, можливим є зміна Конституції та зазначення у ній, що справа про імпичмент Президента не входить до компетенції суду. Однак при розгляді можливості такої зміни потрібно також враховувати, що висновок про наявність у діяннях Президента України складу злочину надає Верховний Суд. Також варто зазначити, що розслідування щодо підстав імпичменту проводиться в США ще до його оголошення, тобто Президенту оголошують імпичмент за достовірної впевненості у вчиненні діяння, що є його підставою.

Необхідним аспектом у розвитку процедури імпичменту залишається потреба законодавчого закріплення правових наслідків у випадку припинення імпичменту через відставку Президента. У світовій практиці існують випадки, коли добровільна відставка посадової особи у процесі імпичменту припиняла розслідування кримінальної справи. У 1974 році Вотергейтський скандал змусив Президента США

Р. Ніксона добровільно піти у відставку, щоб припинити кримінальне провадження проти себе [14].

Слушною є думка багатьох науковців, що добровільна відставка президента не має припинити розслідування по кримінальній справі чи виключати інші юридичні наслідки за вчинене правопорушення. Логічно передбачити у законі, що регулює процедуру імпичменту, не лише припинення повноважень та відставку посадової особи, а і ввести юридичні наслідки у вигляді заборони займати у подальшому будь-яку посаду в органах державної влади [13].

Що стосується європейського досвіду застосування імпичменту, то вперше серед пострадянських держав ця процедура була успішно застосована до колишнього Президента Литви Роландаса Паксаса. Підставою цього стало порушення ним присяги та Конституції держави, оскільки Паксас надав громадянство Литви російському підприємцеві Юрію Борисову, який, у свою чергу, фінансував його виборчу кампанію. До того ж, колишнього Президента звинувачували в розголошенні державної таємниці. Саме внаслідок цього його і було усунуто з поста у квітні 2004 року. Проте Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 6 січня 2011 року став на захист Паксаса та визнав, що рішення Конституційного суду Литви щодо довічної заборони зайняття ним будь-яких політичних посад, які вимагають складення присяги, зокрема, бути кандидатом до національного парламенту, не відповідає статті Європейської конвенції про права людини щодо свободи виборів. Отже, на нашу думку, правові наслідки застосування процедури імпичменту повинні бути в справедливих і доцільних межах і не порушувати прав людини [6].

На жаль, прийняття окремого закону не усунуло складність та неточність процедури, законодавчо регламентований механізм зберіг попередні процедурні недоліки, що пов'язані із діяльністю спеціальної тимчасової слідчої комісії, ускладненим порядком прийняття рішення про звинувачення Президента України, відсутністю в нормування максимального терміну тривалості процедури розслідування і розгляду справи щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину, що може призвести до нескінченості процедури імпичменту.

**Висновок.** Отже, для ефективного функціонування процедури імпичменту не достатньо лише прийняття окремого закону, норми якого не зазнали істотного доопрацювання. Варто шукати подальші шляхи його удосконалення, перш за все, шляхом аналізу зарубіжного досвіду демократичних країн, бо функціонування та ефективність інституту Президентства є одним із найголовніших показників рівня демократії в країні.



**Література**

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканості та імпідменту Президента України) від 10 грудня 2003 року № 19-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>
3. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні / С. Г. Серьогіна. Х.: Ксилон, 2001. 280 с.
4. Наливайко Л. Процедура імпідменту: проблемні питання / Л. Наливайко, І. Пізніур // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 3. С. 18, 20.
5. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право / В. Е. Теліпко. К.: Центр учбової літератури, 2009. 568 с.
6. Case of Paksas v. Lithuania [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118056>
7. Інститут імпідменту у політико-правовій системі України та світу / Ю. М. Войтенко // Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 94. С. 408–412.
8. Кузьма Т. Інститут імпідменту: політико-правовий аналіз / Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. 2010. Вип. 4.
9. Баргілевич М. І. Шляхи вдосконалення процедури імпідменту Президента в Україні крізь призму досвіду зарубіжних країн / М. І. Баргілевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 36(1). С. 37–41.
10. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В. М. Шаповал. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 464 с. (2-ге видання, перероблене і доповнене).
11. Толкач, А. М. Інститут імпідменту: світова практика застосування / А. М. Толкач // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2016. № 1 (2).
12. Основной закон Израиля о правительстве от 2001 года. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=200>.
13. Історія виникнення та розвитку інституту імпідменту у зарубіжних державах / А. З. Шевчук // Держава і право. 2012. Вип. 57. С. 158–165. Бібліогр.: 20 назв. укр.
14. Цимбалістий Т. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності / Т. Цимбалістий // Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 1. С. 44.
15. Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпідмент)» від 10.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20>

**Косигіна Анастасія Євгенівна**

*студентка*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Косыгина Анастасия Евгеньевна**

*студентка*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Kosygina Anastasia**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Бойчук Дмитро Сергійович**

*кандидат юридичних наук, асистент*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ОДИН  
ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ У ПРАКТИЦІ  
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

**ПРИНЦИП РАВЕНСТВА КАК ОДИН  
ИЗ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ В ПРАКТИКЕ  
ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА**

**THE PRINCIPLE OF EQUALITY AS ONE  
OF THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES IN THE PRACTICE  
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

**Анотація.** У даній статті надається загальна характеристика принципам рівності та недискримінації як одних із основоположних універсальних принципів права. Здійснюється аналіз застосування принципу рівності у практиці Європейського суду з прав людини. Висвітлюються проблемні питання застосування принципів рівності та недискримінації.

**Ключові слова:** Європейський суд з прав людини, принцип рівності, принцип недискримінації, судово практика, принципи права.

**Аннотация.** В данной статье дается общая характеристика принципам равенства и недискриминации как одних из основных универсальных принципов права. Осуществляется анализ применения принципа равенства в практике Европейского суда по правам человека. Освещаются проблемные вопросы применения принципов равенства и недискриминации.

**Ключевые слова:** Европейский суд по правам человека, принцип равенства, принцип недискриминации, судебная практика, принципы права.

**Summary.** This article provides a general description of the principles of equality and non-discrimination as one of the fundamental universal principles of law. An analysis of the application of the principle of equality in the case law of the European Court of Human Rights is carried out. The problematic issues of application of the principles of equality and non-discrimination are covered.

**Key words:** European Court of Human Rights, principle of equality, principle of non-discrimination, case law, principles of law.

**Постановка проблеми.** Світові глобалізаційні та регіональні інтеграційні процеси орієнтують курс держав на встановлення універсальних загальнолюдських принципів і стандартів, що потребує єдиного підходу до розуміння певних категорій права. Дані цінності набувають соціального змісту, реалізуються і впливають на поведінку людей лише в тому випадку, коли глибоко усвідомлюються і сприймаються ними. В контексті цього сьогодні актуальним є питання виміру права, який має відповідати та відображати основні невідчужувані права людини, які закріплені у Європейській конвенції з прав людини.

Варто розглянути питання рівності, яка постає і як принцип станової рівності, і як рівність соціальна, етична, формальна, фактична, правова, юридична. Рівність є одним з ключових понять, яке потребувало дослідження як в минулому, так і зараз. Вивчення даної проблеми зумовлене передусім тим, що опрацювання питання на теоретичному рівні дасть змогу вирішити багато практичних питань, зокрема, шляхів розбудови демократичної, соціальної держави, метою якої забезпечення та захисту прав людини.

Рівність як вимога поводитись в однакових випадках однаковим чином, а у відмінних випадках — відмінним, характерна для права всіх часів. Так в античні часи вважалося, що люди нерівні і їх не можна зробити рівними. Рівність усіх перед законом не існувала не лише де-факто, її не було навіть в ідеальному випадку. У Середні віки також ніхто не виходив із того, що всі люди рівні, а навпаки, із того, що вони різні за своєю значущістю, принаймні у земному житті. Заперечення відмінностей між людьми набуває основоположного значення лише в Новий час. Одним із перших, хто висловив припущення, що всі люди рівні за своїми фізичними і моральними якостями — і насправді не наділені будь-якими особливими характеристиками, як-то сила, особлива мудрість чи божественна милість, — був Т. Гоббс [13, с. 23].

Слід також підкреслити, що значний внесок у поширення ідеї загальної рівності належить християнству. На Заході саме християнство вперше утвердило принцип універсальності людської гідності — принцип, який був принесений з небес і перетворений Просвітництвом у мирську доктрину універсальної рівності людей [13, с. 23].

В епоху буржуазних революцій загальну рівність розуміли насамперед як рівність можливостей (equality of opportunities), тобто як ідею, згідно з якою кожному індивіду повинні бути гарантовані однакові шанси досягти успіхів у житті. Її прихильники вимагали усунення штучних перешкод шляхом скасування всіх привілеїв, установлених для окремих осіб. Вони виходили з пріоритетності індивідуальних досягнень, обумовлених лише здібностями особи, а не її походженням, національністю,

кольором шкіри, релігією, статтю тощо, і прагнули правовими методами забезпечити вільну конкуренцію, коли всі перебувають у рівних умовах і грають за однаковими правилами. Така рівність можливостей за своїм характером, поза всяким сумнівом, є формальною. Тому зрозуміло, що починаючи принаймні із середини XVIII ст. став наростати рух за правову та політичну рівність усіх громадян, яка є найбільш сумісною з ідеєю формальної рівності можливостей. Дана вимога гучно звучить у Декларації незалежності США 1776 р. 2 і Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Ця формула дістає остаточне світове визнання лише у середині XX ст., знайшовши своє юридичне закріплення у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р.: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» [13, с. 24].

Недискримінація — заборона необґрунтованого відмінного ставлення (встановлення відмінностей, винятків, обмежень чи переваг) до осіб, які перебувають в однаковій ситуації, чи однакового підходу до осіб, які перебувають у різних ситуаціях. Право на захист від дискримінації є одним із фундаментальних прав людини, яке визнане міжнародним правом і має бути забезпечене сучасними державами. (О. Р. Дашковська.)

Також, недискримінація розглядається як принцип та визнається у праві Ради Європи. Наслідками недискримінації є обмеження або унеможливлення в користуванні чи здійсненні прав і свобод усіма людьми на рівних підставах. Саме тому заборона дискримінації розглядається як один із шляхів забезпечення принципу рівності [16, с. 43].

Принципи рівності та недискримінації є одними з основоположних багатьох універсальних та регіональних системах захисту прав людини, в тому числі. Причому, якщо принцип рівності своїм корінням сягає ще часів античності, то принцип недискримінації є порівняно новим для світового співтовариства. Зараз принцип рівності закріплений як в нормах міжнародного, так і національного права і здійснює вплив на всі сфери суспільного життя. ЄКСЛ є одним з міжнародних нормативно-правових актів, зміст якого покликаний сприяти реалізації цих принципів у суспільному житті, в той час як практика Суду деталізує підходи до їх визначення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематиці дотримання судами принципу рівності не раз приділялась увага в роботах спеціалістів різних галузей права. Вивчення цього питання такими науковцями, як Банчук О. А., Барак А., Волошин Ю. О., Погребняк С. П., Полховська І. К., Фулей Т. І., Фурсов Д. А., показало, що під застосуванням принципу рівності та недискримінації на практиці як правило, розуміють, панівну ідею єдиних правових засобів у вирішенні питань про права, свободи, обов'язки та відповідальність для всіх учасників суспільних відносин незалежно від національної, статевої, релі-

гійної належності, походження, місця проживання, посадового стану та інших обставин.

**Метою даної роботи є обґрунтування значення даного принципу у практиці Європейського суду з прав людини.**

Відповідно до мети, завдання цієї роботи полягають у:

- наданні загальної характеристики принципу рівності;
- аналізі застосування принципу рівності Європейським Судом з прав людини.

**Виклад основного матеріалу.** В першу чергу вважаю за необхідне надати скорочену характеристику зазначеним принципам. Принципи характеризуються, по-перше, як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; по-друге, вони є внутрішнім переконанням людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [1, с. 110]. Принципи спрямовані на утвердження, забезпечення та захист суспільних цінностей, нерідко ґрунтуються на «природній справедливості, тому традиційно пов'язуються з концепцією природного права і символізують дух права, мають найбільш загальний, абстрактний характер. Історія розвитку прав людини починається з кінця Другої світової війни і прийняття Статуту ООН, що і ознаменувало початок реалізації принципу рівності.

Права людини, що встановлюються після цього періоду, знаходять своє застосування у найрізноманітніших суспільних сферах, можна спостерігати їх підняття на якісно новий рівень. Людські цінності призвели до декларування заборони дискримінації на основі раси, кольору, статі, мови, релігії, політичної чи іншої думки, національного або соціального походження, майна, або будь-якої іншої обставини. До сучасного моменту права людини перебували у юрисдикції суверенних держав, і застосування принципу рівності було, як правило, визнано стосовно певних прав тільки окремих соціальних верств, а не на всіх людей без винятку [2, с. 31].

Реалізація прав людини є не лише моральним зобов'язанням, але й політичними і правовими вимогами, яким слідує сучасне законодавство. Основним принципом, на якому базується сучасна система прав людини, є принцип рівності, який хоче підкреслити, що вона належить всім людям без винятку, оскільки вся система будується на цінностях, притаманних кожній людині [15, с. 68].

Згідно з усталеними в конституційній доктрині й судовій практиці підходами, принцип рівності є одним із загальних правових засад і елементів верховенства права. Принцип рівності, що знайшов своє закріплення насамперед в статтях 21 та 24 Конституції України, означає рівну міру у вирішенні питань

про права, свободи, обов'язки та відповідальність всіх суб'єктів, які належать до визначеної в законі категорії громадян. Фундаментальні правові засади можуть функціонувати як перевірка законодавчої влади, яка захищає громадян від свавільного втручання в їх свободу.

Рівність прав і обов'язків, рівність перед законом є фундаментальними категоріями для існування демократичного суспільства та умовами правової держави. Рівність перед законом та державними органами передбачає ідею одноманітності в сенсі застосування до всіх громадян того самого правового режиму, незалежно від їх природних чи соціально-професійних ситуацій. Принцип рівності передбачає рівність до рівних ситуацій, в той же самий час він також передбачає диференціацію в застосуванні права, якщо ситуації громадян різні. Так однаковим ситуаціям повинне відповідати рівне правове ставлення і, до різних ситуацій, правове ставлення має бути різним.

У цьому сенсі доктрина допускає існування позитивної дискримінації, регульованої навіть деякими конституційними текстами, що встановлюють певні заходи соціального захисту. Однією з найважливіших засад відправлення правосуддя є рівність особи перед законом і судом. Західна процесуальна доктрина щодо принципу рівності може бути узагальнено виражена у відомому висловлюванні В. Хабшайда на Міжнародному конгресі з процесуального права, який проходив у м. Гента в 1977 році: «Світ, у якому ми живемо, завжди був і буде недосконалим. Тому нам ніколи не вдасться створити таке правосуддя, рішення якого завжди відповідали б матеріальній істині. Але нам під силу гарантувати кожному громадянину, що в суді, поважають гідність і дотримуються принципу справедливості, а з обома сторонами будуть поводитися, як з юридично рівними особами. У сторін мають бути рівні можливості та рівні шанси. Під час судового розгляду має домінувати принцип «рівності озброєності» [3, с. 48].

Принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі насамперед важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи. Д. Фурсов та І. Харламова зазначають, що рівність сторін є обов'язковою складовою універсального принципу, який має назву «право на суд» [4, с. 95].

Рівність сторін означає надання можливостей викласти свою позицію, надати докази на умовах, які не ставлять одну зі сторін у більш не вигідне становище. Так, наприклад у справі «Фуше проти Франції» (Foucher v. France), Європейським судом з прав людини було встановлено, що законодавство Франції та правила його застосування не гарантують права на справедливий суд заявникам з огляду на

наступне: 1) по-перше, законодавство не гарантувало безумовне право заявника на ознайомлення з матеріалами справи; 2) по-друге, законодавство дозволяло адвокату знайомитися з матеріалами справи, однак заявнику, який захищав своє право особисто, не було надано можливості ознайомитися з матеріалами провадження щодо самого себе вже на етапі знаходження справи у суді. Тобто рівність означає існування певного справедливого балансу між сторонами у справі. Усі матеріали по справі мають бути надані не тільки суду, а й іншій стороні, для того щоб вона мала можливість відповісти на них. Подібну ситуацію слід відрізнити від ситуації, коли суд не повідомляє обидві сторони про матеріали. У цьому випадку, як відзначає сам Суд, існує порушення не принципу рівності, а загального поняття справедливого провадження. Яскравим прикладом є рішення у справі «Нідерост-Хубер проти Швейцарії» (*Nideröst-Huber v. Switzerland*) від 18 лютого 1997 року [12, с. 210].

Порушенням рівності сторін буде вважатися, коли було дозволено заслухати тільки одного із двох ключових свідків (рішення у справі «Домбо Бехер Б. В. проти Нідерландів» (*Dombo Beheer B. V. v. the Netherlands*) від 27 жовтня 1993 року). У цій справі було порушено принцип рівності, оскільки не було надано рівної можливості надати показання свідків, тим самим поставив одну зі сторін у явно гірше становище порівняно з протилежною стороною.

Згідно з принципом рівності неприпустимою є ситуація, коли одна зі сторін не повідомляється про дату та місце розгляду справи, а отже, не є присутньою при розгляді своєї справи (рішення у справі «Стрижак проти України» (*Strizhak v. Ukraine*) від 8 листопада 2005 р.). Або ситуація, коли інша сторона не була проінформована про апеляцію і тому не мала можливості відповісти на неї (рішення у справі «Беер проти Австрії» (*Beer v. Austria*) від 6 лютого 2001 р.). У рішенні по справі «Федоров та Федорова проти України» (*Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine*) від 7 жовтня 2011 р. ЄСПЛ зазначив, що лише запис у протоколі судового засідання про належне повідомлення заявника про місце та час розгляду його справи в апеляційному суді є недостатнім для забезпечення його позиції про належне повідомлення. Неналежне повідомлення сторони про апеляційне слухання матиме ще більшу увагу у сенсі дотримання принципу рівності сторін, якщо під час засідання були заслухані та взяті до уваги нові пояснення присутньої сторони, а апеляційний суд, у свою чергу, дав їм оцінку, яка лягла в основу його рішення [12, с. 211].

Тобто, принцип рівності тлумачиться як забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання, що має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків (городовенко). Так суддя повинен здійснювати судочинство в межах та в порядку, визначених процесуальним законом,

і виявляти при цьому тактовність, увічливість, ввічливість й повагу до учасників судового процесу та інших осіб, під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів учасниками процесу чи іншими особами неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо. Я вважаю, що таке рішення законодавця сприятиме зміцненню гарантій рівності громадян перед законом і судом.

Надавши скорочену характеристику зазначеним принципам, перейдемо до їх використання у практиці ЄСПЛ. Європейський суд з прав людини досить часто посилається на принцип рівності перед законом і судом у своїх рішеннях. Засади рівності сторін та змагальності у судовому процесі виведені ним із принципу верховенства права, якому підпорядкована вся Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року. Сам принцип верховенства права впливає із статутних документів Ради Європи.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Як зазначає І. Полховська, сутність рівності громадян перед судом полягає в безперешкодному доступі громадян до правосуддя незалежно від їх соціального чи майнового стану. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє резюмувати, що існують такі аспекти рівності, які виявляються у царині судочинства: 1) рівність осіб перед законом і судом; 2) процесуальна рівність сторін, що вбачається у рівних можливостях щодо представлення власної правової позиції перед судом під час розгляду справи по суті [5, с. 35].

Принциповим є з'ясування співвідношення понять «рівність перед законом» і «рівність перед судом». Рівність перед судом фактично дорівнює рівності сторін у справі, яка означає наділення їх рівними правами та рівними обов'язками щодо участі у провадженні, відстоюванні позиції. Р. Куйбіда та О. Банчук з цього приводу зазначають, що рівність прав та обов'язків не обов'язково означає, що вони мають бути однаковими, вона полягає в тому, що кожна із сторін наділена правами і має обов'язки, які адекватні правам і обов'язкам іншої сторони [6, с. 7].

Це означає, що сторони рівні у можливості користуватися процесуальними правами, що визначаються лише їх процесуальним статусом: цивільний позивач, цивільний відповідач, підсудний, потерпілий тощо. Ніхто з них не має жодних переваг і не зазнає будь-яких обмежень, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних та інших ознак [6, с. 7]. У судовому процесі всім особам, які виступають сторонами у справі, надаються рівні права, на них

покладаються аналогічні обов'язки, передбачені процесуальним законодавством.

Під рівністю громадян перед судом слід також розуміти те, що всі вони несуть відповідальність перед судами, які належать до єдиної судової системи, не маючи при цьому жодних переваг і не зазнаючи будь-яких обмежень. Однак закон, ураховуючи, що громадяни фактично нерівні (оскільки вони можуть бути неповнолітніми, фізично чи психічно хворими або особами, які не можуть оплатити послуги адвоката тощо), передбачає механізми, що дозволяють таким громадянам стати процесуально рівними, тобто повністю реалізувати свої права, так, особі, яка не володіє мовою судочинства, обов'язково надається перекладач, неповнолітньому підсудному — захисник. Регулювання суспільних відносин за допомогою принципів права здійснюється в окремих випадках, зокрема за відсутності подібної норми для регулювання суспільних відносин (аналогія закону) застосовуються загальні принципи права (аналогія права).

Шукаючи задум закону (правотворчого органу), інтерпретатор має виходити з припущення, що цей задум полягав у розвитку фундаментальних цінностей правової системи, а не в їх запереченні. Як зауважував з цього приводу голова Верховного Суду Ізраїлю Іцхак Ольшан, в умовах відсутності спеціальної інструкції не можна припускати, що законодавча влада мала намір бути жорстокою і відходити від аксіоматичних принципів [7, с. 86]. Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національних правових систем, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина.

У підготовленому ОБСЄ науково-методичному посібнику «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» розкривається питання гендерної рівності. У справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» (Willis v. the United Kingdom) заявником був вдівець з двома неповнолітніми (на той час) дітьми, чия дружина померла від раку у віці 39 років, залишивши йому право управляти її нерухомим майном. Його дружина до захворювання працювала службовцем місцевого житлового управління, сплачувала всі необхідні внески із соціального забезпечення, і більшу частину подружнього життя була основною годувальницею сім'ї, сам заявник залишив роботу, щоб доглядати за дружиною (коли вона вже була хвора) та піклуватися про дітей, після смерті дружини він працював неповний робочий день певний час, але оскільки така робота виявилася економічно не вигідною, він залишив її, щоб присвятити себе піклуванню про дітей, він подав заяву з проханням надати йому соціальне забезпечення в розмірі, еквівалентному допомозі, на яку б мала право пані Вілліс, тобто соціальну

допомогу, яка сплачується вдові, а також соціальну допомогу, яка сплачується овдовілим матерям, згідно із Законом 1992 року про соціальне забезпечення та пільги, проте його заяву було відхилено.

Єдиною підставою для відмови в наданні йому цих пільг було те, що закон передбачав виплату лише «вдовам» та «овдовілим матерям» і нічого не говорив про «овдовілих батьків». ЄСПЛ зазначив, що жінка в такому самому становищі мала б право одержувати обидва види допомоги, і це право було б захищене позовом за національним законом. Суд визнав, що різниця в підходах у наданні права чоловікам та жінкам на одержання соціальної допомоги вдовам та овдовілим матерям не мала будь-якого об'єктивного й розумного обґрунтування, а отже, було допущено порушення статті 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 [8].

Насправді важко або й навіть неможливо встановити якийсь конкретний момент, коли потреба компенсувати не вигідний соціальний стан жінок обернулася вже несправедливістю щодо чоловіків, оскільки була пов'язана зі встановленням для них, до прикладу, вищої межі пенсійного віку. ЄСПЛ зазначив, що загалом дискримінація за ознакою статі може бути виправданою виключно за наявності «дуже вагомих підстав» і зауважив, що збалансування трудового життя чоловіків і жінок досягалося поступово [10]. Однак держави зазвичай мають дуже широку свободу розсуду в питаннях загальних заходів на виконання економічних та соціальних стратегій.

Оскільки національні органи безпосередньо обізнані щодо ситуації в суспільстві та його потребах, вони загалом знаходяться у кращому становищі порівняно з міжнародними суддями, щоб оцінити, що найкраще відповідатиме публічному інтересу з соціальних чи економічних міркувань, і Суд зазвичай поважатиме рішення законодавчого органу. ЄСПЛ дійшов висновку, що за своєю природою різний пенсійний вік фактично є формою «спеціальних заходів»: він покликаний компенсувати фінансові труднощі, які жінка може відчувати з огляду на свою традиційну роль в родині, внаслідок чого в неї може бути відсутній самостійний грошовий дохід» [9]. Чимало європейських країн надалі зберігають відмінності у пенсійному віці для чоловіків та для жінок, деякі з них перебувають у процесі вирівнювання пенсійного віку чоловіків та жінок.

Беручи до уваги поступовий характер демографічних змін, еволюцію розуміння гендерних ролей і складність оцінки всієї пенсійної реформи в широкому контексті, не можна критикувати державу за те, що вона реформує свою пенсійну систему поступово, а не вводить увесь комплекс змін одночасно. За особливих обставин цієї справи підхід національних органів залишатиметься розумним і виправданим доти, доки соціальні й економічні зміни не скасують потребу в особливому ставленні до жінок [10,

с. 112–113]. Тривалість і обсяг заходів, які є необхідними для виправлення історичної нерівності, не є очевидно нерозумними, отже, держава не порушила надану їй свободу розсуду в цій сфері.

У справі «Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia) військовослужбовець скаржився на порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8: у день, коли народилася третя дитина, суд задовольнив клопотання дружини заявника про розлучення, і вона виїхала в інше місто, залишивши заявника з синами віком 11, 5 років і немовлям, йому було надано відпустку тривалістю 3 місяці, пізніше заявнику було відмовлено в отриманні відпустки по догляду за дітьми (до досягнення 3-х років найменшою дитиною), оскільки така відпустка надавалася лише жінкам-військовослужбовцям. Заявник не довів, що він є єдиною особою, яка доглядає за дітьми, і суду були надані докази, що заявнику допомагали інші люди, зокрема, мати дітей, в той

час коли він, наприклад, відвідував судові засідання. Проте, коли найменшому сину виповнилось 1 рік і 1 місяць, командир військової частини все-таки надав заявнику відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х років [11].

**Висновок.** На підставі проведеного аналізу прикладів судової практики Європейського суду з прав людини можна зробити висновок, що світові та регіональні інтеграційні процеси посилюють роль судової системи у забезпеченні розуміння універсальних загальнолюдських принципів права. Хоча наближення до досконалості не є доступним на даному рівні, все одно таке поняття як «справедливий суд» існує та буде свої судові рішення на основі таких принципів, як рівність, пропорційність, недискримінація. Адже це той механізм, який повністю та без винятків гарантуватиме основні права і свободи людини та безумовно стане одним із найбільших досягнень світового співтовариства у XXI сторіччі.

#### Література

1. Волошин Ю. О. Принцип. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ, 2003. Т. 5. 755 с.
2. Vesna Barić Punda Načelo nediskriminacije — jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava i sloboda. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. 2005. Vol. 42 No. 1–2. С. 27–42.
3. Habscheid W. J. Les principes fondamentaux du droit judiciaire prive. W. J. Habscheid. Towards a Justice with a human face: The first international Congress on the Law of Civil Procedure. Antwerpen, 1978. 64 с.
4. Фурсов Д. А., Харламова И. В. Теория правосудия в трехтомном изложении по гражданским делам. Том второй: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. Москва, 2009. 524 с.
5. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні: Монографія. І. К. Полховська. Полтава: Полтавський літератор, 2009. 200 с.
6. Банчук О. А., Куйбіда О. Р. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод до процедури здійснення судочинства. Київ, 2005. 116 с.
7. Барак А. Судейское усмотрение: Пер. с англ. Москва: Норма, 1999. 376 с.
8. Рада Європи. Європейський Суд з прав людини Рішення палати у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» (Willis v. the United Kingdom) (заява N36042/97). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_170](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_170) (дата звернення: 22.03.2020).
9. European Court of Human Rights In the case of Stec and Others v. UK (Application no. №№ 65731/01 65900/01). URL: <https://rm.coe.int/11-stec-and-others-v-the-united-kingdom-decision-06-07-2005-/16806b592a>. (дата звернення: 30.03.2020).
10. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 128 с.
11. European Court of Human Rights In the case of Konstantin Markin v. Russia (Application no. 30078/06). URL: <https://hrc.ugent.be/category/konstantin-markin-v-russia> (дата звернення: 26.03.2020).
12. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. Я. Яковюка. 2-ге вид., допов. — Харків: Право, 2019. 404 с.
13. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. Х.: Право. 2007. № 3(50). С. 23–34.
14. Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом / Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 1.
15. Разметаева Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: Навчальний посібник / [Ю. С. Разметаева, Д. В. Лук'янов, Д. О. Бочаров]; за заг. ред. Ю. С. Разметаева, — Київ: «ФОРМ-Голембовська О. О.». 2018. 364 с.
16. Вовк Д. О., Бойчук Д. С. Верховенство права і толерантність: Навчальний посібник / [Вовк Д. О., Бойчук Д. С.]; за заг. ред. Вовк Д. О., Бойчук Д. С. Київ: «ФОРМ-Голембовська О. О.», 2018. 172 с.

**References**

1. Voloshin Yu. O. *Princzip. Yuridichna encyklopedi'ya: V 6 t. Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (golova redkol.) ta i'n. Kiyiv, 2003. T. 5. 755 s.*
2. Vesna Barić Punda *Načelo nediskriminacije — jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava i sloboda. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. 2005. Vol. 42 No. 1–2. C. 27–42.*
3. Habscheid W. J. *Les principes fondamentaux du droitjudiciaire prive. W. J. Habscheid. Towards a Justice with a human face: The first international Congress on the Law of Civil Procedure. Antwerpen, 1978. 64 s.*
4. Fursov D. A., Kharlamova I. V. *Teoriya pravosudiya v trekh tomnom izlozhenii po grazhdanskim delam. Tom vtoroj: Grazhdanskoe sudoproizvodstvo kak forma otpravleniya pravosudiya. Moskva, 2009. 524 s.*
5. Polkhovs'ka I'. K. *Konstituczi'jniy princzip ri'vnosti' lyudini i' gromadyanina v Ukrayini': Monografi'ya. I'. K. Polkhovs'ka. Poltava: Poltavs'kij li'terator, 2009. 200 c.*
6. Banchuk O. A., Kujbi'da O. R. *Vimogi statti' 6 Konvenczi'yi pro zakhist prav i' osnovnikh svobod do proceduri zdi'jsnennya sudochinstva. Kiyiv, 2005. 116 c.*
7. Barak A. *Sudejskoe usmotrenie: Per. s angl. Moskva: Norma, 1999. 376 s.*
8. Rada Yevropi. *Yevropejs'kij Cud z prav lyudini Ri'shennya palati u spravi' «Villi's proti Spoluchenogo Koroli'vstva» (Willis v. the United Kingdom) (zayava N36042/97). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_170](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_170) (data zvernennya: 22.03.2020).*
9. European Court of Human Rights *In the case of Stec and Others v. UK (Application no. ## 65731/01 65900/01). URL: <https://rm.coe.int/11-stec-and-others-v-the-united-kingdom-decision-06-07-2005-/16806b592a>. (data zvernennya: 30.03.2020).*
10. Fulej T. I'. *Zastosuvannya praktiki Yevropejs'kogo sudu z prav lyudini v admi'ni'strativnomu sudochinstvi': Naukovo-metodichnij posi'bnyk dlya suddi'v. 2-ge vid. vipr., dopov. Kiyiv, 2015. 128 s.*
11. European Court of Human Rights *In the case of Konstantin Markin v. Russia (Application no. 30078/06). URL: <https://hrc.ugent.be/category/konstantin-markin-v-russia> (data zvernennya: 26.03.2020).*
12. *Teori'ya ta praktika zastosuvannya Konvenczi'yi pro zakhist prav lyudini i' osnovopolozhnikh svobod: kompendi'um / [O. V. Serdyuk, Yu. V. Shhoki'n, I'. V. Yakovyuk ta i'n.]; za zag. red. O. V. Serdyuka, I'. Ya. Yakovyuka. 2-ge vid., dopov. — Kharki'v: Pravo, 2019. 404 s.*
13. Pogrebnyak S. *Rol' princzipu nediskrimi'naczi'yi v zagal'ni'j koncepczi'yi ri'vnosti' / S. Pogrebnyak // Vi'snik Akademi'yi pravovikh nauk Ukrayini. Kh.: Pravo. 2007. # 3(50). S. 23–34.*
14. Gorodovenko V. *Princzip ri'vnosti' gromadyan pered zakonom i' sudom / Vi'snik Konstituczi'jnogo Sudu Ukrayini. 2012. # 1.*
15. Razmyetayeva Yu. S. *Doktrina ta praktika zakhistu prav lyudini: Navchal'nij posi'bnyk / [Yu. S. Razmyetayeva, D. V. Luk'yanov, D. O. Bocharov]; za zag. red. Yu. S. Razmyetayeva, — Kiyiv: «FOP Golembovs'ka O.O.». 2018. 364 s.*
16. Vovk D. O., Bojchuk D. S. *Verkhovenstvo prava i' tolerantni'st': Navchal'nij posi'bnyk / [Vovk D. O., Bojchuk D. S.]; za zag. red. Vovk D. O., Bojchuk D. S. Kiyiv: «FOP Golembovs'ka O.O.», 2018. 172 s.*



**Кужель Катерина Святославівна**  
студентка

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Кужель Екатерина Святославовна**  
студентка

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Kuzhel Kateryna**

*Student of the*

*Yaroslav Mydriy National Law University*

**Науковий керівник:**

**В'юник Максим Вікторович**

*асистент кафедри кримінального права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ ТА ЇЇ ВИДИ ПРИЧАСТНОСТЬ К ПРЕСТУПЛЕНИЮ И ЕЕ ВИДЫ INVOLVEMENT IN CRIME AND ITS TYPES

**Анотація.** В статті розглянуто питання поняття причетності до злочину у кримінальному праві України. Дається аналіз видів причетності, їх закріплення в чинному КК України та законодавче регулювання. В роботі досліджено праці різних науковців, які пропонують своє бачення щодо кількості видів причетності та внесення їх до КК.

**Ключові слова:** причетність до злочину, потурання, приховування, недонесення.

**Аннотация.** В статье рассмотрены вопросы понятия причастности к преступлению в уголовном праве Украины. Дается анализ видов причастности их закрепления в действующем УК Украины и законодательное регулирование. В работе исследованы публикации различных ученых, которые предлагают свое видение по количеству видов и внесения их в УК.

**Ключевые слова:** причастность к преступлению, попустительство, сокрытие, недонесение.

**Summary.** The article deals with the concept of involvement in crime in the criminal legislation of Ukraine. The types of participation, their fixing in the current Criminal Code of Ukraine and legislative regulation are analyzed. The work investigates the publications of various scientists who offer their views on the number of species and their inclusion in the Criminal Code.

**Key words:** involvement in a crime, connivance, concealment, not a notification.

**Постановка проблеми.** Вже досить довгий час причетність до злочину в кримінальному праві України становить дискусійне питання щодо самостійності інституту. На початку свого становлення в ньому налічувалось лише один вид — наперед не обіцяне приховування злочину, через яке останнє було остаточно відокремлене від співучасті в злочині.

На сьогодні дослідниками виділяються три види причетності: потурання, приховування і недонесення. Серед науковців і досі точаться полеміка щодо даної kwestії, що змушує звернути на це увагу.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Загальне і більше глибоке висвітлення теми причетності до злочину

зробили такі науковці: Г. І. Баймурзін, Ф. Г. Бурчак, А. О. Васильєв, А. Я. Вишинський, А. В. Зарубін, О. Ф. Кістяковський, М. М. Лапунін, Н. А. Мирошниченко, А. В. Наумов, С. В. Пономаренко, Л. М. Абакіна-Пілявська, О. М. Смушак, А. С. Беніцький та інші.

**Метою роботи** є з'ясування того, що собою являє причетність до злочину, так як у чинному Кримінальному кодексі не наводиться визначення цього поняття. Висвітлити, які види причетності закріплені в законодавстві, та як це питання характеризують науковці в своїх роботах. За результатами дослідження зробити відповідні висновки.

**Виклад основного матеріалу.** У зв'язку зі змінами, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя України, і в тому числі в галузі боротьби зі злочинністю, все більшої актуальності набувають питання підвищення ефективності правових засобів та методів протидії діянням, які пов'язані з вчинюваними злочинами та перешкоджанням діяльності правоохоронних органів щодо їх розслідування [1, с. 114].

В кримінальному законодавстві України не визначено, що саме мається на увазі під причетністю до злочину. Відповідно немає чіткої дефініції, а отже з різних джерел можна отримати досить багато визначень цього поняття.

В своїх роботах К. М. Гнетнев сформулював власне поняття причетності до злочину — це кримінально-каране діяння, яке виникає тільки у зв'язку зі вчиненням або вчинюваним злочином, за умови відсутності причинного та винного зв'язку з цим злочином [2, с. 34].

А Л. М. Пілявська зазначає, що в кримінально-правовому сенсі причетність до злочину — це навмисні заздалегідь не обіцяні суспільно небезпечні діяння (дія чи бездіяльність), що безпосередньо не є участю в вчиненні основного злочину осіб, які посягають на інтереси державної влади і пов'язанні з приховуванням основного злочину від правосуддя або з неприйняттям заходів його попередження [3, с. 664].

Кожне з наведених визначень має право на існування, вони характеризують одне і теж явище, але відрізняються кількістю ознак. Якщо врахувати велике різноманіття ознак та відсутність єдиного погляду на дану проблему, то не варто дивуватись існуванню різних думок щодо визначення видів причетності до злочину.

Н. А. Мирошніченко зазначає, що виділяють такі види причетності, як заздалегідь не обіцяне приховування, недонесення та потурання. Також, вона вважає, що положення, які визначали б види причетності до злочину та регулювали б питання застосування кримінально-правових норм у зв'язку з встановленням у діях особи одного з видів причетності, слід закріпити у якості окремого інституту та закріпити в розділі VI Загальної частини Кримінального кодексу із зазначенням видів причетності [4, с. 352–353].

Аналізуючи роботи вчених, можна стверджувати, що більшість притримується такого ж погляду. Він є найбільш усталеним, так як ще в радянському законодавстві було утверджено концепцію про згадані види. Відповідно, це стало джерелом для написання КК України та внесення даних видів до його змісту.

Та в чинному КК, на базі розгляду змісту частин 6 і 7 статті 27 [10], а також вивчення судової практики, зазначається ще один, окрім тих, які зазначає Н. А. Мирошніченко, вид причетності до злочину — заздалегідь не обіцяне придбання чи збут предметів, здобутих злочинним шляхом.

У радянському кримінальному праві не виділявся цей вид причетності через те, що вчені вважали його різновидом приховування злочину. Та на сьогодні, А. С. Беніцький у своїй роботі аргументує, чому ці два види потрібно розмежовувати. Відповідно до формулювання, яке зазначено в частинах 6, 7 ст. 27 КК, законодавець окремо розглядає заздалегідь не обіцяне приховування злочину й заздалегідь не обіцяне придбання чи збут предметів, отриманих злочинним шляхом. У цій же нормі зазначено: «Особи, які вчинили ці діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу». Тому, виходячи з аналізу ст.ст. 198 та 396, за такі дії, як заздалегідь не обіцяне переховування настає відповідальність за ст. 396 КК України, а за придбання чи збут предметів, одержаних злочинним шляхом, — за ст. 198 КК України. Слід зазначити, що суб'єкт буде нести відповідальність за придбання або отримання майна, здобутого злочинним шляхом, незалежно від того, була засуджена особа за предикатний злочин чи ні. Для приховування злочину характерно те, що приховувач здійснює свою діяльність стосовно особи, яка ще не була засуджена судом за вчинений предикатний злочин. Відповідно, коли особа вчиняє заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, з метою приховати злочинне майно або сліди вчинення предикатного злочину, то дії такої особи необхідно кваліфікувати за ст. 198 КК України. Придбання, отримання, зберігання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, поглинають приховування злочину [5]. Варто звернути увагу, що суспільна небезпека згаданого діяння проявляється в тому, що це виступає своєрідним стимулом до вчинення нових злочинів. Тож, все таки, з наведених тверджень, варто погодитись з цією позицією щодо встановлення даного виду, як самостійного.

В роботі Л. М. Абакіної-Пілявської, вона виділяє 5 видів причетності: 1. Заздалегідь не обіцяна умисна діяльність причетної особи, яка вчиняється після закінчення основного (попереднього) злочину та спрямована на приховування або допомогу у приховуванні особи злочинця, факту скоєння злочину, обставин та наслідків злочину. 2. Заздалегідь не обіцяне придбання, отримання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом. 3. Заздалегідь не обіцяне потурання злочину. 4. Заздалегідь не обіцяне потурання злочину, вчинене службовою особою. 5. Заздалегідь не обіцяне недонесення про достовірно відомий тяжкий чи особливо тяжкий злочин (кримінальний проступок) [3].

На мою думку, заздалегідь не обіцяне потурання злочину, вчинене службовою особою не варто розглядати, як окремий вид, а лише як підвид заздалегідь не обіцяного потурання злочину. Адже, характер діянь в них аналогічний, відрізняються вони лише суб'єктами. А. П. Гусак, в своїх дослідженнях,

звертає увагу лише на потурання вчинене службовими особами [9]. Тому, заздалегідь необіцяне потурання можна розділити на дві групи — діяння вчиненні приватними особами (ст. ст. 135, 136) та діяння вчиненні службовими особами (ст. ст. 364, 367, 423).

У свою чергу А. С. Беніцький наполягає на існуванні семи видів причетності. Окрім чотирьох, які закріплені в частинах 6 і 7 статті 27 КК, ще виділяє: заздалегідь необіцяну легалізацію (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом; заздалегідь необіцяне використання коштів, здобутих шляхом незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій [6].

Як стверджує А. С. Беніцький, одна з основних відмінностей придбання, зберігання або збуту майна, одержаного злочинним шляхом, від легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом полягає в характері діянь. Відмивання «брудних» капіталів являє собою зовні легальну діяльність, у результаті якої матеріальним цінностям надається видимий законний характер походження. Протиправні діяння посягають на встановлені законом правила укладання угод, проведення фінансових операцій, використання майна в підприємницькій або іншій господарській діяльності. Діяння, які утворюють склад придбання, зберігання або збуту майна, одержаного злочинним шляхом, не повинні з формальної сторони відповідати умовам укладання цивільно-правової угоди. Так, наприклад, якщо при укладенні угоди вимоги щодо її оформлення, передбачені цивільним законодавством, зовні було дотримано, то дії суб'єкта підпадуть під ознаки складу відмивання. Отже, у тих випадках, коли до легальної економіки потраплятимуть доходи, здобуті злочинним шляхом, скоєне необхідно буде кваліфікувати за ст. 209 КК України, а якщо майно залишатиметься в тіньовому секторі економіки, діяння можуть бути кваліфіковані за ст. 198 КК України. Якщо придбання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, буде вчинено, наприклад, шляхом укладення цивільно-правової угоди, то дії винної особи слід кваліфікувати за ознаками відмивання (ст. 209 КК України) [7].

Щодо заздалегідь необіцяного використання коштів, здобутих шляхом незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів,

прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306), то ця причетність є спеціальним видом приховування злочину. На підставі особливостей кримінально-правової характеристики, кримінальна відповідальність за вчинення визначених спеціальних видів причетності до злочину настає на основі галузевих принципів та загальних засад призначення покарання.

З приводу, заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій, то я погоджуюсь з думкою М. І. Мельника та В. А. Кліменка, які виділяють зазначений вид, як особливий вид причетності, оскільки він відноситься лише до окремих злочинів, які пов'язані із створення та функціонуванням злочинних організацій ст. 255 КК України [8, с. 187].

**Висновок.** Отже, дослідивши дану проблему, я зробила висновок, що вона остаточно не вивчена та в подальшому може зазнати змін. Крім того, що немає законодавче визначеного терміну причетності до злочину, то науковці пропонують розширити кількість видів причетності, які зазначаються в частинах 6 і 7 статті 27 КК.

Закріплені види: заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину: заздалегідь не обіцяне придбання, отримання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом: заздалегідь не обіцяне потурання злочину та заздалегідь не обіцяне недонесення про злочин, на мою думку, є найбільш точними та обґрунтованими з наукової та практичної сторони.

Та на основі проведених досліджень, я вирішила підтримати думки науковців, які пропонують розширення кількості видів причетності, закріпити не тільки основні види, а й створити спеціальні. Цим самим створюється певний фундамент для проведення наукових досліджень, що є невід'ємним при оновленні кримінального законодавства. Також це, по-перше, вирішить певні колізії в кваліфікації злочинних діянь. По-друге, допоможе усунути існуючі прогалини.

Причетність до злочину володіє спеціальними властивостями, виступає як своєрідний каталізатор злочинності. Тому можливості вдосконалення юридичної і, зокрема, кримінально — правової її регламентації є достатньо актуальними [11].

Варто додати, що причетність до злочину потрібно наділити статусом самостійного інституту.

#### Література

1. Гуд Т. М. деякі питання кримінальної відповідальності за приховування злочину / Т. М. Гуд // Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2015. № 2. С. 114–118.
2. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинної організації та укриття їх діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. К. Гнетнев. Л., 2010.
3. Абакіна-Пілявська Л. М. Інститут причетності до злочину в кримінальному праві України: авт. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. М. Абакіна-Пілявська: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 22 с.

4. Мирошниченко Н. А. Прикосновенность к преступлению в уголовном праве Украины: Правове життя сучасної України: тез. доп. Всеук. наук. конф. «Правове життя сучасної України» / відп. ред.. Ю. М. Оборотов; ОНЮА. О.: Фенікс, 2008.

5. Беніцький А. С. Розмежування зазадальгів необіцяного приховування злочину та злочину, передбаченого статтею 198 КК України / А. С. Беніцький // Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 62–65.

6. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності / А. С. Беніцький. Луганськ. 2014. С. 19.

7. Беніцький А. С. Відмежування придбання, зберігання та збут майна, одержаного злочинним шляхом, від суміжних складів злочину / А. С. Беніцький // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 286–295.

8. Мельник М. І, Кліменко В. А. Кримінальне право України [Текст] / М. І. Мельник, В. А. Кліменко — 3-те вид., переробл. та допов. К.: Атіка, 2009. 744 с.

9. Гусак А. П. Характеристика окремих аспектів причетності до злочину / А. П. Гусак. // Історико-правовий часопис. 2015. № 2. С. 129–133.

10. Кримінальний кодекс // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n352>.

11. Смушак О. М. До питання про зміст поняття причетності до злочину / О. М. Смушак // Збірник наукових статей: актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2011. № 27. С. 275–280.

**Милоненко Юлія Валеріївна**

*студентка*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Милоненко Юлия Валерьевна**

*студентка*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Mylonenko Yulia**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Покальчук Михайло Юрійович**

*кандидат юридичних наук*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**ПРАВОВІ ПИТАННЯ СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ  
ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ**

**ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ОБЩЕЙ ДОЛЕВОЙ  
СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЕЛЬНЫЙ УЧАСТОК**

**LEGAL ISSUES OF JOINT  
PARTIAL OWNERSHIP OF LAND**

**Анотація.** статті аналізується правова природа інституту спільної часткової власності та його практичне застосування в процесі регулювання земельних відносин. Наводяться підходи науковців до розуміння права власності, та права спільної часткової власності на землю. Досліджується суб'єктний склад правовідносин спільної часткової власності на земельну ділянку. Наводяться підстави класифікації підстав набуття спільної власності. Наводяться підстави набуття права власності на земельну ділянку державою. Розкривається специфіка держави як суб'єкта права спільної часткової власності на землю. При дослідженні правових норм в аспекті зазначеного питання було встановлено що держава так само як і фізичні, юридичні особи та органи місцевого самоврядування може ставати співвласником земельної ділянки, однак фактично реалізувати таке право без обмеження прав співвласників буде вкрай проблематично. Визначається право спільної часткової власності на земельні ділянки, як комплексний правовий інститут, що за своєю конструкцією є інститутом цивільного права а за предметом регулювання – земельного та аграрного права. Пропонується внести у Земельний кодекс окремих розділ, у якому будуть прописані підстави набуття та припинення права спільної часткової власності, а також процедура реалізації цього права в процесі взаємодії різних категорій суб'єктів права спільної часткової власності на земельні ділянки.

**Ключові слова:** земля, земельна ділянка, право власності, спільна часткова власність, співвласники, Земельний кодекс, право землекористування.

**Аннотация.** В статье анализируется правовая природа института общей долевой собственности и его практическое применение в процессе регулирования земельных отношений. Приводятся подходы ученых к пониманию права собственности, и права собственности на землю. Исследуется субъектный состав правоотношений общей долевой собственности на земельный участок. Приводятся основные классификации оснований приобретения совместной собственности. Приводятся основания приобретения права собственности на земельный участок государством. Раскрывается специфика государства как субъекта права собственности на землю. При исследовании правовых норм в аспекте данного вопроса было установлено, что государство, так же как и физические, юридические лица и органы местного самоуправления может становиться совладельцем земельного участка, однако фактически реализовать такое право без ограничения прав совладельцев будет крайне проблематично. Определяется право общей долевой собственности

на земельные участки как комплексный правовой институт, по своей конструкции является институтом гражданского права, а по предмету регулирования – земельного и аграрного права. Предлагается внести в Земельный кодекс отдельный раздел, в котором будут прописаны основания приобретения и прекращения права собственности, а также процедура реализации этого права, в процессе взаимодействия различных категорий субъектов права собственности на земельные участки.

**Ключевые слова:** земля, земельный участок, право собственности, общая долевая собственность, совладельцы, Земельный кодекс, право землепользования.

**Summary.** The legal nature of the institute of common ownership and its practical application in the process of regulating land relations are analyzed in the article. The approaches of scientists to the understanding of property right and land ownership are given. The composition of subjects of legal relations of the common share ownership of a land plot is being investigated. The main classifications of the grounds for acquisition of joint partial ownership are given. Grounds for acquisition of title to a land plot by the state shall be given. The specifics of the state as the subject of land ownership are revealed. In the course of research of legal norms in the aspect of this issue, it was established that the state, as well as individuals, legal entities and local self-government bodies may become co-owners of a land plot, but it would be extremely problematic to actually exercise such right without limiting the rights of co-owners. The right of common share ownership of land plots is defined as a complex legal institution, by its construction it is an institution of civil law, and by the subject of regulation – land and agrarian law. It is proposed to introduce a separate section in the Land Code, which will specify the grounds for acquisition and termination of ownership, as well as the procedure for exercising this right in the process of interaction between different categories of subjects of ownership of land plots.

**Key words:** land, land plot, right of ownership, common share ownership, co-owners, Land Code, right of land use.

**Актуальність.** Як відомо Україна є державою аграрно-промислового спрямування, тому правове регулювання відносин у сфері розпорядження головним державним ресурсом на сьогодні є вкрай важливим. З огляду на останні зміни у Земельному законодавстві не важко передбачити, що дуже скоро вплив цивільно-правових норм на земельні відносини суттєво збільшиться. Тому дослідження втілення правового інституту спільної часткової власності у нормах земельного права набуває особливої актуальності.

**Постановка проблеми.** У сучасних реаліях правове регулювання земельних відносин знаходиться на стадії своєї змістовної трансформації, і застосування до регулювання земельних відносин цивільно-правових інститутів є об'єктивною необхідністю. Однак, з огляду на неподільність та специфічність предмета земельних відносин, застосування саме інституту спільної часткової власності може стати вкрай проблемним.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питаннями власності на землю займалися такі вчені як В. І. Андрейцев, А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга, А. О. Чирик, М. А. Просекін, О. С. Яворська.

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є дослідження інституту спільної часткової власності на земельні ділянки, комплексний огляд основних положень спільної власності, а також їх застосування у регулюванні земельних відносин.

**Викладення основного матеріалу.** Аналізуючи нормативну базу земельного, аграрного й інших суміжних галузей права, можна стверджувати, що в Україні існує суттєва проблема визначення правової природи та реалізації власності на землю. Основні

розробки правників-науковців сьогодні присвячені саме дослідженню правових аспектів власності на землю, що є цілком логічним з огляду на виняткову важливість цього правового інституту у забезпеченні територіального верховенства держави, цілісності і недоторканності державної території та кордонів, а також на виключну роль права власності на землю в системі гарантованих Конституцією прав та свобод.

Так Основний закон держави гарантує верховенство та абсолютність права власності на землю. Вилучення земельної ділянки можливе лише у винятковому випадку — з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених Земельним кодексом України, та за умови попереднього і повного відшкодування її вартості [1].

З такого конституційного визначення права власності на землю логічним висновком є те, що у земельному праві переважає право приватної власності на землю, однак, дуже часто виникають ситуації, коли власниками однієї і тієї ж земельної ділянки є різні особи, так виникає право спільної власності.

У залежності від суб'єктного складу та характеру відносин між ними спільна власність поділяється на часткову чи сумісну. Право спільної власності у майнових відносинах у цивільному праві існує вже доволі довгий час, натомість для земельного права цей інститут є новим.

Частина 3 ст. 355 Цивільного кодексу України встановлює, що право спільної власності виникає з підстав, не заборонених законом.

Формулюючи загальну цивілістичну норму у Земельному кодексі України в статті 86 законодавець встановив, що земельна ділянка може знаходитись у спільній власності з визначенням частки кожного з учасників спільної власності (спільна часткова

власність), або без визначення часток учасників спільної власності (спільна сумісна власність) [2].

О. Чирик у своєму дисертаційному дослідженні визначає зміст права спільної часткової власності на земельну ділянку, як право декількох осіб (фізичних та юридичних осіб, територіальних громад та держави) щодо володіння, користування і розпорядження земельною ділянкою як єдиним об'єктом з визначеними частками їх у праві спільної часткової власності, що в сумі становлять одиницю [3, с. 4].

Враховуючи дуалізм правової регламентації відносин спільної часткової власності на земельні ділянки, доцільно, зводити співвідношення земельного і цивільного законодавства до формату загально-спеціальне. Загальними у цьому випадку будуть норми цивільного права, а спеціальними відповідно земельні норми. Це суттєво спростить правозастосування, адже за умови недостатньої земельно-правової регламентації окремих аспектів відносин спільної часткової власності на земельну ділянку, до таких відносин можна застосовувати цивільно-правові положення.

Вчені-правники наголошують на тому, що в Україні в повному обсязі не сформовано концепцію спільної власності на землю. Однак класифікацію підстав набуття права спільної власності у наукових джерелах все ж можна знайти. Так, загальноприйнятним є поділ підстав на первинні (початкові) та похідні (вторинні). Так, на думку О. Яворської, первинними підставами є підстави, за яких право власності на будь-яке майно виникає вперше, або незалежно від попередніх його власників. При вторинних підставах право власності ґрунтується лише на праві попереднього власника [4, с. 20].

Первинними підставами виникнення права спільної власності можуть виступати будь-які юридичні факти: створення спільної речі чи її спільне перероблення (специфікація), виявлення скарбу однією особою на земельній ділянці, у будівлі, що належать іншій особі, через набувальну давність у разі спільного володіння річчю, надходження в спільну власність плодів, продукції, отриманих від використання спільного майна, тощо.

Серед вторинних підстав виникнення спільної власності можна виділити цивільно-правову угоду, спадкування за законом чи за заповітом, а також інші підстави, за якими майно переходить у власність декількох співвласників [5, с. 234].

Важливим моментом у реалізації спільної часткової власності на землю є те, що учасник спільної часткової власності має чітко визначену наперед частку в праві власності на спільне майно (приміром, один співвласник володіє 1/5, два інших по 1/25 частки від обсягу земельної ділянки). Деякі автори зазначають, що кожному з учасників спільної часткової власності належить не частка у праві власності на річ, а право власності на конкретну частку спільного майна [5, с. 235].

Можна сказати, що розбіжність у формулюваннях несуттєва, однак, визнання за учасником спільної часткової власності права власності на реальну частину спільного майна фактично свідчило б про належність лише одному суб'єкту, а це вже підстава для самостійного розпорядження цією частиною майна. Частки можуть бути різними за обсягом, однак це не впливає на обсяг повноважень співвласників [5, с. 236].

Законодавство встановлює декілька умов набуття права спільної часткової власності, зокрема: при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок; придбанні земельної ділянки декількома особами за цивільно-правовими договорами; спадкування земельної ділянки декількома суб'єктами; за рішенням суду. Приміром, 25 Земельного кодексу України визначає, що у випадку здійснення приватизації земель державних та комунальних сільськогосподарських підприємств, земельні ділянки мають передаватися працівникам, та пенсіонерам що працювали на цих підприємствах з виділенням кожному з них земельної частки (паю) [6, с. 183].

Правовий режим спільної часткової власності на землю встановлюється з урахуванням інтересів усіх її учасників. Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, реалізується виключно за згодою співвласників відповідно до положень договору, а при недосягненні згоди — у судовому порядку. Співвласники мають право встановити порядок володіння, користування належними їм частками, визначити черговість та інші умови користування конкретною земельною ділянкою.

Особливим способом виникнення права спільної часткової власності є спадкування. Такий вид набуття права часткової власності є одним з найпоширеніших в Україні. Спадкування — це одна з форм зміни приватних власників земельної ділянки, яка є елементом земельного ринку [7, с. 119].

Відповідно до статті 120 Земельного кодексу До особи, яка набула право власності на жилий будинок, будівлю або споруду, розміщені на земельній ділянці, що перебуває у власності іншої особи, переходить право власності на земельну ділянку або її частину, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення [2].

Наступною доволі поширеною у практиці підставою набуття права спільної часткової власності на земельні ділянки є договір. Щодо вимог до договору то імперативною умовою є те, що договір про спільну часткову власність на земельну ділянку укладається у письмовій формі і посвідчується нотаріально.

Наступним важливим аспектом у розгляді даної теми є державна реєстрація прав на земельну ділянку. Стаття 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 № 1952-IV визначає державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно

як офіційне визнання і підтвердження державою факту трансформації прав на певний вид нерухомості, обтяження таких прав шляхом внесення запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Якщо ж говорити про державну реєстрацію права власності на земельну ділянку, то порядок її реєстрації регулюється також цим Законом [8].

Для того, щоб зареєструвати право спільної часткової власності на земельну ділянку та житловий будинок, потрібно подати заяву та необхідні документи. При цьому, заявникам не обов'язково робити таку дію одночасно. Плата проводиться кожним заявником окремо за кожну заяву, і так само видається свідоцтво та витяг — на підставі звернення особи із заявою до реєстраційної служби за місцем розташування нерухомого майна.

Як уже зазначалося раніше у спільній частковій власності на земельну ділянку кожному учаснику заздалегідь відомі частки в її складі як єдиного об'єкта, і, відповідно, частки їх прав. Власник частки земельної ділянки може вимагати виділення належної йому частки зі складу спільної земельної ділянки як окремо, так і з іншими співвласниками що вимагають виділення.

У разі продажу учасником належної йому частки у спільній частковій власності на земельну ділянку інші учасники мають переважне право купівлі частки відповідно до норм чинного законодавства.

Стаття 80 Земельного кодексу України серед суб'єктів права власності виокремлює: а) громадян та юридичних осіб — на землі приватної власності; б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, — на землі комунальної власності; в) державу, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, — на землі державної власності. Безперечно, що названі суб'єкти — власники землі — обов'язково повинні мати статус суб'єктів земельних відносин [2].

Якщо стосовно фізичних осіб питання спільної часткової власності більш-менш врегульоване, то статус держави як суб'єкта права часткової власності досі викликає багато питань. Так стаття 84 Земельного кодексу України встановлює держава набуває права власності на землю у разі: а) відчуження земельних ділянок у власників з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб; б) придбання за договорами купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; в) прийняття спадщини; г) передачі у власність державі земельних ділянок комунальної власності територіальними громадами; ґ) конфіскації земельної ділянки [2].

Аналізуючи вищеведену норму можна сказати, що держава може набути права спільної часткової власності на земельну ділянку в разі прийняття спадщини, придбання частки у праві спільної часткової власності на земельну ділянку за цивільно-правовими угодами, під час передачі своєї частки у праві спільної часткової власності територіальними громадами на користь держави, а також під час конфіскації. Однак процедура реалізації права спільної часткової власності держави поряд з іншими суб'єктами видається вкрай сумнівною. Оскільки по перше держава не може господарювати на землі самостійно у буквальному розумінні, тому частка власності держави буде передана в управління компетентного органу державної влади, або органу місцевого самоврядування, що в свою чергу суттєво ускладнить процедуру обрання режиму господарювання на землі, та взагалі можливість встановлення договірних відносин між співвласниками.

**Висновки та пропозиції.** Аналізуючи все вищеведене слід зазначити, що право власності є важливим інститутом цивільного права, а право спільної власності у цьому інституті є специфічним підвидом права власності, що у свою чергу поділяється на спільну сумісну та спільну часткову власність. Із реалізацією спільної сумісної власності проблем не виникає, а от спільна часткова власність досі є підставою для наукових дискусій. Проаналізувавши положення обраної теми можемо зазначити, що право спільної часткової власності на землю є специфічним комплексним правовим інститутом, який за правовою конструкцією належить до цивілістичної галузі права, а за предметом правового регулювання — до земельного та аграрного права. Оскільки загальним засобом та способом правореалізації у цьому випадку протистоїть особливий охоронюваний об'єкт — земельні ресурси у вигляді земельних ділянок та паїв. До того ж, досі залишаються неточності щодо правового регулювання відносин співвласників, якими відповідно до Земельного кодексу України, можуть бути як громадяни так і юридичні особи, держава чи органи місцевого самоврядування. Для усунення цієї проблеми вважаємо за доцільне на нормативному рівні приділити окрему увагу врегулюванню правового інституту спільної власності на землю, закріпивши підстави набуття та припинення права спільної часткової власності на землю, а також процедуру реалізації цього права в процесі взаємодії різних категорій суб'єктів права спільної часткової власності на земельні ділянки.



**Література**

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР).1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.04.2020)
2. Земельний кодекс України від 25.10. 2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 25.04.2020)
3. Чирик А. О. Спільна часткова власність на земельну ділянку за земельним законодавством України: автореферат дис. канд. юрид. наук А. О. Чирик: 12.00.06. Харків. 2019. С. 20.
4. Яворська О. С. Підстави виникнення права приватної власності фізичних осіб: дис. канд. юрид. наук О. С. Яворська. Львів. 1997. С. 212.
5. Просекін М. А. Підстави виникнення права спільної власності на землю фізичних та юридичних осіб // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків. 2013. № 1 (12) С. 232–240.
6. Чирик А. О. До питання про спільну часткову власність на земельні ділянки // Порівняльно-Аналітичне право. 2017. № 6. С. 183–185.
7. Чирик А. О. Виникнення права спільної часткової власності у разі спадкування земельної ділянки // Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 6. Том 3. С. 118–122.
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 25.04.2020)

**References**

1. Konstytucija Ukrainy vid 28.06.1996 # 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
2. Zemeljnyj kodeks Ukrainy vid 25.10. 2001 № 2768-III. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2002. № 3–4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Chyryk A. O. Spiljna chastkova vlasnistj na zemelnu diljanku za zemeljnym zakonodavstvom Ukrainy: avtoreferat dys. kand. juryd. nauk A. O. Chyryk: 12.00.06. Kharkiv. 2019. S. 20.
4. Yavorsjka O.S. Pidstavy vynykennja prava pryvatnoji vlasnosti fizychnykh osib: dys. kand. juryd. nauk O.S. Javorsjka. Ljviv. 1997. S. 212.
5. Prosjekin M. A. Pidstavy vynykennja prava spiljnoji vlasnosti na zemlju fizychnykh ta jurydychnykh osib // Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Jurydychna akademija Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho», Kharkiv. 2013. № 1 (12). S. 232–240.
6. Chyryk A. O. Do pytannja pro spiljnu chastkovu vlasnistj na zemeljni diljanky. Porivnjalno-Analitychne pravo. 2017. № 6. S. 183–185.
7. Chyryk A. O. Vyneknennja prava spiljnoji chastkovoji vlasnosti u razi spadkuvannja zemeljnoji diljanky // Naukovyj visnyk publichnogho ta pryvatnogho prava. 2017. Vypusk 6. Tom 3. S. 118–122.
8. Pro derzhavnu rejestraciju rechovykh prav na nerukhome majno ta jikh obtjazhenj: Zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR). 2004. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

УДК 349.2

**Мошура Лілія Віталіївна**

*студентка*

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Мошура Лилия Витальевна**

*студентка*

*Института прокуратуры и уголовной юстиции*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Moshura Lilya**

*Student of the*

*Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Швець Наталія Миколаївна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри трудового права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ**

## **К ВОПРОСУ ОХРАНЫ ТРУДА В УКРАИНЕ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА**

## **ON THE ISSUE OF LABOUR PROTECTION DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC**

**Анотація.** Дана стаття є дослідженням актуальних аспектів правового регулювання трудових відносин в Україні під час введення пандемії коронавірусу у світі. Наведено основні зміни у сфері праці, що відбулися в результаті запровадження карантину. Сформульовано ключові варіанти здійснення працівниками та роботодавцями своїх трудових обов'язків під час пандемії COVID-2019. Кожен з цих варіантів було детально досліджено. Перераховано основні права та обов'язки учасників трудових відносин під час всеукраїнського карантину. Вказано гарантії прав працівників на охорону праці, що стосуються їх безпеки та належних умов роботи. Досліджено законодавчі акти, які регулюють питання різних форм організації праці. Запропоновано найкращий варіант роботи працівників на час введення карантину в Україні – дистанційну працю. Саме завдяки цій формі організації праці можна зберегти баланс інтересів роботодавця та працівників. Роботодавцям надано рекомендації, спрямовані на покращення умов праці власних працівників та їх безпеки. Перераховано можливі варіанти порушень прав працівників на працю та варіанти їх захисту. Наведено факти зміни пріоритетів професій, зумовлених пандемією коронавірусу. Результатом цього є зниження престижу одних професій, і підвищення попиту на інші, більш відповідальніші. Сформульовано потенційно можливе наповнення статті Закону України «Про охорону праці», що присвячена профілактичним заходам на період пандемії. Досліджено, чи існує на даний момент баланс між правами працівників, визначеними законодавчими актами, та потребами роботодавця. Ажже досить часто, навіть за звичайних умов, ці дві категорії не співпадають. Наведено приклади регламентації трудових відносин, які б дозволили мінімізувати шкоду, яку можуть спричинити карантинні обмежувальні заходи та поширення коронавірусної хвороби.

**Ключові слова:** пандемія коронавірусу, карантин, дистанційна праця, відпустка без збереження заробітної плати, робочий час, простій, звільнення, відпустка, неповний чи скорочений робочий день, трудові відносини, працівник, роботодавець.

**Аннотация.** Эта статья является исследованием актуальных аспектов правового регулирования трудовых отношений в Украине во время введения пандемии коронавируса. Приведены основные изменения в сфере труда, произошедшие из-за введения карантина. Сформулированы ключевые варианты осуществления работниками и работодателями своих трудовых обязанностей во время пандемии COVID-2019. Каждый из этих вариантов был подробно исследован. Указано гарантии прав работников на охрану труда, касающиеся их безопасности и надлежащих условий работы. Исследованы законодательные акты, регулирующие вопросы различных форм организации труда. Предложен лучший вариант работы сотрудников на время введения карантина в Украине – удаленная работа. Именно благодаря этой форме организации труда можно сохранить баланс интересов работодателя и работников. Работодателям даны рекомендации, касающиеся улучшения условий труда собственных работников и их безопасности. Перечислены возможные случаи нарушений прав работников и варианты их защиты. Указаны основные права и обязанности участников трудовых отношений во время всеукраинского карантина. Названы гарантии прав работников на охрану труда, касающиеся их безопасности и необходимых условий работы. Приведены факты изменения приоритетов профессий, что обусловлено пандемией коронавируса. Результатом этого является снижение престижа одних профессий и повышение спроса на другие, более ответственные. Сформулировано потенциально возможное наполнение статьи Закона Украины «Об охране труда», посвященной профилактическим мерам на период пандемии. Исследовано, существует ли на данный момент баланс между правами работников, которые закреплены в законодательных актах, и потребностями работодателя. Ведь довольно часто эти две категории не совпадают. Приведены примеры регламентации трудовых отношений, позволяющих минимизировать вред, который могут повлечь карантинные ограничения и распространение коронавирусной болезни.

**Ключевые слова:** пандемия коронавируса, карантин, дистанционная работа, отпуск без сохранения заработной платы, рабочее время, простой, увольнение, отпуск, неполный или сокращенный рабочий день, трудовые отношения, работник, работодатель.

**Summary.** The article is devoted to the coverage of the following issue – the current aspects of legal regulation of the labor relations in Ukraine during the world's coronavirus pandemic. The main changes in the field of labor that occurred as a result of the introduction of quarantine are presented. The key options for employees and employers to perform their own duties are formulated. Each of these options is considered in details. The basic rights and responsibilities of the participants of labor relations during the all-Ukrainian quarantine are listed. Guarantees of worker's rights to labor protection concerning their safety and proper working conditions are indicated. Legislative acts, that regulating issues of various forms of labor organization are studied. The best variant of working during the quarantine in Ukraine (telecommuting) is offered. It is possible to maintain a balance of interests of the employer and employees thanks to this form of labor organization. Employers were provided with recommendations aimed at improving the working conditions of their own employees and their safety. Possible options for violations of workers' rights and options for their protection are listed. The facts of changing the priorities of professions are given. The decrease of the prestige of some professions and an increase in the demand of others are the result of that. The potential content of the article of the Law of Ukraine «On labor protection», which is devoted to preventive measures for the period of the pandemic, is formulated. The balance between the rights of employees, defined by legislation, and the needs of the employer is studied. Often these two categories do not coincide. Examples of labor relations regulation that would minimize the damage that can be caused by quarantine restrictive measures and the spread of coronavirus disease are given.

**Key words:** coronavirus pandemic, quarantine, telecommuting, unpaid leave, working hours, downtime, dismissal, leave, part-time or part-time work, labor relations, employee, employer.

**Постановка проблеми.** Сьогодні Україна перебуває в досить складному становищі, спричиненому поширенням нового вірусу COVID-2019 та встановленням карантину. За цих умов держава все ж продовжує вживати заходів для підтримки та стабілізації економіки. Прикладом таких дій є прийняття низки нормативно-правових актів, пов'язаних з раціоналізацією витрат та економією коштів держави. Зважаючи на дану ситуацію, особливої актуальності набувають дослідження правового регулювання організації праці, її охорони, впровадження новітніх форм роботи та їх регламентація тощо.

**Аналіз останніх досліджень.** Питання охорони праці під час пандемії коронавірусу в Україні є абсолютно новим у науковій сфері, тому дослідження даної проблеми ще не проводились. Однак вчені

пріділили достатньо часу для вивчення основних варіантів розвитку трудових відносин на період карантину. Так, дослідженню дистанційної роботи присвячені праці таких вчених, як С. В. Вишневецька, В. А. Красномоєць, Я. В. Свічкарьова, О. Г. Середа та інші.

Вивченню питання надання відпусток без збереження заробітної плати приділили увагу В. Д. Авескулов, С. В. Попов, Н. М. Хуторян тощо. Поняттю та сутності щорічної чергової відпустки присвячено наукові праці В. Д. Авескулова, Г. С. Гончарової, Г. С. Скачкової та інших. Тематика, присвячена звільненню, була предметом наукових досліджень таких вчених, як К. М. Гусов, Т. В. Дубас, К. Ю. Мельник і т. д. Проблемам неповного та скорченого робочого часу присвятили свої роботи В. С. Венедиктов, Т. І. Олексюк, П. Д. Пилипенко тощо.

Проте слід зазначити, що незважаючи на важливе практичне та наукове значення вищезазначених тем, в працях науковців вони висвітлюються лише поверхнево.

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є висвітлення особливостей правового регулювання трудових відносин під час всеукраїнського карантину. Крім того необхідно проаналізувати існуючі умови праці та сформулювати рекомендації стосовно їх покращення, що є досить актуальним під час пандемії коронавірусу у світі.

**Виклад основного матеріалу.** У зв'язку зі стрімким поширенням у світі вірусу COVID-2019, Всесвітня організація охорони здоров'я 11 березня 2020 року оголосила про впровадження пандемії коронавірусу. Також Всесвітня організація охорони здоров'я закликала уряди країн щодня вживати жорстких заходів з метою протистояння поширенню інфекції.

Дане повідомлення збіглося із всеукраїнським карантинном, введеним владою 12 березня 2020 року. Він став першим в історії незалежної України. Карантин було введено з метою запобігання повторенню помилок інших держав, адже на той момент в Україні був зафіксований лише один випадок зараження вірусом — у мешканця міста Чернівці, який повернувся з Італії та був госпіталізований [1]. Було запроваджено низку обмежувальних заходів, головним джерелом яких можна вважати прийнятий 17 березня 2020 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [2]. Даним актом встановлювалася сукупність норм, спрямованих на захист прав юридичних та фізичних осіб під час епідемії та заходів обмеження, яких слід дотримуватися.

Основними змінами, що передбачені даним законом і стосуються трудових відносин, є: 1) можливість працівників, службовців органів місцевого самоврядування та державних службовців здійснювати роботу в себе вдома, дистанційно, а також надання роботодавцями відпусток, але лише за добровільною згодою працюючих; 2) подовження строків надання та отримання адміністративних та будь-яких інших послуг; 3) заборона органам державного контролю проводити заходи, що були заплановані, стосовно здійснення державного нагляду за об'єктами, що функціонують у господарській сфері; 4) надання власникам підприємств, установ, організацій права змінювати режим роботи, наприклад, щодо прийому та надання послуг фізичним та юридичним особам з обов'язковим повідомленням населення про це за допомогою веб-сайтів та інших різноманітних засобів комунікації тощо.

Відповідно до тексту цього закону дані норми мають характер тимчасових, тобто їх дія є обмеженою в часі. За планом, їх існування має обмежитися періодом карантину.

І тому, враховуючи надзвичайну складність ситуації, яка склалася не лише в нашій державі, а й в цілому світі, перед українськими роботодавцями постає низка проблем, що стосуються необхідності захисту здоров'я власних працівників.

У даному випадку є 6 достатньо розповсюджених варіантів вирішення ситуації, яка склалася між працівниками та роботодавцями: 1) працівники переходять на дистанційний режим роботи; 2) роботодавці відправляють своїх працівників у щорічну основну відпустку; 3) роботодавці відправляють працівників у відпустку без збереження заробітної плати; 4) керівники підприємств, установ, організацій встановлюють неповний чи скорочений робочий час; 5) роботодавці звільняють працівників за п. 1 ст. 40 КЗпП [3, Ст. 40], хоча відповідно до законодавства це робити заборонено без обґрунтування причин запровадження змін в організації виробництва і праці; 6) працівники державних органів, закладів охорони здоров'я, правоохоронних органів, продуктових магазинів, магазинів побутових товарів, банківських установ, АЗС, аптек, страхових компаній, підприємств критичної інфраструктури державної та комунальної власності та вантажного транспорту продовжують свою роботу у звичайному режимі.

З огляду на вищезазначені варіанти розвитку подій більшість роботодавців переводять своїх працівників на роботу у дистанційному режимі. Адже вважається, що такий формат роботи є найкращим варіантом як для роботодавця, так і для працівника.

Багато науковців приділили свою увагу вивченню особливостей дистанційної роботи. Так, у своїй статті Я. В. Свічкарьова визначила дистанційну роботу як певну форму здійснення працівником своїх трудових обов'язків, що виконується за межами спеціального приміщення конкретного роботодавця із залученням новітніх технологій для комунікації з колегами та керівництвом [4, с. 133]. Але досить вдалою є позиція С. В. Вишневецької, яка вважає, що достатньо конкретного визначення такої форми праці поки що не існує, вона не має свого законодавчого закріплення і не можливо відмежувати терміни «віддалена робота», «надомна робота» та «дистанційна робота» [5, с. 8]. Отже вчені приділили значну увагу вивченню даної проблеми, результатом чого є правова регламентація такого режиму праці [3, ст. 60].

Загалом дистанційна робота має досить багато переваг. Майже всі категорії населення можуть працювати в такому режимі, тобто це не тільки особи з інвалідністю, а й особи, які просто не мають можливості відлучатися з дому (матері в декретній відпустці; особи, які здійснюють догляд за хворими членами родини; працюючі пенсіонери), проте потребують додаткового заробітку. В. А. Красновець також виділив багато переваг дистанційної роботи: економія сил та часу працівника, які він зазвичай міг би витратити на роботу; зниження рівня забруднення природи, що є результатом зменшення

транспортного руху, роботодавець зменшує витрати, що спрямовані на облаштування приміщення для роботи тощо [6, с. 90].

Запровадити таку форму роботи дав можливість Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р.

Цікавим є те, що дистанційна робота — це абсолютно звичайна праця, єдиною відмінністю якої є можливість виконувати роботу в себе вдома у зручний для особи час. Віддалене спілкування та вирішення робочих питань з колегами — не привід робити її гірше. Це приклад саме того варіанту, який може бути зручним як для працівника, так і для роботодавця. Проте існують як плюси, так і мінуси даного формату роботи. До основних переваг дистанційної роботи можна віднести: 1. Можливість працівника самостійно обрати час для виконання свого завдання. Він не зобов'язаний дотримуватися конкретного графіка, який може собі встановити, або працювати в той час, як він робив це за звичайних умов [7]. Якщо, приміром, період максимальної продуктивності працівника припадає, скажімо, з 09:00 до 13:00, працівник з легкістю може орієнтуватися саме на нього. 2. Можливість працювати на роботодавця, який знаходиться в будь-якому кутку країни, або ж навіть світу. 3. Забезпечення гнучкості власного графіка, можливість працівникам економити гроші та час, який вони витрачають на поїздки до офісу. Молоді батьки зможуть приділяти більше уваги власним дітям, які на період пандемії також знаходяться вдома у зв'язку із закриттям дитячих садочків та навчальних закладів.

Поряд із перевагами такої форми роботи присутні й певні недоліки: 1. Дистанційна робота вимагає певної самоорганізації особи, в іншому ж випадку — і праця не буде продуктивною, і відпочинок неефективний. 2. Підхід до віддаленої роботи вимагає власної дисципліни, вміння організувати свій час. Коли особа розпочинає працювати вдома, то ця домашня атмосфера може, певним чином, розслабляти. Тому якщо працівник вирішив, що він приступить до роботи, наприклад, о 09:00, то необхідно так і зробити, а не переносити справи на потім. 3. Працівник повинен правильно організувати власний відпочинок. У випадку, коли особа вирішила, що закінчить працювати о 17:00, то необхідно так і зробити, а не працювати понаднормово. До такого правила необхідно віднести навіть дзвінки чи повідомлення від колег, які стосуються роботи. Саме дотримуючись такого правила особа зможе ефективно відпочити, розслабитися та набратися сил на наступний робочий день.

Проте на даний момент в Україні відсутнє достатнє законодавче регулювання дистанційної праці та її механізму, що спричиняє вагомі проблеми як для працівників, так і для роботодавців. А якщо брати

до уваги ситуацію, яка склалася не лише в нашій державі, а й у всьому світі, то основним завданням правників є регламентація дистанційної зайнятості як єдиної безпечної форми роботи та відповідне законодавче закріплення у цій сфері [8].

Але якщо роботодавець не перевів працівника на дистанційний режим роботи, а останній має бажання працювати в такій формі, то він може самостійно звернутися до керівника з відповідною заявою. Після цього видається наказ про переведення на віддалену форму роботи [9].

Також законодавством закріплена можливість надання працівникові оплачуваної відпустки. Але слід звернути увагу на те, що надати таку відпустку можна лише у разі отримання відповідної згоди від працівників, адже вони наділені лише правом на щорічну оплачувану відпустку, і тому керівник не може примусити їх скористатися нею на час карантину. Відпустка може надаватися лише відповідно до складеного заздалегідь графіку відпусток або за заявою працівника. Така відпустка може бути надана як на весь час карантину, так і частково [10].

Ще одним варіантом для працівників є надання їм відпусток, однак уже без збереження заробітної плати. Але строк знаходження на таких «канікулах» не входить до загального терміну, що становить 15 днів [11, Ст. 26]. І тому введено відпустки на період дії карантину. Проте такі «канікули» можуть надаватися лише після отримання згоди від працівника. Якщо останнього примушують брати таку відпустку, то це вже розцінюється як порушення законодавства [12]. С. В. Попов, досліджуючи це питання, встановив, що на даному етапі розвитку трудових відносин в Україні існує суперечлива правова регламентація питання надання відпусток без збереження заробітної плати. Саме це і дає можливість роботодавцю інтерпретувати законодавство так, як це потрібно йому, та неодноразово нехтувати гарантіями держави, що надаються працівникам [13, с. 9].

У разі, коли працівник не погоджується брати відпустку та не має бажання працювати з дому, роботодавець вимушений оголошувати простій. Дане поняття означає призупинення роботи, зумовлене браком технічних та організаційних умов, потрібних для здійснення роботи, невідворотною силою чи іншими факторами [3, ст. 34]. В даному випадку роботодавець має оплачувати працівникові час простою не нижче 2/3 тарифної ставки. І навіть у тих випадках, коли керівник не має коштів для такої виплати, він не звільняється від покарання внаслідок невиконання зобов'язання по виплаті. Для оформлення простою повинен бути виданий наказ керівника із зазначенням умов праці співробітників [9].

Наступним можливим варіантом роботи може бути угода між працівником та роботодавцем про запровадження неповного або скороченого робочого часу. Це означає зміну певних умов праці, і тому про

запровадження такого режиму роботи працюючий має бути обов'язково попереджений за 2 місяці. Проте за умови, що впровадження такого робочого часу встановлюється за бажанням працівника, така згода є не обов'язковою [5, ст. 32]. У такому разі оплата праці проводиться в залежності від виробітку чи погодинно.

І найнеприємнішим варіантом для працівника є звільнення. Незважаючи на те, що звільнити просто через карантин без чітко встановлених причин роботодавець не може, чимало керівників саме так і чинять. Також досить поширеною є практика примусу працівника написати заяву про звільнення за власним бажанням чи за згодою сторін. Якщо ж працівник погодився це зробити, то оскаржити такий документ буде досить складно або ж взагалі неможливо. Але ж у разі, якщо працівник сам бажає звільнитися з роботи у зв'язку із загрозою для власного здоров'я та здоров'я своєї родини або ж з інших поважних причин, то відповідно до законодавства керівник має задовольнити його вимогу. У випадку незаконного звільнення працівники мають право звертатися до відповідного органу за захистом порушених прав, і тоді для роботодавців, які їх звільнили, передбачено покарання у вигляді штрафу, виправних робіт або позбавлення права займати деякі посади [14].

Безперервно у звичайному режимі під час карантину повинні працювати всі правоохоронні, державні органи, заклади охорони здоров'я, банки, продуктові магазини, автозаправні станції. Також можуть здійснювати свою роботу і заклади громадського харчування, проте за умови доставлення власної продукції людям додому персоналом, який забезпечений відповідними засобами захисту.

За таких обставин роботодавці мають забезпечити власних працівників антисептиками, дезінфекторами, захисними масками та рукавичками. Вони повинні повідомити своїм робітникам про заходи профілактики, слідкувати за дотриманням встановлених законодавством прав працівників [15].

Робочі місця мають постійно протиратися дезінфікуючими засобами, адже забруднення, що залишаються на їх поверхнях і до яких торкаються працівники, є найпоширенішим способом зараження коронавірусом. Особи, що працюють, мають регулярно мити руки не менш ніж 30 секунд, а для впевненості, що під час такої процедури вірус буде знищений, робити це необхідно з використанням господарського мила. Роботодавець повинен приділити особливу увагу розміщенню засобів дезінфекції біля робочих місць. Не завадить і проведення різноманітних комунікаційних заходів, присвячених боротьбі з поширенням інфекції. До них можна віднести різні зустрічі, брифінги, наради тощо [16].

Також необхідним є і наявність чистого повітря. Роботодавець та працівники повинні регулярно здійснювати провітрювання робочого приміщення.

Та поряд з цим необхідно пам'ятати й про засоби індивідуального захисту. Працівники мають бути забезпечені масками для обличчя та рукавичками, що зможе захистити їх від ураження хворобою. Разом з ними повинні бути встановлені й спеціальні урни, що необхідні для утилізації засобів індивідуального захисту [16]. Адже, як відомо, звичайну одноразову медичну маску потрібно змінювати кожні 3 години. Проте, зважаючи на дефіцит цього товару, поширеною є практика власного виробництва засобів захисту. Більшість роботодавців разом з працівниками виготовляють власні багаторазові маски, які є набагато ефективнішими за традиційні медичні.

У разі, якщо до штату працівників входять особи, які знаходяться у зоні ризику, необхідно приділити їм особливу увагу, проте не допускаючи їх дискримінації.

Такі дії повинні проводитися роботодавцями незалежно від того, чи є в місті, де вони знаходяться, зареєстровані випадки зараження коронавірусом. Саме впровадження таких заходів може призвести до сповільнення поширення нової хвороби та зменшити втрачені робочі дні у разі виявлення вірусу у працівників.

За умови, якщо в одного з працівників проявились первинні ознаки зараження, керівники мають терміново направити таку особу до закладу охорони здоров'я з метою огляду та діагностування. Якщо діагноз підтвердиться, працівник повинен негайно повідомити свого роботодавця та ізолюватися, а у разі ускладнень — пройти лікування у медичному закладі. Після надходження повідомлення, керівник має негайно зобов'язати власних працівників також зробити тест на коронавірус, провести ретельну дезінфекцію робочого приміщення. І у разі встановлення негативного результату — продовжити роботу [16].

Досить цікавим фактом є те, що під час пандемії коронавірусу відбулася зміна пріоритетів професій. Найбільш популярні до цього актори, спортсмени, моделі, режисери, співаки та представники інших високооплачуваних професій, що пов'язані зі сферою розваг людей, відходять на другий план. Найважливішими стали лікарі, правоохоронці, продавці продуктових магазинів, що ризикують власним життям у боротьбі з коронавірусом. Однак, незважаючи на вищезазначене, їх заробітна плата є набагато меншою, у порівнянні з іншими професіями [17]. Велика чисельність медпрацівників звільняються, обурюючись коштами, які їм виплачують за їх тяжку працю, та побоюючись за власне життя. Значна увага приділяється працівникам у сфері обслуговування, служби доставки, вчителям, інтернет-провайдерам та працівникам різноманітних телекомунікаційних компаній, засобів масової інформації тощо.

І, відповідно, якщо на одні професії попит збільшився, то інші певним чином постраждали від пандемії. До останніх можна віднести працівників

спеціалізованих магазинів, тобто тих, які не продають продовольчі товари, кафе, ресторанів, що були вимушені закритися на період карантину (за винятком тих, які готують страви й доставляють їх людям додому) [17]. Значного удару зазнали спортсмени, артисти, співаки, моделі, працівники туристичної сфери тощо. Проте завдяки впровадженню карантину всі вони мають можливість приділити свою увагу родині, якій раніше так цього не вистачало.

**Висновок.** Введення світової пандемії та запровадження карантину на території України відбулося досить швидко, і більшість людей не встигли до цього підготуватися, ставши заручниками такої ситуації. Але все це не має стати для роботодавців підґрунтям, завдячуючи якому можна порушувати трудове законодавство. Значну увагу регламентації трудових відносин в даній ситуації приділяє уряд. Представники влади невтомно працюють над впровадженням механізмів, спрямованих на врегулювання конфліктів між працівниками та роботодавцями, на захист їх законних прав. Однак на даний момент в Україні відсутнє необхідне нормативно-правове регулювання трудових відносин, наслідком чого є багаторазове порушення прав працюючих. Адже працівники повинні мати гарантії, що ризик, пов'язаний з їхньою працею, зведений до мінімуму.

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що український бізнес та суспільство за допомогою ефективної регламентації мають всі шанси для подолання наслідків карантину та запобігання більшого розповсюдження вірусу COVID-19, як це відбулося у більшості держав світу, які вчасно не запровадили обмежувальні заходи. Але здійснити це неможливо без відповідного законодавчого закріплення трудових відносин та створення механізму управління, що сприятиме забезпеченню інтересів як працівників, так і роботодавців.

Одним із головних законодавчих актів, який потребує внесення змін, зумовлених впровадженням всеукраїнського карантину, є Закон України «Про

охорону праці». Необхідно включити до його змісту якнайменше одну статтю, яка б регламентувала права та обов'язки як працівників, так роботодавців. Умови праці на робочому місці мають бути достатніми для забезпечення безпеки людей. Працівники повинні мати в необмеженому доступі засоби індивідуального захисту, дезінфекції. Все це має забезпечити роботодавець виключно за власний кошт. У випадку виявлення особи, яка є хворою на коронавірусну інфекцію, керівник повинен застосувати всі необхідні заходи, спрямовані на запобігання поширенню даної хвороби та збереження безпеки власних працівників. Особа, у якій виявлено вірус COVID-19, повинна відразу попередити про це власного роботодавця, а останній в свою чергу має забезпечити їй збереження місця роботи та заробітної платні на період самоізоляції. У випадку, коли працівник за станом здоров'я, що погіршилося в результаті перенесеної ним коронавірусної інфекції, відповідно до медичного висновку не може продовжувати роботу та вимагає її полегшення, роботодавець має перевести його на легшу роботу, але лише за згодою самого працівника, або встановити для нього неповний або скорочений робочий день. Якщо працівники під час виконання покладених на них обов'язків контактують з хворими на COVID-19, вони повинні бути забезпечені необхідним спецодягом та іншими засобами індивідуального захисту. Заробітна плата в такому разі повинна бути в декілька разів вищою, ніж зазвичай (розмір зарплати визначається колективним договором). Якщо на підприємстві, в установі чи організації виявлено випадки зараження коронавірусною хворобою, роботодавець повинен відсторонити на певний термін осіб, які знаходяться в групі ризику, від виконання роботи. Також в цьому випадку він повинен забезпечити проведення дезінфекції всього приміщення.

Отже, лише після ефективної законодавчої регламентації трудових відносин працівники будуть достатньо захищеними не лише від вірусу COVID-19, а й від порушення їх права на працю.

### Література

1. По всій Україні почав діяти карантин задля профілактики коронавірусу — що саме зміниться для українців. 1203. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/po-vsii-ukraini-pochav-diiaty-karantyn-zadlia-profilaktyky-koronavirusu-shcho-same-zminytisia-dlia-ukraintsiv-210116.html> (дата звернення: 17.03.2020).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX // *Голос України*. 2020. № 51. — Ст. 955.
3. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.
4. Свічкарьова Я. В. Дистанційна робота як одна із форм атипової зайнятості. Держава та регіони. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 129–134.
5. Вишневецька С. В. До питання про проблеми правового регулювання дистанційної зайнятості працівників // *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 1. С. 1–11.

6. Красномовец В. А. Характеристика трудовых отношений в условиях дистанционной занятости // Социально-трудовые отношения: теория и практика: сб. научных работ. Министерство освіти і науки, молоді та спорту України ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана/відп. ред. Т. Г. Кицак. 2011. № 2. С. 89–91.
7. Вірус, карантин, форс-мажор, дистанційна робота, простій: що робити? // Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/virus-karantin-forsmazhor-distanciyna-robota-prostiy-shcho-robiti.html> (дата звернення: 17.03.2020).
8. Минюк О. Ю. Дистанційна зайнятість в Україні: поняття та проблеми правового регулювання. URL: [http://www.pap.in.ua/1\\_2018/46.pdf](http://www.pap.in.ua/1_2018/46.pdf) (дата звернення: 27.03.2020).
9. Безрук Т. Дистанційна робота, відпустки та звільнення під час карантину: що потрібно знати. 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/distancijna-robota-vidpustki-ta-zvlnennya-pid-chas-karantinu-sho-potribno-znati>. (дата звернення: 20.03.2020).
10. Оплата праці під час карантину. 2020. URL: <https://artius.ua/novini/oplata-prasi-pid-chas-karantinu.html>. (дата звернення: 20.03.2020).
11. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 2. Ст. 4.
12. Іванович Т. Коронавірус vs бізнес: що робити роботодавцям під час карантину. URL: <https://mind.ua/openmind/20208928-koronavirus-vs-biznes-shcho-robiti-robotodavtsyam-pid-chas-karantinu> (дата звернення: 17.03.2020).
13. Попов С. В. Правове регулювання надання відпусток без збереження заробітної плати // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10–1 (2). С. 7–9.
14. За незаконне звільнення під час карантину — штраф до 51 тис. грн. або виправні роботи. 2020. URL: [https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/193903\\_za-nezakonno-zvlnennya-pd-chas-karantinu-shtraf-do-51-tis-grn-abo-vipravn-roboti](https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/193903_za-nezakonno-zvlnennya-pd-chas-karantinu-shtraf-do-51-tis-grn-abo-vipravn-roboti) (дата звернення: 20.03.2020).
15. Мінекономіки та Держпраці назвали головні права й обов'язки працівників під час карантину. 2020. URL: [https://buh.ligazakon.net/ua/news/193698\\_mnekonomki-ta-derzhprats-nazvali-golovn-prava-y-obovyazki-pratsvnikv-pd-chas-karantinu](https://buh.ligazakon.net/ua/news/193698_mnekonomki-ta-derzhprats-nazvali-golovn-prava-y-obovyazki-pratsvnikv-pd-chas-karantinu) (дата звернення: 21.03.2020).
16. Рекомендації для роботодавців у зв'язку з поширенням коронавірусу. 2020. URL: [https://biz.ligazakon.net/ua/news/193707\\_rekomendats-dlya-robotodavtsv-u-zvyazku-z-poshirennyam-koronavrusu](https://biz.ligazakon.net/ua/news/193707_rekomendats-dlya-robotodavtsv-u-zvyazku-z-poshirennyam-koronavrusu) (дата звернення: 23.03.2020).
17. Пандемія коронавірусу: які професії користуються попитом під час карантину. 2020. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20200326-pandemiya-koronavirusu-yaki-profesiyi-spravdi-vazhlyvi/> (дата звернення: 23.03.2020).

### References

1. Po vsii Ukraini pochav diiaty karantyn zadlia profilaktyky koronavirusu — shcho same zminytsia dlia ukraintsv. 1203. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/po-vsii-ukraini-pochav-diiaty-karantyn-zadlia-profilaktyky-koronavirusu-shcho-same-zminytsia-dlia-ukraintsv-210116.html> (data zvernennia: 17.03.2020) [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynyknenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 17.03.2020 № 530-IX. (2020) // Holos Ukrainy — Voice of Ukraine, 51, art. 955 [in Ukrainian].
3. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrayiny: zatv. Zakonom URSR vid 10.12.1971 r. № 322-VIII. (1971) // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, 50, art. 375. [in Ukrainian].
4. Svichkarova Ya. V. (2013) Dystantsiina robota yak odna iz form atypovoi zainiatosti // Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo — Countries and regions. Series: Law, 1 (39), 129–134 [in Ukrainian].
5. Vyshnovetska S. V. (2015). Do pytannia pro problemy pravovoho rehuliuвання dystantsiinoi zainiatosti pratsivnykiv // Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Pravo — Journal of National Ostrog Academy University. Law, 1. PP. 1–11 [in Ukrainian].
6. Krasnomovets, V. A. (2011) Kharakterystyka trudovykh vidnosyn v umovakh dystantsiinoi zainiatosti // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka: zb.nauk.prats — Labor Relations: Theory and Practice: Collected Works, 2, 86–91 [in Ukrainian].
7. Virus, karantyn, fors-mazhor, dystantsiina robota, prostii: shcho robyty? // Yurydychna hazeta online — A legal newspaper online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/virus-karantin-forsmazhor-distanciyna-robota-prostiy-shcho-robiti.html> (data zvernennia: 17.03.2020) [in Ukrainian].
8. Myniuk, O. Yu. (2018). Dystantsiina zainiatist v Ukraini: poniattia ta problemy pravovoho rehuliuвання. URL: [http://www.pap.in.ua/1\\_2018/46.pdf](http://www.pap.in.ua/1_2018/46.pdf) (data zvernennia: 27.03.2020) [in Ukrainian].
9. Bezruk, T. (2020). Dystantsiina robota, vidpustky ta zvlnennia pid chas karantynu: shcho potribno znaty. URL: <https://hromadske.ua/posts/distancijna-robota-vidpustki-ta-zvlnennya-pid-chas-karantynu-sho-potribno-znati> (data zvernennia: 20.03.2020) [in Ukrainian].
10. Oplata pratsi pid chas karantynu. URL: [https://artius.ua/novini/oplata-prasi-pid-chas-karantynu.html](https://artius.ua/novini/oplata-prasi-pid-chas-karantinu.html) (data zvernennia: 20.03.2020) [in Ukrainian].



11. Pro vidpustky: Zakon Ukrainy vid 15.11.1996 № 504/96-VR (1997) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2, art. 4 [in Ukrainian].
12. Ivanovych T. Koronavirus vs biznes: shcho robyty robotodavtsiam pid chas karantynu. URL: <https://mind.ua/openmind/20208928-koronavirus-vs-biznes-shcho-robiti-robotodavcyam-pid-chas-karantynu> (data zvernennia: 17.03.2020) [in Ukrainian].
13. Popov, S. V. (2014). Pravove rehuliuвання nadання vidpustok bez zberezhenня zarobitnoi platy // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia — Scientific Gazette of International Humanities University. Jurisprudence, 10–1(2). PP. 7–9 [in Ukrainian].
14. Za nezakonne zvilnennia pid chas karantynu — shtraf do 51 tys. hrn. abo vypravni roboty. URL: [https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/193903\\_za-nezakonne-zvlnennya-pd-chas-karantynu--shtraf-do-51-tis-grn-abo-vipravn-roboti](https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/193903_za-nezakonne-zvlnennya-pd-chas-karantynu--shtraf-do-51-tis-grn-abo-vipravn-roboti) (data zvernennia: 20.03.2020) [in Ukrainian].
15. Minekonomiky ta Derzhpratsi nazvaly holovni prava y oboviazky pratsivnykivpid chas karantynu. (2020). URL: [https://buh.ligazakon.net/ua/news/193698\\_mnekonomki-ta-derzhprats-nazvali-golovn-prava-y-obovyazki-pratsvnikv-pd-chas-karantynu](https://buh.ligazakon.net/ua/news/193698_mnekonomki-ta-derzhprats-nazvali-golovn-prava-y-obovyazki-pratsvnikv-pd-chas-karantynu) (data zvernennia: 21.03.2020) [in Ukrainian].
16. Rekomendatsii dlia robotodavtsiv u zviazku z poshyrenniam koronavirusu. URL: [https://biz.ligazakon.net/ua/news/193707\\_rekomendats-dlya-robotodavtsv-u-zvyazku-z-poshirennyam-koronavrusu](https://biz.ligazakon.net/ua/news/193707_rekomendats-dlya-robotodavtsv-u-zvyazku-z-poshirennyam-koronavrusu) (data zvernennia: 23.03.2020) [in Ukrainian].
17. Pandemiia koronavirusu: yaki profesii korystuiutsia popytom pid chas karantynu. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20200326-pandemiya-oronavirusu-yaki-profesiyi-spravdi-vazhlyvi/> (data zvernennia: 17.03.2020) [in Ukrainian].

**Піскуровська Анна Володимирівна**

*студентка*

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Пискуровська Анна Владимировна**

*студентка*

*Института прокуратуры и уголовной юстиции*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Piskurovska Anna**

*Student of the*

*Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of*

*Yaroslav Mudriy National Law University*

**Науковий керівник:**

**Червякова Олена Борисівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри адміністративного права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **КОНЦЕПЦІЯ «СМАРТ-МІСТА» І ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

## **КОНЦЕПЦИЯ «СМАРТ-ГОРОДА» И ЕЕ ВНЕДРЕНИЕ В УКРАИНЕ**

## **SMART CITY CONCEPT AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

**Анотація.** Розглянуто теоретичні аспекти концепції «Smart city» (розумне місто) та проаналізовано на прикладі м. Києва основні етапи її впровадження. Досліджено міжнародну практику запровадження «розумного» управління містом, а також акцентовано на необхідності розроблення та впровадження в Україні стратегії розвитку «розумних міст».

**Ключові слова:** «смарт-місто», «цифрове місто», інформаційні технології, «розумне» управління, інноваційність.

**Аннотация.** Рассмотрены теоретические аспекты концепции «Smart city» (умный город) и проанализированы на примере г. Киева основные этапы ее внедрения. Исследована международную практику внедрения «умного» управления городом, а также акцентировано на необходимости разработки и внедрения в Украине стратегии развития «умных городов».

**Ключевые слова:** «смарт-город», «цифровой город», информационные технологии, «разумное» управление, инновационность.

**Summary.** The theoretical aspects of conception of «Smart of city» (clever city) are considered and the basic stages of its introduction are analysed on the example of Kyiv. Studied international practice of implementing «smart» city management and emphasis on the need to develop and implement a strategy of Ukraine «smart cities.»

**Key words:** «smart city», «digital city», information technologies, «smart» management, innovation.

**Постановка проблеми.** В наш час дуже важко уявити повсякденне життя без інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Запровадження програми «смарт-міста» стало основою для комфортного і безпечного життя його мешканців. За підрахунками світової компанії з надання послуг Deboitte у світі вже існують тисячі таких міст [1]. Обсерваторія Smart City Центру світової конкурентоспроможності IMD спільно із Сінгапурським університетом технологій та дизайну у 2019 році провели дослідження, під час якого виокремили топ-100 найбільш «розумних міст» світу. При розподілі місць рейтингу враховувалися рівень охорони здоров'я і безпеки, мобільність та громадська активність їх мешканців. За цим рейтингом найбільш «розумним містом» світу є Сінгапур (Сінгапур), за ним йдуть: Цюрих (Швейцарія), Осло (Норвегія), Женева (Швейцарія). Українській столиці вдалося увійти до топ-100, але поки в останню десятку на 92 позицію[2].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** З огляду на важливість ролі розумного управління розвитком сучасних міст проблемам визначення дефініції поняття «розумного міста» та «управління розумним містом» присвячені роботи широкого кола науковців: Дж. Девіда, А. Андрієнко, Д. Вошборна, О. Мацюка, Н. Кунанець, У. Зіндуху, М. Бойкової, І. Ілліна, М. Кавади, В. Дмитренка, В. Купріяновського, Д. Ніколаєва, Д. Ярцева.

**Мета статті** полягає у концептуалізації поняття «розумне місто», аналізі міжнародної практики у сфері розвитку «розумних міст», а також внесенні пропозицій щодо необхідності розробки та реалізації в Україні стратегії «розумних міст».

**Виклад основного матеріалу.** На думку розробників концепції European Smart Cities Віденського технологічного університету, «розумне» місто — це місто, яке ефективно використовує всю доступну інформацію для кращого розуміння й контролю своїх функцій та оптимального використання наявних ресурсів, у тому числі мешканців [3, с. 27]. На переконання М. А. Шнепс-Шнеп-пе — це «місто знань», «цифрове місто», «кібер-місто» або «еко-місто», спрямоване в майбутнє. Це місто, яке веде постійний моніторинг найважливіших об'єктів інфраструктури в цілях оптимального розподілу ресурсів і гарантування безпеки [3, с. 27]. Британський інститут стандартів визначає «розумне місто» як ефективну інтеграцію фізичних, цифрових і людських систем в штучному середовищі заради сталого, благополучного і всебічного майбутнього для громадян [4].

Вважається, що «Розумне місто» має шість основних складових, які полягають в наступному:

- «розумна економіка» (smart economy) — електронний бізнес та електронна торгівля, зростання продуктивності, інноваційно-технологічне виробництво товарів та доставка послуг тощо;

- «розумне переміщення» (smart mobility) — транспортні та логістичні системи, засновані на інформаційно-комунікаційних технологіях, які б дозволяли використовувати один чи два види транспорту для переміщення у будь-яку точку міста;
- «розумні люди» (smart people) — розвиток електронних навичок, підвищення рівня освіченості, підвищення кваліфікації, розвиток креативності та стимуляція інноваційних проривів;
- «розумне життя» (smart living) — запровадження способу життя, поведінки та моделі споживання за використанням інформаційно-комунікаційних технологій, покращення здоров'я та культурний розвиток;
- «розумне врядування» (smart governance) — інтерактивне місцеве правління, яке забезпечує ефективне всеохоплююче функціонування міста
- «розумне довкілля» (smart environment) — створення «розумної енергетики» за рахунок запровадження замкнених енергетичних мереж, систем контролю та моніторингу рівня забруднення, реставрації та спорудження будинків, підвищення енергоефективності високим рівнем ефективності процесів когенерації [5, с. 142–143].

Звернімо увагу на шляхи впровадження таких інноваційних рішень у містах України. Одним із основних нормативно-правових актів, які впливають на розвиток розумних міст, стала прийнята у 2018 році «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [6]. В ній пріоритетним завданням визначається життя людини та її безпека, правопорядок та громадський спокій. Передумовою для цієї концепції стало запровадження електронних міст, метою яких є спрощення та прозорість життєдіяльності усіх його ланок, з тим, щоб кожен громадянин, який бажає взяти участь в житті міста міг це зробити.

Так, процес трансформації Києва в «розумне місто» розпочався з 2015 року й передбачав три рівні ключових змін: технологічні, зміни в управлінні містом та суспільні зміни. Станом на 2019 рік вже реалізовано такі проекти: відкритий бюджет, запроваджено систему електронних державних закупівель (завдяки яким заощаджено 2,27 млрд. грн.), електронні петиції та система інформування киян, реєстр територіальної громади Києва, розвиток міської мережі Wi-Fi, діяльність контактного центру міста Києва. Також створено 610 тис. карток киянина, запроваджено оповіщення про час прибуття транспорту, безконтактний прохід у метро, електронний запис на прийом до лікаря та до дитячого садочка. Стартувала програма «Безпечне місто», в рамках якої в Києві встановлено близько шести тисяч камер системи відеоспостереження, які в режимі реального часу передають інформацію до міського Центру обміну даними. За допомогою «розумних» камер спостереження за минулий рік поліція розкрила 2,5 тисячі кримінальних злочинів [7].

Міська влада окреслила пріоритетні напрямки розвитку Києва у поточному році для забезпечення сталого розвитку міста як технологічної платформи, та збільшати довіру киян до ефективності електронних сервісів, які покликані покращувати життя у великому місті. У 2020 році відбудеться запуск проекту е-паркування у столиці. Водії зможуть придбати абонементи онлайн у міському додатку Kyiv Smart City. Планується встановлення максимальної кількості датчиків, які надаватимуть інформацію про реальний стан екологічної ситуації у столиці. Також фахівці працюють над розширенням функціоналу міського додатку Kyiv Smart City. Найближчим часом планується надати користувачам можливість сплатити штраф за паркування, зареєструвати улюбленця в «Реєстрі домашніх тварин», проголосувати за проекти Громадського бюджету та розробити сервіс «Активний киянин» [7].

В цілому ж аналізуючи практику України у запровадженні концепції «розумного міста» можна зробити висновок, що країна рухається у вірному напрямку, проте відсутність загальнодержавної стратегії розвитку «розумних міст» гальмує цей процес.

В цьому аспекті корисним є дослідження кращих зарубіжних практик розвитку розумних міст та виокремимо рекомендації щодо можливості їх імплементації в Україні.

Так, в Сінгапурі розвиток «цифрових міст» відбувається відповідно до Національної стратегії «Розумна нація Сінгапуру». Її основними напрямками є: використання комп'ютерного моделювання та аналітики даних для покращення планування та проектування міст, районів та будівель, налагодження зв'язку будинків з мережею датчиків для отримання інформації про навколишнє середовище в реальному часі. Наприклад, таких, як температура повітря та вологість, які можуть бути використані для створення більш приємного середовища для мешканців; використання аналізу даних та ІКТ для кращого розуміння потреб мешканців та їх залучення до участі у суспільних процесах, зростання ролі громади, а також надання громадам можливості брати більше відповідальності за співпрацю у своєму життєвому середовищі [8, с. 16].

Удосконалення високих технологій, яке спостерігається у Барселоні є хорошим прикладом для інших міст, які прагнуть поліпшити свою технологічну інфраструктуру аналогічними способами, тут використовуються розумні бункери для утилізації відходів, за допомогою яких вони відсмоктуються в підземне сховище. Це також дозволяє відстежувати рівень відходів, що надходять від різних споживачів, й оптимізувати їх збирання, що зменшує як ресурси, так і час, необхідний для цієї послуги. Продукти,

отримані в процесі подальшої утилізації відходів, згодом використовуються для отримання енергії для систем опалення. Варто зазначити, що автобуси у Барселоні є одними з найбільш екологічних у всій Європі, а зупинки транспорту обладнані електронними табло, на яких висвічується час очікування кожного автобуса. До того ж на кількох зупинках навіть є інтерактивні карти і USB-порти Табло ж працюють від сонячних батарей, розташованих на даху металевих навісів [9]. В основу усіх «розумних» пристосувань Барселони покладено систему Sentilo, яка порівнює дані з усіх датчиків з даними про місцеве водопостачання, освітлення, дорожню обстановку, рівень шуму, тощо. Крім чисто технічних даних до системи також надходить інформація про кількість жителів в кожному кварталі міста, про податки, інші дані з соціальних мереж. Таким чином, система не тільки опрацьовує повну картину того, що відбувається в будь-який проміжок часу у місті, а й робить прогноз на майбутнє на основі аналітичних даних, які в ній зберігаються [10].

Єдиним містом в світі, де взагалі не потрібні готівкові гроші, є Іньчуань (Китай). Там замість цього працює технологія розпізнавання обличчя, за допомогою якої можна оплачувати товари та послуги, проїзд у громадському транспорті, розраховуватися в ресторанах [11].

Приклад цих та інших зарубіжних країн свідчить, що для ефективного впровадження програми «смарт-місто» основна увага має приділятися збиранню та обробці великої кількості інформації, адже саме управління нею дозволяє муніципальним службам підвищувати якість життя населення. Надати громадянам можливість взаємодіяти з такими даними допомагає економити час та підвищувати якість надання послуг.

**Висновок.** Отже, втілення в життя концепції «смарт-сіті» передбачає використання сучасних технологій для покращення якості життя у місті. Вважається, що «розумне місто» має шість основних складових ознак: «розумна економіка», «розумне переміщення», «розумні люди», «розумне життя», «розумне врядування» та «розумне довкілля». Аналіз кращих зарубіжних практик розвитку «цифрових міст» свідчить, що впровадження програми «смарт-місто» має удосконалити систему управління і взаємодії держави з суспільством, підвищити якість і ефективність роботи міських служб, а все разом якісно змінить життя населення.

Вважаємо, що для того, щоб пришвидшити й оптимізувати перетворення міст України на смарт-міста потрібно створити чітку стратегію розвитку «розумних міст», а також ширше залучати громадян до реалізації таких проектів.

**Література**

1. Корнієвич Л. Розумне місто. Розповідаємо, що таке «smart city» та чим воно небезпечне. URL: <https://hromadske.ua/posts/liho-z-rozumu-rozpovidayemo-sho-take-smart-city-ta-chim-vono-nebezpechne>.
2. Шостак І. Київ — «розумне місто». Чи справді це так? URL: <https://ua.112.ua/statji/kyiv-rozumne-misto-chy-spravdi-tse-tak-522060.html>.
3. Андрієнко А. Концепція «розумного міста»: уточнення ключових понять у контексті забезпечення розвитку великого муніципального утворення. Аспекти публічного правління Том 6. № 8. 2018. С. 24–34.
4. Bsigroup (2014) «PAS180 Smart city technology». URL: <https://www.bsigroup.com/en-GB/smart-cities/Smart-Cities-Standards-and-Publication/PAS-180-smart-cities-terminology/>
5. Побоченко Л. М. «Розумне місто» («розумний будинок») та його енергетична складова: світовий досвід. Стратегія розвитку України. № 1. 2016. С. 141–145.
6. «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації»: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 року № 67-р Київ // Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/67-2018-%D1%80>
7. Концепція Київ Смарт Сіті 2020. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/concept>.
8. «Знаємо як!», Кращі зарубіжні практики розвитку розумних міст та можливості їх імплементації в Україні. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/0f0b6dc03ed47c5ea602ec1803739be7.pdf>.
9. Десять ознак «розумного міста». FUTURIO. URL: <http://thefuture.news/smart-city/>.
10. Умный город: Барселона как пример для подражания. Risk Reduction Foundation. 2018. URL: <http://rr-f.ch/en/news/2650>.
11. Kyiv Smart City Forym 2019. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/news/forum-2019-1/>

**References**

1. Kornievich L. Smart city. We tell you what a «smart city» is and how dangerous it is. URL: <https://hromadske.ua/posts/liho-z-rozumu-rozpovidayemo-sho-take-smart-city-ta-chim-vono-nebezpechne>.
2. Shostak I. Kyiv — «smart city». Is that really so? URL: <https://ua.112.ua/statji/kyiv-rozumne-misto-chy-spravdi-tse-tak-522060.html>.
3. Andrienko A. The concept of «smart city»: clarification of key concepts in the context of ensuring the development of a large municipality. Aspects of public governance Volume 6. № 8. 2018. P. 24–34.
4. Bsigroup (2014) «PAS180 Smart city technology». URL: <https://www.bsigroup.com/en-GB/smart-cities/Smart-Cities-Standards-and-Publication/PAS-180-smart-cities-terminology/>
5. Pobochenko L. M. «Smart city» («smart house») and its energy component: world experience. Development strategy of Ukraine. № 1. 2016. S. 141–145.
6. «On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation»: Order of the Cabinet of Ministers of January 17, 2018 № 67-r Kyiv / Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/67-2018-%D1%80>
7. Concept Kyiv Smart City 2020. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/concept>.
8. «We know how!», Best foreign practices for the development of smart cities and opportunities for their implementation in Ukraine. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/0f0b6dc03ed47c5ea602ec1803739be7.pdf>.
9. Ten signs of a «smart city». FUTURIO. URL: <http://thefuture.news/smart-city/>.
10. Smart City: Barcelona as an example to follow. Risk Reduction Foundation. 2018. URL: <http://rr-f.ch/en/news/2650>.
11. Kyiv Smart City Forym 2019. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/news/forum-2019-1/>

УДК 342.95:342.725

**Рожок Ігор Сергійович**

*студент*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Рожок Игорь Сергеевич**

*студент*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Rozhok Igor**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Бондик Радіон Вадимович**

*студент*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Бондик Радион Вадимович**

*студент*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Bondyk Radion**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Дахова Ірина Іванівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри конституційного права України*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

## **АНАЛИЗ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ**

## **ANALYSIS AND WAYS TO IMPROVE THE REGULATION OF LANGUAGE RELATIONS IN UKRAINE**

**Анотація.** У цій статті проаналізовано проблему регулювання взаємовідносин між мовами в багатоетнічній українській державі. Загалом провідною ціллю статті є аналіз мовних проблем в Україні в соціальному і правовому аспектах та розробка пропозицій щодо вирішення цих проблем. Дані способи повинні відображати розумний компроміс між функціонуванням української мови та мовами національних меншин. Саме дослідження включає кілька етапів. Перш за все, це вивчення ретроспективного аспекту, який містить історичні, культурні та політичні причини, що призвели до нинішньої ситуації. Під час аналізу доцільно буде представити не лише факти, але й їх правильну інтерпретацію з погляду сучасності. Автори не оминули правовий аспект, який включає декілька елементів: мовні відносини як об'єкт правового регулювання, здатність мови взагалі підпадати під регулювання закону та визначення терміна «регулювання мовних відносин» – аналіз чинного законодавства, що регулює мовна ситуація та врахування суміжних галузей. Зрештою, автори пропонують конкретні способи вирішення даної проблеми в умовах українських реалій.

Слід зазначити, що пропонуються чіткі та конкретні способи вирішення проблем, що існують у мовних відносинах. Ця стаття корисна із практичної точки зору та має цікаві, прогресивні та новітні ідеї щодо цього питання. Крім практичної цінності, ця стаття включає теоретичні конструкції, розгляд зв'язку між мовними питаннями та конституційним

принципом ідеологічного різноманіття. Також висвітлено важливість для сучасної української держави правильного регулювання мовних відносин між титульною нацією та національними меншинами.

**Ключові слова:** мовне питання, національні меншини, титульна нація.

**Аннотация.** В этой статье проанализирована проблема регулирования взаимоотношений между языками в многоэтнической украинском государстве. В общем ведущей целью статьи является анализ языковых проблем в Украине в социальном и правовом аспектах и разработка предложений по решению этих проблем. Данные способы должны отражать разумный компромисс между функционированием украинского языка и языков национальных меньшинств. Само исследование включает несколько этапов. Прежде всего, это изучение ретроспективного аспекта, который содержит исторические, культурные и политические причины, которые привели к нынешней ситуации. При анализе целесообразно будет представить не только факты, но и их правильную интерпретацию с точки зрения современности. Авторы не обошли правовой аспект, который включает несколько элементов: языковые отношения как объект правового регулирования, способность речи вообще подпадать под регулирование закона и определения термина «регулирование языковых отношений» – анализ действующего законодательства, регулирующего языковая ситуация и учета смежных отраслей. В конце концов, авторы предлагают конкретные способы решения данной проблемы в условиях украинских реалий.

Следует отметить, что предлагаются четкие и конкретные способы решения проблем, существующих в языковых отношениях. Эта статья полезна с практической точки зрения и имеет интересные, прогрессивные и новейшие идеи по этому вопросу. Кроме практической ценности, эта статья включает теоретические конструкции, рассмотрение связи между языковыми вопросами и конституционным принципом идеологического многообразия. Также освещены важность для современного украинского государства правильной регулировки языковых отношений между титульной нацией и национальными меньшинствами.

**Ключевые слова:** языковой вопрос, национальные меньшинства, титульная нация.

**Summary.** In this article has been analyzed the problem of the regulation of the relationship between languages in the multi-ethnic Ukrainian state. In general, the purpose of this article is to analyze the language problems in Ukraine in the social and the legal aspects and develop proposals to solve this problems. These ways must reflect a reasonable compromise between the functioning of the Ukrainian language and the languages of national minorities. This exploring includes several stages. First of all it is researching of a retrospective aspect that contain the historical, cultural and political causes which led to the current situation. It will be expedient during the analysis not only to present the facts, but also their correct interpretation from the point of view of modernity. Then authors consider legal aspect, which includes three elements: language relations as an object of legal regulation, the ability of language in general to fall under the law and definition of the term «regulation of language relations» – analysis of current legislation governing the language situation and consideration of related industries. In the end authors offer concrete ways of the decision of the given problem in the conditions of the Ukrainian realities.

It should be noticed that the authors provide clear and specific ways to solve problems that exist in linguistic relations. This article is useful as a practical recommendations and has interesting, progressive and neoteric ideas on this issue. In addition to practical value, this article includes theoretical constructions, consideration of the connection between language issues and the constitutional principle of ideological diversity. Also is revealed importance for the modern Ukrainian state of the correct regulation of language relations between the titular nation and national minorities.

**Key words:** language, national minorities, titular nation, state, language situation.

**Вступ.** У зв'язку з активізацією політичних процесів в українському суспільстві зростає цікавість до західних стандартів регулювання суспільного життя. Враховуючи важливість мови для успішної комунікації між громадянами, постає питання про удосконалення нормативного врегулювання мовного питання, яке для України стоїть надзвичайно гостро, що пояснюється останніми політичними подіями та загальним історичним розвитком нашої країни. Не зважаючи на актуальність цього питання, вчені-правники, історики та філософи в ході інтелектуальних дискусій так і не досягли консенсусу щодо вказаної проблеми. Дослідження в даній сфері мають особливий вплив на формування державної політики у сфері мовного питання та регулювання соціальних процесів в цілому.

Для України архіважливою ця проблема є і тому, що мовний чинник набув особливого політичного

значення, оскільки цей фактор супроводжує трансформаційні суспільні процеси в нашій державі. Між тим, у вітчизняному законодавстві спостерігається суперечливість і невизначеність щодо функціонування української мови як державної, а також мов національних меншин як способу міжнаціонального спілкування, а також певна непослідовність щодо утвердження їх статусів і, в першу чергу, політичного курсу держави не ухильне поширення використання української мови. Із практичної точки зору, мовне питання потребує більшої уваги та вирішення в силу його конфліктогенності [1, с. 5].

**Мета і завдання статті.** Метою даної статті є аналіз мовної проблеми в Україні в соціальному та правовому аспектах та розробка пропозицій щодо шляхів до її вирішення, в яких повинен знайти відображення доцільний компроміс між функціону-

ванням української мови та мовами національних меншин.

Одним з необхідних напрямів роботи є аналіз головних факторів, що вплинули на ситуацію. Дослідження буде включати в себе декілька аспектів:

- 1) ретроспективний, що полягає в дослідженні історичних, культурних та політичних причин, які привели до існуючої ситуації. Доцільним під час аналізу буде не просто виклад фактів, а й правильна їх інтерпретація з точки зору завдань сьогодення;
- 2) правовий аспект, що включає в себе три елементи:
  - мовні відносини як об'єкт правового регулювання. Здатність мови взагалі підпадати під дію права. Визначення терміну «регулювання мовних відносин»;
  - аналіз чинного законодавства, що регулює мовну ситуацію, та розгляд суміжних галузей (законодавство в сфері прав національних меншин). Окрім законів України потрібно проаналізувати міжнародні акти з аналогічною або схожою тематикою, що були ратифіковані Верховною Радою України;
  - дослідження досвіду інших країн, з особливою увагою до країн Європи, які зіткнулися з подібною ситуацією у сфері регулювання мовного питання. Заради вироблення ефективних методів вирішення проблеми, потрібно буде знайти спільні та відмінні риси в аналізованих країнах та розглянути їх, беручи до уваги специфіку української правової, політичної та культурної ситуації.
- 3) пропозиція конкретних шляхів вирішення даної проблеми в умовах українських реалій, розроблена за допомогою вивчення зарубіжного досвіду та на основі досліджень науковців у даній сфері.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Не дивлячись на актуальність питання та суспільний резонанс довкола української історії, що включає в себе дослідження мовної політики на території України, який стався після розпаду Радянського Союзу, не було проведено досліджень, які б комплексно розглядали історію мовного регулювання. Тому при розгляді цих питань доведеться звертатися до історичної літератури, яка присвячена не тільки мовному питанню, та до першоджерел.

Питанням, пов'язаним з аналізом сучасної мовної ситуації, вивченням мови як об'єкту правового регулювання, присвячені роботи таких вчених, як Л. Т. Масенко (L. T. Masenko), О. О. Тараненко (O. O. Taranenko), В. М. Брицина (V. M. Brytsyna), Б. М., Ажнюк (B. M., Azhniuk), Ю. А. Жлуктенко (Yu. A. Zhluktenko), Н. С. Трач (N. S. Trach), Н. Е. Князева (N. E. Kniazeva), О. В. Калиновська (O. V. Kalynovska) та В. Д. Радчук (V. D. Radchuk), Є. В. Ткачук (Ye. V. Tkachuk), Т. В. Губаєва (T. V. Hubaeva), Е. М. Доровських (E. M. Dorovskykh), Е. Н. Атарщикова (E. N. Atarshchykova), Л. А. Брусенська (L. A. Brusenska) та Д. В. Бондаренко (D. V. Bondarenko).

Українське законодавство про мову досліджували В. А. Василенко (V. A. Vasylenko), В. П. Колісник (V. P. Kolisnyk), С. П. Головатий (S. P. Holovatyi), Б. П. Козьмук (B. P. Kozmuk), І. О. Кресіна (I. O. Kresina), В. В. Речицький (V. V. Rechytskyi), Є. В. Ткаченко (Ye. V. Tkachenko).

**Виклад основного матеріалу.** Неможливо оспорювати факт важливості мови для життя людини. Очевидно, що людське життя не зводиться до лише матеріальних цілей, тому для багатьох мова має цінність не тільки в практичному сенсі (як спосіб комунікації), а й переслідує більш культурні або духовні цілі (наприклад, маркер ідентичності). За таких умов адекватною мірою є захист інтересів населення і в мовному питанні.

Оскільки мова є маркером ідентичності, то з цього неодмінно випливає, що за нею можна відділити одну групу людей від іншої, а різні групи, як відомо, мають власні інтереси, що можуть суперечити один одному. Із цього можна зробити висновок про необхідність державного регулювання мовних відносин. На державу покладається обов'язок знайти справедливий компроміс у сфері мови або, якщо поставити питання ширше, у сфері міжнаціональних відносин, які В. П. Колісник визначає, як «відносини передусім між титульною (тобто тією, що дала назву державі) національно-етнічною спільнотою та національними меншинами, між корінною нацією та корінними народами (якщо такі існують на території держави), між титульною нацією та національними групами, а також відносини всіх зазначених суб'єктів (крім титульної нації) між собою: відносини між окремими національними меншинами, між національними меншинами і корінними народами, між окремими національними групами тощо» [2, с. 29].

У специфічному демографічному, соціальному та геополітичному контексті, що склався в Україні, розробка мовної політики, здатної відповідати на різноманітні очікування та інтереси в українському суспільстві, враховувати стандарти та лінгвістичні права і більшості, і меншості, з усією відмінністю історичних даних, очікувань та потреб, є складним завданням [3].

Поняття мовної політики включає в себе два аспекти: статус та корпус мови [4]. Під корпусом мови частіше за все розуміють його внутрішні якості або устрій мови (фонетику, орфографію, граматику, лексику, термінологію). Все це можна узагальнити під терміном «правила мови». Цей аспект мовної політики є надзвичайно важливим для регулювання мовних відносин, оскільки розробляє правила, користування якими значно скорочує суперечки на підставі незрозумілості, адже не варто забувати, що навіть в рамках однієї мови існує різноманіття діалектів, носії яких можуть не порозумітися між собою. Ці правила носять консенсуальний характер і в жодному разі не повинні претендувати на



всезагальність. Подібний погляд є по суті дискримінаційним по відношенню до носіїв діалектів. Мова є настільки складною структурою, що при розмові про неї важко сказати слово «правильна». При цьому чисто практичні цілі дозволяють застосовувати таке слово, як «консенсус».

Під статусом мови же розуміють роль, місце та функції мови в державі та роль на міжнародній арені. Змістом цього аспекту є вплив на носіїв мови [5, с. 13], коли ж перший аспект зосереджений на самій мові.

Перш за все, регулюванню в цьому аспекті підлягає сфера публічних або офіційних відносин, які пов'язані з діяльністю держави та її органів і посадових осіб. Разом з цим державне регулювання застосовується також і в сфері освіти або роботі ЗМІ. Особливо гострим питання регулювання є в двох останніх галузях, тому що тут найяскравіше проявляються конфлікти інтересів мовних груп. Часто ці конфлікти будуються не на ксенофобії до представників іншої групи, а на бажанні забезпечити власні мовні інтереси.

На противагу думкам про важливість мовного регулювання, деякі дослідники зазначають, що таке регулювання може призвести до втрати різноманіття, яке, за словами В. фон Гумбольдта (V. fon. Humboldt) «є найвеличніше благо, яке надається суспільством» [6, с. 23].

В умовах мовного плюралізму у сфері освіти часто існує ризик дискримінації певних груп. Це знову ж таки стається не через ненависть до них, а через банальну неможливість передбачити всі наслідки різних способів регулювання. Ці питання навіть набувають філософського характеру.

Для розгляду цього питання треба проаналізувати цілі, які ставить перед собою освіта. Сформульована в Законі України «Про освіту» [7] мета розділяється на два аспекти: практичний та ціннісний. До практичного аспекту можна віднести надання громадянину необхідних навичок, розвиток його талантів, а до ціннісного — виховання у громадянина необхідних моральних якостей. Другий аспект частково суперечить статті 15 Конституції України [8], яка говорить про ідеологічну різноманітність, як одну із основ суспільного життя. Справа в тому, що будь-яке виховання цінностей серед громадян вже зачіпає багатоманітність, бо різні ідеології базуються на різних цінностях. Коли держава починає пропагувати одні цінності, то вона автоматично звужує можливість людського вибору, що шкодить різноманіттю.

Викладання державної мови має насамперед практичне значення. До практичних якостей викладання можна віднести закладання фундаменту для подальшої реалізації і розвитку людини. Без володіння державною мовою в майбутньому людині буде складніше реалізувати деякі права, також на неї важче бути вчинити вплив, що необхідний для забезпечення прав інших громадян. Це впливає з законодавчого закріплення певної мови як мови

державного спілкування. Також неналежний рівень володіння цією мовою обмежує людину в можливості обіймати деякі посади.

Спроба приписати викладанню державної мови інші якості «духовного» характеру (створення єдності в суспільстві) дуже часто ризикує порушити вже згадану 15 статтю Конституції.

Виходячи з цього, важливим для мовного регулювання є такий аспект, як цінності цього регулювання, що повинні випливати із Конституції. Виходячи зі статей 10, 11, 15, 21, 23 та 24 Основного Закону, можна зробити висновок, що Україна керується демократичним та гуманістичними цінностями, із чого випливає, що подібні ж цінності мають бути покладені в основу регулювання мовного питання.

Тому спонукання до вивчення державної мови повинно аргументуватись із практичної точки зору, як фундамент реалізації своїх прав в майбутньому, а не як основа включення в певну спільноту.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що регулювання мовних відносин — це зумовлений цінностями суспільства та держави, як виразника його волі, вплив на культурний, політичний, економічний та правовий статус носіїв певної мови.

Складність мовного питання зумовлена насамперед історичними чинниками, які протягом століть змінювали та впливали на стан мови на території сучасної України. Дане питання по своїй суті є складним та неоднозначним і за певних умов може загострити суспільно-політичну ситуацію в країні. Про важливість питання мови наголошують автори монографії «Гуманітарна політика української держави в новітній період». Зокрема, зазначається, що необхідність правильної правової регламентації мовного питання для сучасної України є надзвичайно важливим, ще й з огляду на визначений курс євроінтеграції. При подальшій інтеграції України до Європейського Союзу (далі — ЄС), значення культурних і мовних особливостей нашої держави для збереження національної самобутності країн-учасників ЄС постає як першочергове завдання, бо в сучасному світі тотальної глобалізації саме ці аспекти є залишками самобутності національних держав [9].

Про наявність в Україні такої проблеми, як регіоналізація мови, вказують матеріали Всеукраїнських переписів населення 1989 та 2001 років. Відповідно до цих переписів, на 1989 рік в УРСР на той час проживало 72, % українців, 22,1 % росіян, а всі інші національності 5,2 %. Кількість населення серед них в сукупності, що розмовляло українською мовою, було близько 55 %. З них населення північних областей — близько 24 % україномовних. На заході України — 17 % населення розмовляли українською, а у східних і південних областях цей показник варіювався приблизно у районі 16 % [2, с. 172]. За індексом підтримання мови титульної нації, Україна посідала четверте (після Російської Федерації, Угорщини та кримських татар) місце. Близько 85 % українців

в Україні розмовляли українською. Близько 13% українців розмовляли російською.

Завдяки більш сучасним дослідженням, які було проведено Kantar TNS Online Track, встановлено, що для більшої половини респондентів рідною є українська мова (63%), російська (35%). Окрім рідної, опитані володіють також англійською (70%), російською (63%), українською (36%), та польською (24%) мовами [10]. Згідно з цими ж даними вдома та на роботі українці однаково часто використовують російську і українську мови, при цьому російська переважає у спілкуванні з друзями та в Інтернеті.

Пояснити таку мовну градацію можна, простеживши історичний розвиток державності України. Колонізація Південної та Східної України в XVIII–XIX століттях мала наслідком виникнення мовних відмінностей між українськими регіонами. Це було викликано особливостями заселення Східної та Південної України, а також зростанням кількості промислових об'єктів, яке розпочався тут після скасування кріпосного права в Російській імперії в 1861 року. Цей процес притягував у дані регіони працівників із усієї імперії і призвів до суттєвого зростання кількості представників інших національностей. Орест Субтельний доречно наголошує, що у проміжку між 1870 та 1900 роками Донецький басейн і Кривий Ріг на південному сході України стали передовими регіонами в плані промислового виробництва та кількості промислових об'єктів. Так, за зазначений період видобуток вугілля зріс в цьому регіоні на 1000%, а темпи збільшення металургійної промисловості, зокрема, видобуток залізної руди, зросли в 158 разів [11, с. 238]. Але, як наслідок, у результаті економічного прогресу на підприємствах України саме в цих регіонах збільшилась питома вага представників інших національностей, зокрема росіян.

Також суттєвий вплив на депопуляризацію української мови здійснила загальна політика гноблення Російської імперії, що втілювалось зокрема у таких нормативних актах, як Валувський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року.

Таким чином, складність сучасної мовної ситуації в Україні є логічним наслідком довготривалої боротьби, яка велась з українською ідентичністю, державністю, мовою спершу Російською імперією, згодом Радянським Союзом. Невпинний процес витіснення української мови з більшості сфер її існування, знищення української еліти, асиміляція населення так і не змогли завадити їй отримати державне визнання. Тому основним засобом впливу на мовну ситуацію в країні повинна стати раціональна мовна політика, суть якої полягала б не у примусовому нав'язуванні державної мови, а наданням їй нової привабливості [12].

Головною гарантією забезпечення стабільності і розвитку української мови в Україні є ст. 10 Конституції України. При цьому у ч. 2, ст. 10 говориться, що держава покладає на себе обов'язок

забезпечувати всесторонній розвиток української мови у всіх сферах суспільного життя в Україні. Керуючись та конкретизуючи це положення, Верховна Рада України ухвалила закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [13]. Слід в першу чергу сказати, що цей закон отожднює такі поняття, як державна та офіційна мова, що, на нашу думку, є раціональним та вносить ясність та однозначність у розумінні даних термінів і позбавляє можливості підмінювати поняття та використовувати ці терміни у політичних цілях.

Разом з цим закон покладає на громадян масу зобов'язань в сфері культури та ЗМІ. Так, закон робить обов'язковою українську мову для фільмів, телебачення, радіомовлення, культурних заходів, інтернету, не залежно від того, чи є платформи, які діють в цих сферах, державною власністю. Подібні правила обмежують одночасно і продавця і покупця, штучно звужуючи їхнє коло вибору.

Разом з цим кожен зобов'язуючий пункт закону супроводжується поправками про мови корінних народів та національних меншин, що, безумовно, є демократичним елементом, але разом з тим серед завдань закону вказується «забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її подальшого функціонування як державотворчого чинника української нації», що може суперечити вже згаданій 15 статті Конституції України. Також можна простежити не зовсім зрозуміле співвідношення між демократичним характером Конституції та 6 статтею Закону, яка зобов'язує кожного громадянина володіти державною мовою.

Ці положення не повною мірою узгоджуються з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин [14], в якій, наприклад, держава зобов'язується забезпечити створення якнайменш однієї радіостанції і одного телевізійного каналу, які здійснюватимуть мовлення регіональними мовами або мовами меншин, або ж заохочувати їх створення. Проаналізувавши положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» можна знайти певну невідповідність, адже згідно з статтею 10 Європейської хартії: «В межах адміністративних районів держави, в яких кількість мешканців, що вживають регіональні мови або мови меншин, виправдовує вжиття заходів, наведених нижче, і відповідно до стану кожної з цих мов, Сторони зобов'язуються, у міру розумної можливості: дозволяти адміністративним органам складати документи регіональною мовою або мовою меншини». Причому слід наголосити, що ми навели мінімальну вимогу до держави, адже перед цим в хартії було рекомендовано більш демократичні заходи: «Забезпечити, щоб адміністративні органи використовували регіональні мови або мови меншин». В вищезазначеному ж законі

«Про забезпечення функціонування української мови як державної» можна знайти наступне: «Мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування є державна мова.» Слід наголосити, що мовою документообігу є державна мова, тобто це положення закону прийнятого 2020 року прямо суперечить мінімальній вимозі Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин яка була ратифікована цією ж Верховною Радою в 2003 році.

Не тільки Україна зіткнулася з проблемами мовного регулювання. Інші країни Європи також намагалися вирішити подібні проблеми. Слід додати, що різні країни у відповідності до своєї історії, культури та ціннісних орієнтацій по-різному вирішували питання мовного регулювання. М. В. Канавець [15] виділяє декілька моделей вирішення питання офіційної та державної мови.

Перша модель полягає в закріпленні єдиної мови на законодавчому рівні. Зазвичай цієї мовою виступає мова титульної нації, яка автохтонно існує на певній території. До таких держав належить Великобританія, Італія, Німеччина, Португалія, Польща, Угорщина, Ісландія, а також всі держави центральної та східної Європи (окрім Білорусі).

Друга модель передбачає існування однієї офіційної мови, що використовується на всій території держави, та інших офіційних мов, що існують в окремих регіонах. Прикладом такої політики є Іспанія, Хорватія, Словенія та Македонія. Тобто країни, в яких поряд з титульною нацією проживають інші етноси.

Третя модель передбачає закріплення в державі кількох офіційних (державних) мов. Державою, яка слідує такій моделі, є Швейцарія, що закріпила в частині другій статті 8 своєї Конституції положення про те, що ніхто не може зазнавати дискримінації за підставами свого походження, раси, мови та інших факторів. Здавалося би, подібні положення є в багатьох конституціях європейських країн, але Швейцарія відрізняється саме втіленням цього принципу.

Важливим також є те, що переважна кількість країн Європи не займається квотуванням домінуючих мов або ж відсоток цих квот є значно меншим, ніж в Україні. Виходячи з цього, можна говорити про значну різницю між українським та європейським досвідом регулювання мовного питання.

Дискусія щодо мовного питання в Україні дає нам змогу стверджувати, що нинішнє законодавче регулювання в сфері мови задовольняє далеко не всіх громадян України та не зовсім відповідає духу нашої Конституції та європейському досвіду. Виходячи з вищеприведеного, можна зробити декілька висновків, які, на нашу думку, допоможуть врегулювати мовну ситуацію в Україні, врахувавши інтереси всіх її громадян.

По-перше, українська мова беззаперечно є державною мовою, як це і проголошено в статті 10 Конституції України. При цьому не можна не звертати увагу на те, що в Україні проживають громадяни багатьох національностей, які утворюють значну кількість всього населення. Природним бажанням кожної з них є розповсюдження своєї мови. Не будемо забувати і про природне прагнення людей реалізувати свої права тією мовою, яку вони використовують у звичайному житті. Проте забезпечення багатьом мовам статусу державної є нераціональним навіть із суто матеріальної сторони (банальний приклад — збільшення об'єму використаного паперу при діловодстві). Українська мова має залишитись мовою міжетнічного спілкування.

По-друге, зміна принципів мовної політики. Як вже було сказано вище, в Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» є перелік завдань Закону, які не зовсім відповідають принципу ідеологічної багатоманітності, що закріплений в 15 статті Конституції. Важливим є те, що проблема криється в самій аргументації необхідності Закону як засобу створення єдності. Більш відповідним духу Конституції, а саме статті 22, що закріплює рівність всіх перед законом, є аргументація через реалізацію своїх прав. Закріплення української мови як державної, і її обов'язкове вивчення в школах створює фундамент для подальшого комфортного життя громадян в Україні. Також це сприяє принципу передбачуваності (наприклад, кожен громадянин може бути впевнений, що ймовірний порушник його прав буде здатен сприйняти команди поліцейського, який буде ці права захищати). Збереження мови саме як основи для єдності має бути покладено на плечі громадянського суспільства. Фактом є те, що для більшості носіїв мови вона виступає лише як засіб комунікації.

По-третє, логічним буде частково перейняти другу модель європейського регулювання мовних питань, через введення системи регіональних мов, зробивши це за наступним принципом: якщо в якійсь області проживає певний відсоток представників національної меншини, то в цій області можливо провести референдум, щодо введення другої регіональної мови, яка має функціонувати паралельно з українською. Важливим є те, щоб використання регіональної мови в управлінні не знімало з посадових осіб обов'язку знати державну мову, аби вони могли надавати свої послуги і жителям областей без регіональної мови, або з іншою регіональною мовою.

Ці рекомендації не є вичерпними та можуть доповнюватись у зв'язку зі зміною мовної ситуації в Україні.

**Висновок.** Мовна політика — це безумовно складний процес, який потребує від наукової спільноти адекватного та незаангажованого аналізу на межах різних дисциплін та вироблення конкретних шляхів вирішення цього питання.

**Література**

1. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. 336 с.
2. Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: монографія: Харків: Фоліо, 2003. 240 с.
3. Висновок щодо положень Закону «Про освіту» від 5 вересня 2017 року стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов у світі, прийнятий Венеційською комісією на її 113 пленарному засіданні (8–9 грудня 2017 року). URL: [https://dt.ua/UKRAINE/opublikovaniy-povniy-tekst-rishennya-venecijskoyi-komisiyi-ukrayinskoju-movoyu-263267\\_.html](https://dt.ua/UKRAINE/opublikovaniy-povniy-tekst-rishennya-venecijskoyi-komisiyi-ukrayinskoju-movoyu-263267_.html) (дата звернення: 08.05.2020)
4. Атарщикова Е. Н. Язык как объект правового регулирования // Общество и право. 2012. № 4. С. 16–19.
5. Доровских Е. М. Конституционно-правовое регулирование использования языков народов Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2002. 30 с.
6. Гумбольдт В. фон. О пределах государственной деятельности: Челябинск: Социум, 2019. С. 205.
7. Про освіту: Закон України від від 16.01.2020 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19> (дата звернення: 08.05.2020)
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2020)
9. Здіорук С. Гуманітарна політика української держави в новітній період: монографія: Київ: НІСД, 2006. 403 с.
10. Дослідження: мовна ситуація в Україні URL: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-movna-situatsiya-v-ukrayini> (дата звернення: 08.05.2020)
11. Субтельний О. Україна: історія. Київ: Либідь, 1991. 512 с.
12. Власенко Д. (2018). Конституційно-правове регулювання мовних відносин в Україні // Права Людини в Україні. URL: <http://khp.org/index.php?id=1527068382>
13. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 08.05.2020)
14. Європейська Хартія регіональних мов: Міжнародний документ від 05.11.1992 р. № 994\_014. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_014](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014) (дата звернення 08.05.2020)
15. Канавець М. В. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної мовної політики // Державне управління. 2017. № 2. С. 54–58.

**References**

1. Tkachenko Ye. V. Konstituczi'jno-pravove reguluvannya movnikh vi'dnosin: monografi'ya. Kharki'v: Vidavnicztvo «FI'NN», 2010. 336 s.
2. Koli'snik V. P. Naczi'onol'no-etni'chni' vi'dnosini v Ukrayini': teoretichni' zasadi ta konstituczi'jno-pravovi' aspekti: monografi'ya: Kharki'v: Foli'o, 2003. 240 s.
3. Visnovok shhodo polozhen' Zakonu «Pro osvitu» vi'd 5 veresnya 2017 roku stosovno vikoristannya derzhavnoyi movi ta mov menshin, a takozh i'nshikh mov u svi'ti', priyntyatij Veneczi'js'koyi komi'si'yeyu na yiyi 113 plenarnomu zasi'danni' (8–9 grudnya 2017 roku). URL: [https://dt.ua/UKRAINE/opublikovaniy-povniy-tekst-rishennya-venecijskoyi-komisiyi-ukrayinskoju-movoyu-263267\\_.html](https://dt.ua/UKRAINE/opublikovaniy-povniy-tekst-rishennya-venecijskoyi-komisiyi-ukrayinskoju-movoyu-263267_.html) (data zvernennya: 08.05.2020)
4. Atarshhikova E. N. Yazy'k kak ob'ekt pravovogo regulirovaniya // Obshhestvo i pravo. 2012. # 4. S. 16–19.
5. Dorovskikh E. M. Konstituzionno-pravovoe regulirovanie ispol'zovaniya yazy'kov narodov Rossijskoj Federaczii: dis. ... kand. Yurid. Nauk. Moskva, 2002. 30 s.
6. Gumbol'dt V. Fon. O predelakh gosudarstvennoj deyatel'nosti: Chelyabinsk: Socziyum, 2019. S. 205.
7. Pro osvitu: Zakon Ukrayini vi'd vi'd 16.01.2020 r. # 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19> (data zvernennya: 08.05.2020)
8. Konstituczi'ya Ukrayini: Zakon Ukrayini vi'd 28.06.1996 # 254k/96-VR. Data onovlennya: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennya: 08.05.2020)
9. Zdi'oruk S. Gumani'tarna poli'tika ukrayins'koyi derzhavi v novi'tni'j peri'od: monografi'ya: Kiyiv: NI'SD, 2006. 403 s.
10. Dosli'dzhennya: movna situaczi'ya v Ukrayini' URL: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-movna-situatsiya-v-ukrayini> (data zvernennya: 08.05.2020)
11. Subtel'nij O. Ukrayina: i'stori'ya. Kiyiv: Libi'd', 1991. 512 s.
12. Vlasenko D. (2018). Konstituczi'jno-pravove reguluvannya movnikh vi'dnosin v Ukrayini' // Prava Lyudini v Ukrayini'. URL: <http://khp.org/index.php?id=1527068382>
13. Pro zabezpechennya funkcz'i'onuvannya ukrayins'koyi movi yak derzhavnoyi: Zakon Ukrayini vi'd 25.04.2019 r. # 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (data zvernennya: 08.05.2020)
14. Yevropejs'ka Kharti'ya regi'onol'nikh mov: Mi'zhnarodnij dokument vi'd 05.11.1992 r. # 994\_014. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_014](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014) (data zvernennya 08.05.2020)
15. Kanavec' M. V. Zarubi'zhnij dosvi'd formuvannya ta reali'zaczi'yi derzhavnoyi movnoyi poli'tiki // Derzhavne upravli'nnya. 2017. # 2. S. 54–58.

**Ситенька Олександра Сергіївна**

*студентка*

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Сытенька Александра Сергеевна**

*студентка*

*Института прокуратуры и уголовной юстиции*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Sytenka Oleksandra**

*Student of the*

*Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Макарчук Юлія Володимирівна**

*студентка*

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Макарчук Юлия Владимировна**

*студентка*

*Института прокуратуры и уголовной юстиции*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Makarchuk Yulia**

*Student of the*

*Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Берченко Григорій Валерійович**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри конституційного права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО У СУЧАСНІЙ СІМ'І**

## **ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ В СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬЕ**

## **DOMESTIC VIOLENCE IN THE MODERN FAMILY**

**Анотація.** У даній науковій статті описано сучасні проблеми, котрі відносяться до допомоги жінкам, що зазнають насилля в сім'ї, а також дослідженню такого поняття, як домашнє насильство. Зазначено, що домашнє насильство вважається важливою проблемою в кожній державі, де вивчається дана проблематика. Вказано, що фізичне насильство щільно пов'язане із сексуальним, водночас, чим жорсткіше форма сексуального насильства, тим сильніше цей зв'язок. Підсумовано, що подальшими напрямками вивчення є формування методів та програм роботи з жінками, котрі зазнають насилля в сім'ї. Насильство негативно впливає на формування жінки як особистості, її свідомості та фізичної активності, пригнічує та сприяє відстороненню її від соціуму. Отже, досліджуючи дану проблему, ми аналізували основні конституційно-правові джерела, а також статистичні дані зарубіжних країн та України з метою визначити, які заходи захисту таких жінок закріплені в законодавстві. Оскільки, питання домашнього насильства є досить поширеним, воно потребує негайної уваги та шляхів вирішення. Серед таких шляхів, ми вважаємо, дієвими будуть такі: створення нових організацій захисту від домашнього насильства, розголошення цієї проблеми в соціумі, удосконалення норм законодавства щодо цього питання, закріплення послідовності дій виходу осіб з домашнього насильства, а також, починаючи

з дитинства, формування поваги до кожної людини. З точки зору конституційного права цей захист проявляється в сукупності статей, що закріплені в Конституції України та інших законів України. Насильство, як в фізичному, сексуальному, так і в психологічному прояві є руйнівним явищем для будь-якої людини. Домашнє насильство – це та тема, про яку варто та необхідно говорити, адже дуже багато жінок по всьому світу стають жертвами різних проявів насильства, які ми детально розглянули в нашій науковій статті.

**Ключові слова:** домашнє насильство, соціальний механізм, страх, залякування.

**Анотація.** В данній науковій статті описані сучасні проблеми, які стосуються допомоги жінкам, які потерпають від насильства в родині, а також досліджено визначення домашнього насильства. Відзначено, що домашнє насильство вважається важливою проблемою в кожному державі, де вивчається дання проблематика. Вказано, що фізичне насильство тісно пов'язано з сексуальним одночасно з жорсткою формою сексуального насильства, тим сильніше ця зв'язь. Сделано висновок про те, що подальшими напрямками вивчення є формування методів та програм роботи з жінками, які потерпають від насильства в родині.

Насильство негативно впливає на формування жінки як особистості, її свідомості та фізичної діяльності, подавляє та сприяє відстороненню її від соціуму. Ітак, досліджуючи данню проблему, ми аналізували основні конституційні – правові джерела, а також статистичні данні зарубіжних країн та України, з метою визначити, які заходи захисту жінки закріплені в законодавстві. Оскільки питання домашнього насильства є достатньо поширеним, воно потребує негайної уваги, а також шляхів вирішення. Серед таких шляхів ми бачимо найбільш актуальними наступні: створення нових організацій захисту від домашнього насильства, розкриття цієї проблеми в суспільстві, вдосконалення норм законодавства по цьому питанню, закріплення послідовності дій виходу осіб з домашнього насильства, а також починаючи з дитинства формувати повагу до кожної людини. З точки зору конституційного права ця захист проявляється в сукупності статей, які закріплені в Конституції України та інших законах України. Насильство, як в фізичному, сексуальному, так і в психологічному проявленні є руйнівним явищем для будь-якої людини. Домашнє насильство це та тема, про яку варто та необхідно говорити, адже дуже багато жінок по всьому світу стають жертвами різних проявів насильства, які ми детально розглянули в нашій науковій статті.

**Ключевые слова:** домашнее насилие, социальный механизм, страх, запугивание.

**Summary.** This scholarly article describes the current issues surrounding helping women experiencing domestic violence, as well as exploring the definition of domestic violence. Domestic violence is considered to be an important issue in every country where this issue is being studied. It has been stated that physical violence is closely linked to sexual, but the more severe the form of sexual abuse, the stronger this connection is. It is concluded that further area of study is the development of methods and programs for working with women who are experiencing domestic violence.

Violence negatively affects the formation of a woman as a person, her consciousness and physical activity, suppresses and contributes to her removal from society. So, exploring this problem, we analyzed the main constitutional and legal sources, as well as statistical data of foreign countries and Ukraine to determine what measures of protection for such women are enshrined in legislation. Since the issue of domestic violence is quite common, it requires immediate attention and solutions. Among which, we believe, the following will be effective: the creation of new organizations for protection against domestic violence, the disclosure of this problem in society, the improvement of legislation on this issue, the fixing of the sequence of actions for people to find the way out of domestic violence, and, starting from childhood, the formation of respect for every person. In terms of Constitutional Law, this protection is manifested in the totality of articles that are enshrined in the Constitution of Ukraine and other laws of Ukraine. Violence, both in physical, sexual and psychological manifestations, is a destructive phenomenon for any person. Domestic violence is a topic worth talking about and it should be discussed because so many women around the world are victims of various manifestations of violence, which we have studied in detail in our scientific article.

**Key words:** domestic violence, social mechanism, fear, intimidation.

**Постановка проблеми.** Родина — це невід'ємна складова будь-якого суспільства. Саме в ній формується та розвивається особистість. Тому дуже важливо ще з дитинства розвивати в людині моральні та духовні цінності, її культуру. На жаль, дуже часто ми можемо спостерігати появу такого явища як домашнє насильство. Сьогодні воно стало досить поширеною формою порушення прав людини, тому що щороку близько 11 тисяч жінок в Україні страждають від домашнього насильства. Саме тому, необхідно звернути свою увагу до цієї проблеми,

знайти шляхи вирішення та сприяти всебічному її розголошенню.

**Актуальність.** Нині проблема домашнього насильства є дуже розповсюджена у сучасному суспільстві, а також однією з найбільш поширених у сучасному світі форм порушення прав та свобод людини та громадянина. Домашнє насильство називають серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання. Такого насильства зазнають жінки всіх вікових і соціально-економічних груп. Саме визначення «домашнє насильство» на сьогодні є

досить обширним. Недостатнім є тлумачення того, що охоплюється у визначенні «насильство», коли йде мова про застосування його у сім'ї між її учасниками. Варто зазначити, що переважно під домашнім насильством називають пряме застосування насильства одного учасника сім'ї стосовно іншого, зокрема, наприклад, насильство когось з батьків над власною дитиною, дорослої дитини над батьками тощо. Проблематику насильства над особами жіночої статті вивчали наступні вчені, як: Л. Максименко (L. Maksimenko), С. Голод (S. Holod), Б. Гузиков (B. Huzukov), В. Столін (V. Stolin).

**Мета нашої наукової роботи:** вивчити правові конституційні сфери надання соціально-психологічної допомоги жінкам, які зазнають насильства в сім'ї. В даний час насильство щодо жінок є одним з основних соціальних механізмів, за допомогою якого жінок примушують займати підлегле становище порівняно з чоловіками.

**Виклад основного матеріалу.** Насильство, яке спрямоване на жіночу стать, показує систему підпорядкування та певної влади, всю сутність різниці між природними статями. «Насильство відносно осіб жіночої статті» за нормами ООН зумовлює навіть найменшу дію насильства, котра вчиняється на основі статевої приналежності, котра завдає або може завдати фізичну або психологічну шкоду чи певні переживання та страждання жінці, а також небезпеки вчинення цього насильства, примус або самовільне обмеження волі незалежно політичному або особистому житті.

На наш погляд, насильство — таке комплексне явище, котре характеризується наявністю різних видів насильства залежно від особливостей травм. Одні вчені називають насильство як напружену або фізичну шкоду, або загрозу фізичного зрзак в межах родини, інші науковці зазначають — фізичну та водночас сексуальну образу на основі сильного психологічного тиску.

Спеціалісти центру «АННА» (Асоціація «Ні Насильству») визначають домашнє насильство як певний періодична фаза фізичної, усної, формально-емоційної образи з ціллю перевірки, залякування, або спричинення відчуття страху...» [8].

Таким чином, домашнє насильство в сучасній сім'ї — це структура відносин, коли певна особа зберігає владу та контроль над іншою особою. Насильство в сучасній родині відбувається циклічно: одна з основних ознак домашнього насильства є в тому, що воно відображає періодичні в часі дії різних галузей насильства (наприклад, фізичного, сексуального, психологічного). В протизагу від іншого різновиду насильства в сім'ї, домашнє насильство має власні ознаки, до яких відносять: це спрямоване насильство між людьми, котрі, зазвичай, в залежності одна від одної; насильство в сучасній сім'ї постійно проходить на відлюдді та через довший період часу; це періодична діяльність, котра не виникає раптово

та деколи існує випадковим епізодом; має звичай поступового деструктивного збільшення тиску; зі сторони винуватця є оперативним та дієвим засобом досягнення цілі з найменшими витратами [3].

У рамках сучасної соціології наявний своєрідний поділ насильства відносно осіб жіночої статті: це фізичне, сексуальне, психологічно-емоційне насильство. У твердженнях Грабської І. А. (Hrabskoi I.A.) фізичне насильство в сучасній сім'ї відображається як умисне застосування фізичної сили чи засобів для вчинення жінка шкоди або численних травм [7, ст. 122].

У свою чергу фізичне насильство відображається у виразі погроз реалізації сили (наприклад загроза здійснити удар, чи залякати або ж вбити); страшні жести (наприклад намагання замахнутися чи зробити удар, вдарити); використання фізичної сили, окрім здійснення ударів (до цього виду відносять різного роду поштовхи, утримання особи, нанесення сильного болю — наприклад заломлювання рук, погрожуючи використати вогнепальну зброю або предмет, котрим можна вбити особу); у виразі вчиненні ударів та фізичного побиття. Це один із найпоширеніших та небезпечних різновидів насильницьких дій. Сучасна статистика говорить про те, що майже 40 000 осіб жіночої статті кожен день піддаються побиттю в сучасній сім'ї. Приблизно більше половини жінок зазнавали нападу у той час, коли вони були у стані вагітності, годували малих дітей грудьми, вирощували маленьку дитину або отримували фізичні або моральні страждання, були в стані безпорадності. Цей різновид насильства в родинях показує велику загрозу здоров'ю та життю кожної жінки [4].

Також варто зазначити, що фізичне насильство щільно взаємопов'язане із сексуальним, водночас, чим серйозніша форма сексуального насильства, тим міцніший даний зв'язок. Варто зазначити, що морально-сексуальне насильство — зайняття сексом без згоди партнера, всупереч бажанню, із використанням різних погроз, цькування, силове здійснення статевого акту, або пов'язане з побоями, чи зайняття сексом як спосіб приниження та моральної образи.

За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, у 2018 році кожна п'ята жінка зазнавала фізичного чи психологічного насильства в сім'ї. Згідно з цими даними, дана проблема є більш небезпечною для низько-економічно розвинених держав. Водночас жінки в даних державах із більшою ймовірністю визнають дане фізичне чи психологічне насильство над собою виправданим. Наприклад, 55% вбивств осіб жіночої статті у Сполучених Штатах Америки було здійснено їхніми законними чоловіками. У Перу 60% всіх визначених кримінальних злочинів формують фізичне насильство в сім'ї.

За інформацією Організації економічного співробітництва та розвитку за 2018 рік, законодавча база будь якої країни не оберігає повністю жінок від домашнього насильства, а в певних країнах це

навіть не відноситься до злочинів (наприклад, Екваторіальна Гвінея, Росія).

Варто зазначити, що найкраще урегульоване з погляду захисту від будь-яких форм домашнього насильства у співставленні до інших держав є нормативно-правова база Ірландії, Австрії, Греції, та Португалії. Тоді коли, у Мальті для жінок домашнє насильство є зовсім неприйнятним.

Щодо нашої держави то у 2018 році Національна поліція України зареєструвала майже 100 тисяч звернень із повідомленнями про здійснені злочини та інші події, котрі пов'язані з домашнім насильством, 1112 із них надійшли до поліції від дітей. За наслідками даних звернень було складено майже 90 тисяч протоколів про адміністративне правопорушення та відкрито близько 1000 кримінальних справ. Поганим є те, що ні одного термінового обмежувального припису проти підозрюваної чи винної особи не було опубліковано [9].

За цілий рік було відкрито 900 кримінальних справ, за котрими 657 особи були визнані винними у вчиненні кримінального злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Найбільшу кількість кримінальних злочинів, які пов'язані із домашнім насильством, було вчинено у 2019 році за наступними категоріями: тяжкі та особливі тяжкі злочини — 140 випадків, умисне вчинення легких тілесних ушкоджень — 564, умисне вчинення тяжких тілесних ушкоджень — 49 злочинів. Також варто зазначити, що за цієї інформацією у 2018 та 2019 роках більшість потерпілих від домашнього насильства — це особи жіночої статі, а серед винних переважно чоловіки.

Можна підсумувати, що сьогодні фізичного та сексуального насильства в Україні кожного року зазнає близько 1 мільйон жінок, тоді коли до органів поліції звертаються тільки 10% із них.

Також, за інформацією Фонду народонаселення ООН, організації «Ла Страда Україна» та Женевського центру демократичного контролю за збройними силами, 38% суддів і 39% прокурорів вважають домашнє насильство «приватною справою», 59% правоохоронців вважають більшість повідомлень про домашнє насильство неправдивими. До 84% поліцейських ставлять у пріоритет примирення, а не мету покарання. До 62% осіб правоохоронних органів вважають, що багато жертв згвалтування самі в цьому винні.

Окремою та надзвичайно важкою проблемою в нашій країні є домашнє насильство над дітьми. За інформацією Національної гарячої лінії «Ла Страда Україна», у 2017 році більше 85% осіб жіночої статі, котрі мають неповнолітніх або малолітніх дітей, під час консультації повідомляли про те, що переважно свідками акту насильства, котрий здійснювався над ними, були їхні діти.

Протягом 2016–2017 років Київський міжнародний інститут соціології на замовлення Ради Єв-

ропи у рамках проекту «Зміцнення та захист прав дітей в Україні» виконав всеукраїнське вивчення проблематики, яке називалось «Громадська думка з питань насильства стосовно дітей». В наслідок цього дослідження було відображено, що 65% дітей в Україні зазнають хоча би одного виду насильства, а 4% зазнають одразу всіх видів насильства.

Варто зазначити, що в 2017 році в Україні був прийнятий закон, котрий вносить відповідні положення до Кримінального кодексу України, спрямовані виконувати норми Конвенції Ради Європи про запобігання і боротьбу з насильством відносно жінок і домашнім насильством.

Наприклад до Кримінального кодексу внесено статтю 126 «Домашнє насильство» та статтю 151 «Примушування до шлюбу» [2].

Пізніше, у 2018 році набули чинності певні норми даного закону, тоді як остаточної чинності нормативно-правовий акт набув лише на початку 2019 року. До цього закону в Україні не було нормативно-правового визначення та кримінального злочину «домашнє насильство»; дані дії кваліфікували за адміністративним законодавством.

Головним нормативно-правовим актом України є Конституція, яка не тільки вказує на основні права та свободи людини, а й гарантує їх захист. На основі цього в Основному законі закріплено ряд статей, що захищають громадян України від домашнього насильства, а саме: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах, їх права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям (ст. 24). Стаття 52 Конституції України зазначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом, держава забезпечує гарантії державного утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування [1].

Крім Конституції питання насильства в сім'ї регулюється Законами України «Про запобігання та



протидію домашньому насильству» від 17.01.2019 № 2671-VIII, «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 № 20/95-ВР, «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі».

З ціллю визначення головних сфер функціонування державної політики у галузі запобігання та протидії домашньому насильству Верховна Рада України і прийняла ці відповідні нормативно-правові акти.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», домашнє насильство — це певні дії фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, скоєні в родині чи в межах місця проживання, котрі призводять до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [4].

Також домашнім насильством вважається погроза вчинення певних негативних діянь та зазначено, що домашнє насильство може бути відображено у різних способах [4].

Слід зазначити, що економічне насильство охоплює умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або здатності користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

У свою чергу, психологічне насильство охоплює загальні образи, цькування, враховуючи відносно третіх осіб, переслідування, лякання, інші дії, налаштовані на обмеження свободи особи, контроль у репродуктивній галузі, якщо такі дії або бездіяльність виникли у постраждалої особи побоювання за власну безпеку чи безпеку третіх осіб, завдали емоційну напруженість нездатність захистити себе або завдали збитків психічному здоров'ю особи.

Тоді, як морально-сексуальне насильство, як спосіб домашнього насильства, зумовлює будь-які дії сексуального плану, вчинені щодо повнолітньої особи без її добровільної згоди або щодо дитини незалежно від її згоди.

Відповідальність за діяння домашнього насильства зумовлює покарання у вигляді громадських робіт на строк від 150 до 240 годин або арешт на строк до 6 місяців. Також, порушнику котрий вчинив дії вищезазначених форм домашнього насильства, буде грозити обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі до 2 років. Це означає, що сьогодні порушник може одержати реальне покарання та потрапити за ґратами.

Сьогодні суд може накласти на особу, котра вчинила протиправні дії, або є підозрюваною, у вчиненні побутового насильства, низку обмежувальних заходів. Наприклад, злочинцю можуть заборонити спільно проживати з постраждалим, обмежити спілкування з дитиною, заборонити наблизитись до потерпілої особи на визначену відстань тощо. Окрім цього, засудженого чи підозрюваного у вчиненні даного кримінального правопорушення можуть зобов'язати пройти програму виправлення для правопорушників.

Дані обмежувальні заходи правоохоронні органи вже зможуть застосовувати у терміновому порядку з ціллю забезпечення безпеки та захисту постраждалої особи.

Серед міжнародних договорів, які певним чином регулюють питання боротьби з насильством, у тому числі і домашнім, можемо назвати такі: Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 року; Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 року; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року; Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року; Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року; Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, або Стамбульська конвенція від 11 травня 2011 року; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року.

Практичний досвід зарубіжних країн показує, що приблизно у десяти відсотках зафіксованих випадків насильства у сім'ї співробітники поліції будуть опрацьовувати подію в майбутньому. Це охоплює одержання від свідків та з інших джерел додаткової інформації для того, щоб заарештувати агресора або застрахувати подальше переслідування потерпілої сторони сімейного конфлікту [6].

Великої уваги у повсякденній роботі правоохоронних органів Великобританії з зменшення насильства у сім'ї приділено особливим національним і соціальним спільнотам, котрі можуть сприймати прояв насильства як віковичну традицію. Наприклад, працівники соціальних служб, органів освіти та поліції мають деякі візуальні ознаки ідентифікації можливих потерпілих від сімейного насильства серед таких спільнот. Дані особи відмовляються від спілкування з оточуючими і друзями, тривалий час не виходять з сімейного будинку, практикують відсутність відвідування середньої чи вищої школи та навіть роботи; повертаються до носіння національного (мусульманського) одягу, хоча раніше практикували загальноприйнятий одяг; без видимих

причин починають проявляти пригніченість або суїцидальні настрої.

Актуальний досвід взаємовідношення правоохоронних органів з суспільством у подоланні проблематики домашнього насильства запроваджує так званий британський «Закон Клер». За даним законом особа може звернутися в поліцію для того, щоб перевірити чи має новий або існуючий партнер «насилницьке минуле». Правоохоронний орган повинен провести за такими запитами спеціальну перевірку та поінформувати заявника.

У Німеччині нормативно-правовий акт «Про захист від насильства» надає потерпілій особі право юридичної вимоги на виділення частки квартири. Це означає, що у випадку заподіяння фізичної шкоди здоров'ю або обмеження свободи, і, за певних передумов, у випадку існування загрози даного порушення суд може зобов'язати порушника звільнити квартиру незалежно від того, в шлюбі партнери чи ні, а також власник квартири, котрий здійснює насильство, може бути примусово відселений від потерпілої [6].

Хотіли б зазначити типові особливості, котрі характерні особам, які зазнали або продовжують зазнавати шкоди від домашнього насильства:

- найперше, це мовчазливість, короткі відповіді на запитання;
- заплакане обличчя, напухлі очі та обличчя в цілому, сліди від опіків, сліди від укусів, місця з саднами, синці, подряпини на частинах тіла;
- наочні особливості наявності злиднів (може проявлятися у недоїданні, старому одязі тощо).

Додаткові особливості:

- повільна мова, знесиленість;
- не зрозумілі відповіді на запитання;
- ігнорування задоволення життєво необхідних потреб;
- невідповідність одержаних ушкоджень тій історії, котра сталась з особою, по її словах;
- не повне лікування (наприклад, невиконання вказівок лікаря), самолікування тощо.

Підсумовуючи, переважно потерпілі від домашнього насильства – це особи жіночої статті. Чоловіки також зазначають шкоди від насильства, проте мають більше здатностей вийти із випадків насильства. Переважно постраждала жінка може не замислюватися, що є потерпілою від домашнього насильства. Вона виправдовує насильство потребою зберегти сім'ю. Зазвичай, домашнє насильство починається із психологічних форм: звинувачення, скандали, маніпуляції. Внаслідок цього вона зазнає внутрішніх змін, які часто не дають змоги побачити, що насправді відбувається. Постраждала від насильства особа стає невпевненою у собі, покірною, нездатною постояти за себе та дітей, зляканою.

Психологічне насильство тягне за собою руйнування особистості жінки, її соціальну дезадаптацію (неприспосованість). Ще одним видом внутрішньо сімейного насильства над жінкою є економічне,

котре проявляється через відмову жінці в доступі до засобів існування і контроль над нею. Проявляється у відмові в утриманні дітей; приховуванні доходів; витраті сімейних грошей, самостійному прийнятті більшості фінансових рішень — це може виражатися в тому, що при покупці продуктів не враховуються потреби дружини; дружина, здійснюючи покупки, повинна звітувати чеками [11, с. 324].

Основна передумова економічного насильства в сучасній сім'ї — не визначений поділ зобов'язань по будинку та контроль чоловіка сімейним бюджетом. Великі можливості з отримання соціально-психологічної допомоги жертвам домашнього насильства мають деякі жіночі громадські організації. Вони можуть надавати безплатну юридичну й психологічну допомогу, що є дуже актуальним, враховуючи скрутне матеріальне становище багатьох жертв насильства. Кваліфіковані правники в таких організаціях допомагають жертвам домашнього насильства захистити власні права. Зазвичай, жертви насильства потребують психологічної допомоги, проте вони перебувають у розпачі, втратили віру в себе, багато хто вважає саму себе винною в тому, що є жертвою насильства [12].

Психологічна допомога має надавати жінці набути впевненості в собі, переконати, що є вихід з будь-яких ситуацій, надати допомогу та позбутись почуття вини за насильство, котре здійснюється над нею, відчуті себе повноцінною індивідуальністю, спроможною вирішувати свою долю.

Також окрім кваліфікованих психологів, котрі можуть надати таку допомогу, при деяких жіночих організаціях наявні так звані групи самопідтримки, до котрих входять жінки, котрі потерпають або колись потерпали від домашнього насильства. Дані групи мають на меті допомогти кожній учасниці групи розв'язати подібні психологічні проблеми, а також особисто прийняти таке рішення щодо способів припинення насильства, яке найбільше відповідає її інтересам і почуттям.

На наш погляд, допомагають: психологічні реабілітації жертви насильства, різного роду тренінги з підвищення самооцінки та розвитку навичок жіночого лідерства. Адже, випадки насильства в офіційних статистичних даних зазвичай не виділяються в окрему категорію і складають значну частку прихованої від очей злочинності, а справжні масштаби різних видів насильства в сім'ї визначити важко. Незважаючи на брак даних про масштаби насильства в сім'ї в його різних формах і проявах, наявної інформації достатньо для того, щоб привернути до цього явища широку увагу. Тривалий час ця тема замовчувалась і відкидалася суспільством, що породжувало безліч помилок і хибних уявлень. Сьогодні статистика фіксує позитивну динаміку цього страшного явища і все більш очевидним стає той факт, що проблема сімейного неблагополуччя в цілому і насильства зокрема вимагає вирішення комплексу завдань.

**Висновки.** Таким чином, сьогодні насильство у сучасній сім'ї — це проблема, котру не можна не помічати і про яку не можна мовчати. Кожне насильство є руйнівним для формування власної особистості. Насильство — дія, за допомогою котрої добиваються необмеженої влади над людиною, повного контролю

поведінки, думок, почуттів іншої людини. Способами досягнення подібної влади та контролю є приниження, образи, погрози, залякування, маніпуляції, шантаж, загроза фізичного впливу, надмірне обмеження, а так само використання фізичного, психологічного, сексуального й економічного насильства.

#### Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04. 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. С. 142.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 01.01.2020 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (Дата звернення 02.04.2020 року).
5. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. Дата оновлення: 22.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-p> (Дата звернення 02.04.2020 року).
6. Яхязде Е. М. Насильство в сім'ї: Міжнародний досвід та сучасні проблеми в Україні // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. 2013. № 2. С. 120–125.
7. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах // Практична психологія і соціальна робота. 2008. № 9. С. 20–23.
8. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї. Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики: матер. доповідей на міжнар. наук.-практ. конференції (м. Київ 29–31 жовтня 2002 р.). Київ. 2002. С. 119–130.
9. Забеліна Т. А. Жінка та насильство. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2011. С. 105.
10. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки — жертви сімейного насильства // Соціальна педагогіка. 2005. № 2. С. 43–47.
11. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 2006. 464 с.
12. Шведова Н. О. Про насильство щодо жінок. Насильство і соціальні зміни. 2010. № 2–3. С. 38–53.

#### References

1. Konstituczi'ya Ukrayini: Zakon Ukrayini vi'd 28.06.1996 r. # 254k/96-VR // Vi'domosti' Verkhovnoyi Radi Ukrayini. 1996. #30. S. 141.
2. Krimi'nal'nij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini vi'd 05.04.2001 r. # 2341-III // Vi'domosti' Verkhovnoyi Radi Ukrayini. 2001. # 25–26. St. 131.
3. Pro okhoronu ditinstva: Zakon Ukrayini vi'd 26.04. 2001 r. # 2402-III // Vi'domosti' Verkhovnoyi Radi Ukrayini. 2001. # 30. S. 142.
4. Pro zapobi'gannya ta protidi'yu domashn'omu nasil'stvu: Zakon Ukrayini vi'd 01.01.2020 r. # 2229-VIII. Data onovlennya: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (Data zvernennya 02.04.2020 roku).
5. Pro zatverdzhennya Poryadku vzayemodi'yi sub'yekti'v, shho zdi'jsnyuyut' zakhodi u sferi' zapobi'gannya ta protidi'yi domashn'omu nasil'stvu i' nasil'stvu za oznakoyu stati': Postanova Kabi'netu Mi'ni'stri'v Ukrayini vi'd 22.08.2018 r. # 658. Data onovlennya: 22.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-p> (Data zvernennya 02.04.2020 roku).
6. Yakh'yazade E. M. Nasil'stvo v si'm'yi: Mi'zhnarodnij dosvi'd ta suchasni' problemi v Ukrayini' // Vi'snik Dni'pro-petrovs'kogo uni'versitetu i'meni' Al'freda Nobelya. 2013. #2. S. 120–125.
7. Grabs'ka I'. A. Nasil'stvo v podruzni'kh vi'dnosinakh // Praktichna psikhologiya i' soczi'al'na robota. 2008. # 9. S. 20–23.
8. Etimologiya nasil'stva nad zhi'nkoyu v si'm'yi. Soczi'al'na robota v Ukrayini' na pochatku XXI stoli'ttya: problemi teori'yi i' praktiki: mater. dopovi'dej na mi'zhnar. nauk.-prakt. konferenci'yi (m. Kiyiv 29–31 zhovtnya 2002 r.). Kiyiv. 2002. S. 119–130.
9. Zabeli'na T. A. Zhi'nka ta nasil'stvo. Moskva: E'KSMO-Press, 2011. S. 105.
10. Mi'nakova K. Osnovni' soczi'al'no-pedagogi'chni' ta psikhologi'chni' kharakteristiki zhi'nki — zhertvi si'mejno-go nasillya // Soczi'al'na pedagogika. 2005. # 2. S. 43–47.
11. Shakhraj V. M. Tekhnologi'yi soczi'al'noyi roboti: navchal'nij posi'bnik. Kiyiv: Czentr navchal'noyi li'teraturi. 2006. 464 s.
12. Shvedova N. O. Pro nasil'stvo shhodo zhi'nok. Nasil'stvo i' soczi'al'ni' zmi'ni. 2010. # 2–3. S. 38–53.

**Сичик Владислав Васильович**

*студент*

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Сычык Владислав Васильевич**

*студент*

*Института прокуратуры и уголовной юстиции*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Sychuk Vladyslav**

*Student of the*

*Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Червякова Олена Борисівна**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри адміністративного права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

### **ОСОБЕННОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ**

### **PECULIARITIES OF THE ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF MILITARY SERVANTS**

**Анотація.** Досліджено характерні риси адміністративної відповідальності військовослужбовців й зроблено висновок, що вони можуть бути як спеціальними, так і особливими суб'єктами відповідальності. Окрему увагу приділено критеріям розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Проаналізовано Кодекс України про адміністративні правопорушення й визначені обставини його доповнення главою 13-Б, яка містить склади військових адміністративних правопорушень. З'ясовано, які адміністративні стягнення можуть накладатися на військовослужбовців. Названі категорії військовослужбовців, як можливих суб'єктів відповідальності за адміністративні корупційні правопорушення.

**Ключові слова:** відповідальність, адміністративні стягнення, військовослужбовці, військові правопорушення, адміністративні корупційні правопорушення.

**Аннотация.** Исследованы характерные черты административной ответственности военнослужащих и сделан вывод, что они могут быть как специальными, так и особыми субъектами ответственности. Особое внимание уделено критериям разграничения административной и дисциплинарной ответственности военнослужащих. Проанализировано Кодекс Украины об административных правонарушениях и определены обстоятельства его дополнения главой 13-Б, которая содержит составы военных административных правонарушений. Установлено, какие административные взыскания могут налагаться на военнослужащих. Названные категории военнослужащих, которые могут быть субъектами ответственности за административные коррупционные правонарушения.

**Ключевые слова:** ответственность, административные взыскания, военнослужащие, военные правонарушения, административные коррупционные правонарушения.

**Summary.** The characteristic features of the administrative responsibility of servicemen have been studied and it has been concluded that they can be both special and special subjects of responsibility. Special attention is paid to the criteria for distinguishing between administrative and disciplinary responsibility of servicemen. The Code of Ukraine on Administrative Offenses is analyzed and the circumstances of its addition to Chapter 13-B, which contains the components of military administrative offenses, are determined. It has been clarified what administrative penalties can be imposed on servicemen. The categories of servicemen who may be subject to liability for administrative corruption offenses are named.

**Key words:** responsibility, administrative penalties, military, military offenses, administrative corruption offenses.

**Постановка проблеми.** Згідно зі ст. 17 Конституції України, оборона країни, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України (далі — ЗСУ) [9]. На сьогодні в Україні продовжується оборонна реформа, спрямована на набуття ЗСУ спроможностей, необхідних для оборони держави та досягнення повної оперативної сумісності зі збройними силами НАТО. Це потребує докорінних змін, між іншим, як статусних засад військовослужбовців, так і посилення їх відповідальності за неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Оскільки реформування ЗСУ здійснюється в умовах складної політичної, оперативної-стратегічної та економічної ситуації, яка склалася внаслідок збройної агресії проти України, зазначене потребує дослідження особливостей регулюючого впливу норм адміністративного права на забезпечення відповідальності військовослужбовців.

**Аналіз дослідження проблеми.** У сучасній науці питанням адміністративної відповідальності військовослужбовців приділяли увагу такі вчені як В. М. Александров, В. В. Вергнігора, А. О. Гембар, В. В. Гордієнко, Д. В. Кандуєв, С. В. Клименко, А. Є. Краковська, А. Ф. Мота, В. С. Олійник, О. Г. Ткаченко, М. С. Туркот, С. О. Шпаренко та інші. Проте їх дослідження потребують актуалізації у зв'язку із впровадженням оборонної реформи в Україні.

**Метою роботи** є з'ясування особливостей правового регулювання статусу військовослужбовців як суб'єктів адміністративної відповідальності, а також відмінностей між адміністративною та дисциплінарною відповідальністю таких осіб.

**Виклад основного матеріалу.** Одним з основних засобів забезпечення охорони суспільних відносин в усіх сферах суспільного життя є юридична відповідальність, різновидом якої є адміністративна відповідальність. Характеризуючи останню, В. В. Авер'янов зазначає, що вона являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій — адміністративних стягнень [0, с. 430].

Відповідно до ст. 26 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [16] військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення

чи провини несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Особливостями юридичної відповідальності військовослужбовців є те, що: 1) вона набагато ширше, ніж у цивільних осіб через коло обов'язків, за неналежне виконання яких передбачена юридична відповідальність. Це обумовлено специфікою військової служби та її чіткою нормативно-правовою регламентацією; 2) є суворішою відповідальністю за скоєння аналогічних з цивільними особами правопорушень; 3) командири (начальників) мають законодавчо закріплені спеціальні повноваження щодо застосування заходів по забезпеченню службової дисципліни серед військовослужбовців; 4) визначені спеціальні умови притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності; 5) наявні специфічні заходи юридичної відповідальності [3, с. 10].

Засади адміністративної відповідальності військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за загальним правилом визначені у ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) [6]. Відповідно до цієї норми, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, Служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також поліцейські у разі вчинення ними адміністративного правопорушення несуть відповідальність за дисциплінарними статутами. І лише у випадку вчинення такими особами одного з правопорушень, передбачених у ст. 15 КУпАП, вони несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

На думку А. О. Гембар, А. Є. Краковської, така заміна адміністративної відповідальності для військовослужбовців на дисциплінарну, передбачена ст. 15 КУпАП, пояснюється особливістю служби в ЗСУ, інших військових формуваннях, а отже й специфікою юридичної відповідальності за порушення правових норм такими особами [5, с. 11]. В. В. Вергнігора вважає, що така редакція ст. 15 КУпАП порушує принцип рівності відповідальності осіб за вчинене правопорушення [4, с. 98], а В. Туманов взагалі ставить під сумнів правомірність положень, закріплених у ст. 15 КУпАП про звільнення вказаної групи осіб від адміністративної відповідальності

при вчиненні ними адміністративних проступків і заміні її відповідальністю дисциплінарною [17, с. 11]. Втім, Конституційний Суд України не поділяє думку останніх, і стверджує, що у зв'язку з особливостями проходження військової служби відповідно до чинного законодавства України для таких осіб цілком правомірним є встановлення дисциплінарної відповідальності [12].

З цього питання В. К. Колпаков вказує, що усі ознаки складу адміністративного правопорушення, що характеризують індивідуального суб'єкта, можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні (аналогічно цьому і суб'єктів прийнято поділяти на загальні і спеціальні). Спеціальні ознаки, на думку вченого, виконують одну з двох функцій: по-перше, вони можуть бути конструктивними ознаками простих складів, а це означає, що до адміністративної відповідальності за відповідні правопорушення притягуються лише спеціальні суб'єкти; по-друге, вони можуть бути кваліфікуючими ознаками кваліфікованих складів. У таких випадках за конкретні дії до адміністративної відповідальності може бути притягнутий будь-який громадянин, що досяг 16-літнього віку, а вчинення подібних дій спеціальним суб'єктом оцінюється як наявність кваліфікованого складу. Саме тому В. К. Колпаков вважає, що відносити військовослужбовців згідно зі ст. 15 КУпАП до спеціальних суб'єктів є дещо спрощеним підходом, оскільки спеціальні ознаки військовослужбовців, таких функцій не виконують, і внаслідок цього військовослужбовці не спеціальні суб'єкти, а особливі суб'єкти адміністративної відповідальності [8, с. 281–283].

У даному контексті вважаємо за доцільне охарактеризувати й особливості адміністративних стягнень, які застосовуються при призначенні покарання військовослужбовцям. Вони також характеризують військовослужбовців як особливих суб'єктів адміністративної відповідальності. Так, згідно зі статтею 15 КУпАП до вказаної категорії осіб не можуть бути застосовані громадські роботи, виправні роботи й адміністративний арешт, а до військовослужбовців строкової служби — водіїв транспортних засобів ЗСУ або інших утворених відповідно до законів України військових формувань, у разі порушення правил дорожнього руху, крім того, — штраф.

Тож погоджуючись з думкою В. К. Колпакова про особливий статус військовослужбовців з огляду на положення ст. 15 КУпАП, зазначимо, що у питаннях визначення правового статусу військовослужбовців, як суб'єктів адміністративної відповідальності, в подальших положеннях КУпАП знаходимо певну двоїстість. Наприклад, відповідно до пункту 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» військові посадові особи ЗСУ є спеціальним суб'єктом відносин що виникають у сфері запобігання корупції [15] й несуть відповідальність за діяння, передбачені главою 13-А КУпАП. Так, за даними

Національної поліції, за 2018 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості про 95 адміністративних корупційних правопорушень, скоєних військовослужбовцями та працівниками Збройних Сил. З них понад 80% складають порушення вимог фінансового контролю (ст. 172.6 КУпАП) [2, с.26]. Особливістю цього виду адміністративних правопорушень є те, що вони, вчинені військовослужбовцями, можуть бути віднесені до корупційних лише у разі їх скоєння військовими службовими (посадовими) особами. Відповідно до ч. 12 ст. 6 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військові посадові особи — це військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством [13]. А з іншого боку, у ст. 15 КУпАП визначено, що військовослужбовці на загальних засадах несуть відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією. Тобто фактично такі особи віднесені до особливих суб'єктів адміністративної відповідальності.

Варто зазначити, що станом на 1 січня 2015 року в Україні масового характеру набули факти грубого порушення військової дисципліни. Зокрема, йшлося про поширення вживання алкогольних напоїв у місцях злагодження бойових підрозділів та районах проведення тоді ще антитерористичної операції військовослужбовцями ЗСУ, які були призвані під час часткової мобілізації. Крім того, з початком оголошення мобілізації самовільно залишили військові частини або місця служби понад 10 тис. військовослужбовців. Також мала місце непокоря чи невиконання наказів понад 2 тис. військовослужбовцями [11].

З метою посилення відповідальності військовослужбовців за порушення військової дисципліни для забезпечення правопорядку і військової дисципліни у ЗСУ, 5 лютого 2015 року було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» [14]. Ним запроваджувалася адміністративна відповідальність за вчинення військових адміністративних правопорушень (КУпАП було доповнено главою 13-Б КУпАП) такого нового виду стягнення, як арешт з утриманням на гауптвахті.

Оскільки адміністративна відповідальність військовослужбовців дуже тісно межує із дисциплінарною, у контексті нашого дослідження постає необхідність розмежування між такими видами юридичної відповідальності. Цим питанням присвятив свої дослідження М. С. Туркот, який шляхом чіткого протиставлення таких видів відповідальності на підставі співставлення їх спільних та відмінних рис цілком слушно прийшов до висновку,

що відповідальність за військове адміністративне правопорушення відрізняється від дисциплінарної відповідальності військовослужбовців (військовозобов'язаних, резервістів) за: 1) характером вчиненого правопорушення; 2) колом осіб, яких може бути притягнуто до відповідальності; 3) видами стягнень, що застосовуватимуться до правопорушника. Також, на його думку, відмінність полягає і у переліку суб'єктів, які мають право накладати адміністративне або дисциплінарне стягнення [18, с. 44].

З цього питання Є. Ю. Подорожній відзначає, що адміністративна відповідальність (її основні аспекти: підстави, порядок, наслідки та ін.) на сьогодні характеризується більш високим та якісним, хоча і далеким від ідеального рівнем правової регламентації, ніж регламентація дисциплінарної відповідальності [10, с. 34]. На нашу думку, у випадку загальної дисциплінарної відповідальності осіб за КЗпП це спричинено застарілою кодифікацією, але

щодо дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, як спеціального виду дисциплінарної відповідальності, необхідно зауважити, що вона ретельно та чітко врегульована Дисциплінарним Статутом ЗСУ, який повністю відповідає сучасному рівню розвитку нашої країни.

**Висновок.** Військова служба, як різновид публічної служби має свої особливості та здійснюється спеціально уповноваженим суб'єктами — військовослужбовцями. Військовослужбовці є певною групою, що складається з індивідуальних суб'єктів права, які здійснюють певні соціально необхідні функції та виконують завдання, законодавчо визначені відповідним військовим формуванням, служать державі і є представниками державної влади та за її дорученням займаються суспільно корисною діяльністю [7, с. 177]. Саме тому, надання їм статусу спеціального (особливого) суб'єкта адміністративної відповідальності є виправданим.

#### Література

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина. Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К., 2004. 584 с.
2. Біла книга 2017. Збройні Сили України. Київ: Міністерство оборони України, 2018. 152 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2018.pdf>
3. Вернигора В. В. Адміністративно-правова відповідальність військовослужбовців під час особливого періоду: поняття, ознаки, особливості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки. 2017. Випуск 2. Том 3. С. 8–11.
4. Вернигора В. В. Адміністративно-правове забезпечення службової дисципліни та законності у військових формуваннях України під час особливого періоду: дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.07. Київ, 2018. 229 с.
5. Гембар А. О. Краковська А. Є. Особливості розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2019. Том 1, вип. 11. С. 10–14.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
7. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб.: Юрінком Інтер. 2008. 256 с.
8. Колпаков В. К. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Подорожній Є. Ю. До проблеми співвідношення дисциплінарної та адміністративної відповідальності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Том 1, № 12. С. 132–134.
11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладання обов'язків у особливий період» (реєстр. № 1762 від 15.01.2015). URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=53587](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53587)
12. Про відмову у відкритті конституційного провадження. Ухвала Конституційного Суду України від 21.12.2017 № 13-у/2017 у справі № 2–11/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013u710-17#Text>
13. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків у особливий період: Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19>
15. Про запобігання корупції Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
16. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>

17. Туманов В. М. Административная ответственность предпринимателя: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одесса, 1993. 20 с.
18. Туркот М. С. Розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 1. С. 40–47.

#### References

1. Aver'janov B. B. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyj kurs: Pidruch.: U dvokh tomakh: Tom 1. Zaghalna chastyna. Red. koleghija: V. B. Aver'janov (gholova). K., 2004. 584 s.
2. Bila knygha 2017. Zbrojni Syly Ukrainy. Kyjiv: Ministerstvo oborony Ukrainy, 2018. 152 s. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2018.pdf>
3. Vernyghora V. V. Administratyvno-pravova vidpovidalnistj vijsjkovosluzhbovciv pid chas osoblyvogho periodu: ponjattja, oznaky, osoblyvosti. Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogho universytetu. Serija: jurydychni nauky. 2017. Vypusk 2. Tom 3. S. 8–11.
4. Vernyghora V. V. Administratyvno-pravove zabezpechennja sluzhbovoji dyscypliny ta zakonnosti u vijsjkovykh formuvannjakh Ukrainy pid chas osoblyvogho periodu: dys. ... kand. juryd. Nauk: 12.00.07. Kyjiv, 2018. 229 s.
5. Ghembar A. O. Krakovs'ka A. Je. Osoblyvosti rozmezhuvannja administratyvnoji ta dyscyplinarnoji vidpovidalnosti vijsjkovosluzhbovciv. Visnyk students'kogho naukovogho tovarystva Doneckogho nacionalnogho universytetu imeni Vasylja Stusa. 2019. Tom 1, vyp. 11. S. 10–14.
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja: Zakon Ukrainy vid 7 ghrud. 1984 r. # 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
7. Kolpakov V. K. Administratyvna vidpovidalnistj (administratyvno-deliktne pravo): navch. posib.: Jurinkom Inter. 2008. 256 s.
8. Kolpakov V. K. Administratyvne pravo Ukrainy: Pidruchnyk. K.: Jurinkom Inter, 1999. 736 s.
9. Konstytucija Ukrainy vid 28.06.1996 r. # 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Podorozhnyj Je. Ju. Do problemy spivvidnoshennja dyscyplinarnoji ta administratyvnoji vidpovidalnosti. Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. 2014. Tom 1, # 12. S. 132–134.
11. Pojasnjuvalna zapyska do projektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo posylennja vidpovidalnosti vijsjkovosluzhbovciv, nadannja komandyram dodatkovykh prav ta pokladannja obov'jazkiv u osoblyvyj period» (rejestr. # 1762 vid 15.01.2015). URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=53587](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53587)
12. Pro vidmovu u vidkrytti konstytucijnogho provadzhennja. Ukhvala Konstytucijnogho Sudu Ukrainy vid 21.12.2017 # 13-u/2017 u spravi # 2–11/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013u710-17#Text>
13. Pro vijsjkovyj obov'jazok i vijsjkovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 # 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
14. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo posylennja vidpovidalnosti vijsjkovosluzhbovciv, nadannja komandyram dodatkovykh prav ta pokladannja obov'jazkiv u osoblyvyj period: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 # 158-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19>
15. Pro zapobighannja korupciji Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 # 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
16. Pro Statut vnutrishnjoji sluzhby Zbrojnykh Syl Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24.03.1999 # 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
17. Tumanov V. M. Admynstratyvnaja otvetstvennostj predprynmatelja: avtoref. dyss. ... kand. juryd. nauk: 12.00.07. Odessa, 1993. 20 s.
18. Turkot M. S. Rozmezhuvannja administratyvnoji i dyscyplinarnoji vidpovidalnosti vijsjkovosluzhbovciv. Visnyk Nacionalnojji akademiji prokuratury Ukrainy. 2017. # 1. S. 40–47.



**Терьошкіна Анастасія Дмитрівна**

*студентка*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Терёшкина Анастасия Дмитриевна**

*студентка*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Tereshkina Anastasia**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Івашковський Дмитро Валерійович**

*студент*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Ивашковский Дмитрий Валерьевич**

*студент*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Ivashkovsky Dmitry**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Рожнов Олег Вікторович**

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

## **ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫМИ ПРАВАМИ В КОНТЕКСТЕ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА**

## **FEATURES OF DETERMINING ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS IN THE CONTEXT OF A CIVIL PROCESS**

**Анотація.** Досліджено ситуації, що виникають у ході цивільного процесу, пов'язаних із недобросовісним використанням учасниками цивільного судочинства відповідних процесуальних прав. Окреслено способи зловживання процесуальними правами та визначено основні санкції, що можуть бути застосовані відносно осіб, які вдалися до зловживання цивільно-процесуальними правами.

**Ключові слова:** зловживання процесуальними правами, штраф, безпідставний позов, клопотання, судові рішення.

**Аннотация.** Исследованы ситуации, возникающие в ходе гражданского процесса, связанные с недобросовестным использованием участниками гражданского судопроизводства соответствующих процессуальных прав. Определены способы злоупотребления процессуальными правами и предопределены основные санкции, которые могут быть применены в отношении лиц, которые прибегли к злоупотреблению гражданско-процесуальными правами.

**Ключевые слова:** злоупотребление процессуальными правами, штраф, безосновательный иск, ходатайства, судебные решения.

**Summary.** Investigated situations, arising in the course of civil proceedings, related to the unfair use of the relevant procedural rights by the participants in civil proceedings. Determined the ways of abuse of procedural rights are determined and the main sanctions, that can be applied to persons, who have resorted to abuse of civil procedural rights.

**Key words:** abuse of procedural rights, fine, unfounded claim, petition, court decisions.

**Постановка проблеми.** Серед основних принципів Судочинства Цивільно-процесуальний кодекс (далі — ЦПК) виділяє неприпустимість зловживання процесуальними правами, що на нашу думку є достатньо важливим принципом для забезпечення всебічного, справедливого та своєчасного розгляду справи, що є основою для ефективного захисту порушених прав.

Основну складність такого явища як зловживання цивільно-процесуальними правами викликає його з першого погляду законний характер. Тобто особа нібито здійснює дії передбачені цивільно-процесуальним законодавством, як приклад, подає позов, клопотання, заявляє відвід, але у той самий час позов чи заява може характеризуватися відсутністю підстав для подання або мати штучний характер. Такі дії суперечать завданням цивільного судочинства, що як наслідок призводить до затягування процесу або створюють перешкоду для швидкого та всебічного вирішення справи.

Додатково ускладнює ситуацію відсутність законодавчого закріплення самого поняття зловживання, що в свою чергу призводить до ускладнення розуміння проблеми. Слід зазначити, що із змінами, які були внесені у ЦПК від 2017 року у науковій сфері стрімко підвищилося дослідження питання зловживання процесуальними правами. Тож праці низки науковців були присвячені розкриттю поняття «зловживання процесуальними правами» та дослідженню його ознак.

Запропонована для дослідження тема є досить актуальною, з огляду на достатню суб'єктивність поняття зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу, а також не регламентованість цивільно-процесуальним законодавством такого поняття.

**Метою статті** є дослідження проблемних питань, безпосередньо пов'язаних із зловживанням процесуальними правами у сфері цивільного судочинства. Також здійснення аналізу судової практики з запропонованої теми. Дослідження методів протидії зловживанню цивільно-процесуальними правами.

Стан дослідження запропонованої теми не є новим для наукового середовища, адже питанням зловживання процесуальними правами довгий час займається низка провідних науковців. Серед них: В. Комаров, В. Петренко, А. Юдін, А. Штефан О. Андрійчук, Н. Сакара, А. Смітюх, О. Рогач, В. Резнікова та ін.

**Виклад основного матеріалу.** Задля кращого розуміння аналізу дослідження проблемних питань запропонованої теми слід окреслити поняття «зловживання процесуальними правами». Зага-

лом наукові дослідження цього поняття мали два підходи до розуміння, перший з яких заперечує наявність зловживань процесуальними правами взагалі, а другий — визначає інститут зловживання процесуальними правами об'єктивно зумовленим та цілком властивим процесуальному праву.

Ми підтримуємо існування інституту зловживання процесуальними правами та пропонуємо зосередитись на розкритті даного поняття.

На думку О. Рогача, зловживання процесуальними правами можна визначити як недобросовісне здійснення особою права на судовий захист, використання стороною судового процесу цього права не відповідно до призначення процесу [1, с. 148].

В свою чергу А. Смітюх зазначає, що зловживання процесуальними правами полягає в їх недобросовісному використанні, яке можна кваліфікувати через критерій відсутності серйозного законного інтересу, тобто легітимного прагнення до захисту своїх прав від порушень, викладених у позові (скарзі, заяві), або легітимного прагнення до отримання певних переваг, передбачених процесуальним законом [2, с. 52].

Існує думка деяких науковців, що зловживання може визначатися як правопорушення, такого погляду дотримується А. Юдін. Під зловживанням процесуальними правами він розуміє особливу форму громадянського процесуального правопорушення, тобто умисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснювані лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом щодо відомих обставин справи, з метою обмеження можливості реалізації або порушення прав інших осіб, які беруть участь у справі, а також з метою перешкоджання діяльності суду з правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи, що тягнуть застосування заходів цивільного процесуального примусу [3]. В контексті цього погляду не можна не звернути увагу на протилежну думку, А. Штефан, яку ми цілком поділяємо. У своїй праці вона довела шляхом аналізу елементів, які входять до складу правопорушення, що сприймання зловживання процесуальними правами як правопорушення є хибною думкою. В свою чергу Штефан зазначає, що проведений аналіз вказує на неможливість віднесення зловживання процесуальними правами до особливої форми правопорушення через відсутність у цьому явищі об'єкту та об'єктивної сторони як обов'язкових елементів правопорушення. Тому більш вірною видається висловлена у правознавчій теорії думка,

що зловживання правами — це не замах на охоронувані законом відносини, а шкідливий для інших осіб спосіб реалізації своїх прав та інтересів [4, с. 66].

В контексті розгляду точок зору науковців щодо поняття «зловживання процесуальними правами», ми вбачаємо за доцільне запропонувати свій підхід до цього поняття. Тож зловживання цивільно-процесуальними правами — це процес здійснення учасниками справи цілком законних дій (бездіяльності) процесуального характеру, передбачених Цивільно-процесуальним кодексом, які в свою чергу спрямовані не на досягнення загальної мети процесуального законодавства, а на умисне недобросовісне використання прав, що в свою чергу суперечать завданню цивільного судочинства.

Слід додатково зазначити, що законодавцем у ст. 44 Цивільно-процесуального кодексу передбачені дії, які суд може визнати як зловживання процесуальними правами. Перелік дій, які можуть бути визнані такими що є зловживанням процесуальними правами не є вичерпний.

Але суди досить рідко визнають якісь додаткові дії як зловживання, та все ж таке інколи має місце. Приміром, в ухвалі Верховного Суду від 17.05.2018 р. у справі № 916/36/16 було визнано прикладом зловживання особою процесуальними правами дію, яка полягає у «вчиненні інших аналогічних діянь, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи», що виражалось в багаторазовим поданням зустрічних позовних заяв та подальше оскарження процесуальних рішень судів щодо вказаних заяв. Верховний Суд дійшов такого висновку, оскільки відповідач неодноразово та недобросовісно, порушуючи норми процесу, заявляв «зустрічні позовні заяви», а потім оскаржував ухвали суду про залишення без розгляду таких заяв. На думку Верховного Суду, це створювало перешкоди у справедливому розгляді первісних позовних вимог позивача у справі в межах розумного строку, адже така дія сторони спрямована на свідоме, невинуватне затягування судового процесу [5].

Саме по собі зловживання процесуальними правами є досить суб'єктивною категорією, адже передбачений цивільним законодавством принцип змагальності дозволяє учасникам справи та їх представникам використовувати усі можливі механізми захисту порушеного права, що може призвести до певного зловживання з боку сторін.

Звернімося до позиції суду з приводу визначення ситуацій де дійсно мало місце зловживання процесуальними правами.

В окремі думці судді В. Сімоненко, щодо постанови Верховного Суду судової палати Касаційного цивільного суду від 2 жовтня 2019 року зазначено, що дії, які визнаються зловживання процесуальними правами учасників судових проваджень можна кваліфікувати як такі, що підривають засади правосуддя; зокрема справедливості, неупередженості та

своєчасності розгляду справ та ефективного захисту прав і інтересів осіб.

Основною ознакою зловживання процесуальними правами є відсутність наміру вирішити реально існуючий цивільний спір, або забезпечити захист свого реально порушеного права, або намір перешкодити законним діям інших осіб шляхом звернення до суду та створення штучного судового спору, або використання судового спору як способу не виконувати вимоги законодавства щодо здійснення визначених ним дій тощо [6].

В ухвалі Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 06.09.18 у справі № 552/2378/17 влучно визначено, що феномен зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає у тому, що при зловживанні процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав. Це положення відповідає загальнотеоретичним розробкам конструкції зловживання правом, в яких воно нерідко визначається як поведінка, що перевищує (або порушує) межі здійснення суб'єктивних прав. Суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права має здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь випливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права. Зловживання процесуальними правами може мати форму штучного ускладнення цивільного процесу, ускладнення розгляду справи в результаті поведінки, що перешкоджає винесенню рішення у справі або вчиненню інших процесуальних дій.

Притягнення особи до відповідальності за процесуальні зловживання повинно ґрунтуватися на доказах її вини. Факти процесуальних зловживань можна віднести до фактів, що доказуються в режимі процесуальних фактів, які включаються у загальний або локальний предмет доказування у справі.

Частинами третьою, четвертою статті 44 ЦПК України передбачено, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом [7].

До заходів, що можуть бути застосовані судом у разі виявлення зловживання учасниками справи процесуальними правами можна віднести такі: накладення штрафу на особу, яка припустилась зловживання, на підставі статті 148 ЦПК; право суду покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору; застосування інших заходів процесуального примусу відповідно до положень ЦПК.

У деяких постановках суд виділяє так званій критерій систематичності, для прийняття рішення про наявність підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 148 ЦПК, тобто вчинення дій чи допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству, для накладення штрафу на особу за зловживання процесуальними правами. (постанова КЦС ВС від 06.09.18, 552/2378/17).

**Висновки.** Існування такого принципу цивільного судочинства як неприпустимість зловживання процесуальними правами призводить до виокремлення у ЦПК статей де окреслені певні дії, що в деяких випадках можуть бути розцінені судом як зловживання цивільно-процесуальними правами. Такі дії можуть призводити до відповідних вкрай негативних

наслідків для учасників процесу. Тож ми вважаємо, що виокремлення в законодавстві таких недобросовісних дій є досить важливим елементом побудови цивільного судочинства та призводить до покращення процесу вирішення справ неупередженим та справедливим судом. Наразі законодавство містить лише невичерпний перелік процесуальних дій, які в тому чи іншому випадку можуть розцінюватися судом як зловживання правами учасниками судового процесу. У той же час відсутність визначеного в законодавстві поняття «зловживання процесуальними правами», а також чіткого розмежування ознак такої неправомірної дії є приводом для удосконалення законодавства з метою не допущення подальшого зловживання процесуальними правами.

### Література

1. Рогач О. Я. Зловживання позивачем процесуальним правом при використанні правових механізмів, передбачених ст. 207 ЦПК Цивільного процесуального кодексу України / О. Я. Рогач // Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–1. С. 148–150.
2. Смітюх А. В. Критерії та механізм кваліфікації зловживання процесуальними правами / А. В. Смітюх // Юридичний радник. 2006. № 6. С. 55–58.
3. Юдін А. В. «Зловживання правами в цивільному судочинстві»: дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.15 «Цивільний процес, арбітражний процес». СПб., 2009. 537 с.
4. Штефан А. Зловживання цивільними процесуальними правами як процесуальний юридичний факт // Теорія та практика інтелектуальної власності 2017 р., № 2. С. 62–70. URL: [http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/08/Shtefan\\_A.pdf](http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/08/Shtefan_A.pdf)
5. Ухвала Верховного Суду від 17.05.2018 р. у справі № 916/36/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74411406>.
6. Окрема думка судді Сімоненко Валентини Миколаївни щодо постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 2 жовтня 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85009069>.
7. Рішення Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду: у справі № 552/2378/17 від 06.09.18 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>.
8. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004–2004 р., № 40, / 40–42. С. 1530, Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
9. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 06.09.18 р. у справі № 552/2378/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>.
10. Загальна теорія держави і права: [Підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. 584 с.
11. Грибанов В. П. Здійснення і захист цивільних прав. М.: Статут, 2000. С. 411. URL: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/>.
12. Черемонов Д. В. Категорія добросовісності у контексті зловживання цивільним процесуальним правом. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 60.

**Хохлова Діана Анатоліївна**

*студентка*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Хохлова Диана Анатольевна**

*студентка*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Khokhlova Diana**

*Student of the*

*Yaroslav Mudriy National Law University*

**Науковий керівник:**

**Маринів Іванна Ігорівна**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри права Європейського Союзу*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**«АБСОЛЮТНА» ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ  
ТА НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ ПРИНИЗЛИВОГО  
ПОВОДЖЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 3 ЄКПЛ:  
ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ**

**«АБСОЛЮТНЫЙ» ЗАПРЕТ ПЫТОК  
И БЕСЧЕЛОВЕЧНОГО ИЛИ УНИЗИТЕЛЬНОГО  
ПОВЕДЕНИЯ В СООТВЕТСТВИИ СО СТАТЬЕЙ 3 ЕКПЧ:  
ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ПРАВ ЗАКЛЮЧЕННЫХ**

**«ABSOLUTE» PROHIBITION OF TORTURE AND INHUMAN  
OR DEGRADING TREATMENT IN ACCORDANCE WITH  
ARTICLE 3 OF THE ECHR: AN INSTRUMENT FOR  
THE IMPROVEMENT OF THE RIGHTS OF IMPRISONMENT**

**Анотація.** Проаналізовано сферу дії статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На підставі рішень Європейського суду з прав людини досліджено розмежування понять катування і нелюдське поведіння. Звернено увагу на абсолютність статті 3 Конвенції, незалежно від обставин та ситуацій. У статті визначаються різні типи позитивних зобов'язань держави з урахуванням практики ЄСПЛ.

**Ключові слова:** абсолютне право; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; позитивні зобов'язання; катування; нелюдське поведіння; практика Європейського суду з прав людини.

**Аннотация.** Проанализировано сферу действия статьи 3 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. На основании решений ЕСПЧ исследовано разграничения понятий пытки и бесчеловечное обращение. Обращено внимание на абсолютность статьи 3, независимо от обстоятельств и ситуаций. Определяются различные типы позитивных обязательств государства с учетом практики ЕСПЧ.

**Ключевые слова:** абсолютное право, Конвенция о защите прав человека и основных свобод; позитивные обязательства; пытки; бесчеловечное обращение; практика Европейского суда по правам человека.

**Summary.** The scope of Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is analyzed. Based on the decisions of the ECtHR, the differentiation of the concepts of torture and inhuman treatment

was investigated. Attention is drawn to the absolute nature of Article 3 of the ECHR. The article identifies types of positive obligations of the state, taking into account the case-law of the ECtHR.

**Key words:** absolute right; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; positive obligations; torture; case-law of the ECtHR.

**Постановка проблеми.** Аналізуючи статистику Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) за 2019 рік, можна стверджувати, що найбільша кількість скарг стосувалася: порушення прав на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 ЄКПЛ), заборону катувань та нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання (ст. 3 ЄКПЛ), справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ) та ін.

У 21-му столітті питання людської особистості, гідності, свободи та рівності є як завжди актуальним. Відповідно до статті 3 ЄКПЛ, поряд з правом на життя (ст. 2 ЄКПЛ) захищає базові цінності людини, без яких її нормальне життя є неможливим. У зв'язку з тим, що сфера застосування цього права є досить широкою, а ЄСПЛ виносить досить багато рішень щодо порушення країнами статті 3 ЄКПЛ, тому питання права людини не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання є актуальним [1].

**Мета.** Питання правильного розуміння змісту, тлумачення і застосування ст. 3 ЄКПЛ, а також особливості захисту ЄСПЛ права людини не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання, негативні та позитивні зобов'язання держави в контексті захисту прав людини.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Враховуючи те, що прецедентне право ЄСПЛ є «живим» правом, яке розвивається, тому аналіз рішень цього органу є актуальним. Вагомий внесок серед науковців, котрі досліджували право людини, не зазнавати катування чи інших форм жорстокого поводження чи покарання, здійснили А. Бущенко, Ю. Зайцев, Є. Крапивін, В. Лутковська, М. Хавронюк, І. Фулей та інші.

**Виклад основного матеріалу.** У міжнародних актах «гідність» визнається основою всієї системи прав людини. Зокрема, відповідно до Загальної декларації прав людини [2] та Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права [3]: закріплено заборону застосування тортур, катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборону піддавати особу медичним чи науковим дослідом без її вільної згоди, а також право кожного, хто позбавлений волі, на гуманне поводження і поважання гідності, властивій людській особі.

Підґрунтям цієї концепції є засадниче положення ст. 3 ЄКПЛ («Заборона катування»): «Ніхто не може бути підданий катуванню, нелюдському чи такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню» [4]. Якщо порівняти дане формулювання із статтями інших міжнародних договорів, то стаття

3 ЄКПЛ є дуже лаконічною і стислою, але, наспраді, у ній ховається надзвичайно широкий зміст та значущість, адже йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканності людини [5].

Зокрема, ЄСПЛ наголосив, що «стаття 3 Конвенції містить у собі одну з найголовніших цінностей демократичних суспільств. Навіть за найбільш складних обставин, таких, як боротьба з тероризмом або з організованою злочинністю, Конвенція забороняє в абсолютному виразі тортури чи нелюдське або принизливе поводження чи покарання. На відміну від більшості важливих статей Конвенції і Протоколів № 1 та 4, стаття 3 не передбачає ні винятків, ні скорочень, навіть у разі крайньої суспільної необхідності, воєнного або надзвичайного стану, що загрожує життю нації». Решта прав можуть бути частково обмежені відповідно до умов, встановлених у ст. 15 ЄКПЛ.

Наприклад, у справі «Гефген проти Німеччини» ЄСПЛ зазначив у своєму рішенні, що «філософська основа абсолютної природи статті 3 не дозволяє будь-яких винятків, виправдань чи балансування інтересів, незалежно від поведінки відповідної особи та природи правопорушення» [6].

Аналізуючи практику Суду, можна визначити складові правового явища:

- абсолютний характер такої заборони;
- диференціація дефініційних понять, які містяться у ст. 3 ЄКПЛ;
- принцип мінімального рівня жорстокості;
- негативні та позитивні зобов'язання держав щодо захисту людини.

Положення ст. 3 ЄКПЛ мають абсолютний характер щодо застосування і полягають у такому:

- 1) кожній особі, яка перебуває під юрисдикцією будь-якої держави-учасниці, гарантовано право на повагу до своєї гідності та захист від катувань і неналежного поводження з боку посадових осіб органів державної влади, закріплюючи одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства;
- 2) згідно зі ст. 15 Конвенції, держава зобов'язана дотримуватися положень цієї статті навіть під час війни, іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації;
- 3) ніщо не може бути виправданням для застосування катувань: навіть за умов боротьби з тероризмом чи організованою злочинністю держава-учасниця не має права відступати від положень цієї статті;
- 4) будь-яке застосування фізичної сили щодо позбавленої волі особи, яке вчинено без достатньої необхідності, хоч і викликаної її поведінкою,

принижує людську гідність і є порушенням права, що визначено у ст. 3 Конвенції.

Ці ознаки є складовими абсолютності заборони неналежного поводження, а кожна з них є необхідною умовою для її дотримання.

Для диференціації понять, визначення критеріїв значущості шкоди, яку завдано гідності особи, Судом було введено «*принцип мінімального рівня жорстокості*», хоча вперше про це висловилася Комісія у справі відомій як «*Грецька справа*» [7]. Комісія, розмежовуючи дії, зазначила, що не кожний випадок неналежного поводження може підпадати під дію статті 3. Згодом у справі «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» (1978), суд закріпив цей принцип, зазначивши про необхідність встановити факти, які підтверджують досягнення рівня жорстокості, яку можна було б вважати катуванням або нелюдським поводженням чи таким, що понижує людську гідність [8]. Ними можуть бути: тривалість негативного поводження, фізичні, психічні наслідки, стать, вік, стан здоров'я жертви.

Спроба визначити поняття катування вперше простежувалася в «*Грецькій справі*». Однак уже у справі «*Ірландія проти Сполученого Королівства*» визначення цих категорій зазнало змін в бік розширення сфери застосування: *катування* — навмисне нелюдське поводження, що призводить до серйозних і тяжких страждань; *нелюдське поводження чи покарання* — діяння, через які людині спричинено сильних фізичних чи розумових страждань; *поводження чи покарання, що понижує гідність* — знущання, що мають викликати у жертви почуття страху, страждання і власної неповноцінності, а також принизити її гідність, зламати її опір [8].

Тобто, якщо поводження не можна кваліфікувати як катування, то його можна визначити як нелюдське поводження, а у випадку неможливості визначити поводження як нелюдське, воно є таким, що понижує гідність.

Суд під час вирішення питання, чи певне поводження з особою є таким, що понижує гідність, бере до уваги інформацію про те, чи полягала мета цього поводження в приниженні і завданні образи цій особі. Однак навіть за відсутності такої мети, тобто реального наміру когось образити чи принизити, все одно може бути визнано порушенням ст. 3 ЄКПЛ (п. 30 Рішення ЄСПЛ «*Прайс проти Сполученого Королівства*» 2001 р. [9]. Не обов'язковим є також публічність приниження чи зневажання особи, хоча це буде суттєвим доказом під час вирішення справи. Проте для ЄСПЛ, щоб визнати порушення ст. 3 ЄКПЛ може бути достатньо того, «щоб особа була принижена у своїх власних очах, навіть якщо вона не є такою в очах іншої особи» (п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «*Берктай проти Туреччини*» 2001 р.) [10].

Застосування терміна «*катування*» можливе у тих випадках, коли йдеться про нелюдське поводження з певною (спеціальною) метою. У справі

«*Аксой проти Туреччини*» (1996 р.) Суд визнав, що заявник був підданий катуванню за наступних підстав: до нього було застосоване «палестинське повішання» під час перебування під вартою у Туреччині. Його руки були зав'язані за спиною, а його самого було підвішено в повітрі, в результаті чого руки були паралізовані, до його геніталій застосовували електрошок. [11]. Суд, зазначивши, що «поводження, якого зазнав заявник, могло бути вчинено лише навмисно, оскільки його виконання потребує ретельної підготовки», до того ж «метою поводження із заявником під час його допиту було отримання зізнання або відомостей», відступив від позиції щодо розмежування цих понять за принципом порівняння тяжкості завданих страждань.

Отже, мета і навмисність стали ознаками, які визначають дії як катування і водночас взаємодоповнюючими компонентами, наявність яких є необхідною передумовою для саме такої кваліфікації цього явища.

Відповідно до ст. 3 ЄКПЛ держава повинна дотримуватись як негативних, так і позитивних зобов'язань. Аналізуючи судову практику можна вирізнити такі аспекти порушень за статтею 3 ЄКПЛ: матеріальні (встановлення відповідальності державних органів за жорстоке поводження з особами, які тримаються під вартою) і процесуальні (не проведення ефективного розслідування, а також уникнення покарання представниками державних органів, відповідальних за таке жорстоке поводження).

Як стверджує проф. Меріллс (Merrills), Конвенція в основному зосереджена «не на тому, що держава повинна робити, а на тому, що вона робити не повинна; тобто на зобов'язаннях держави утримуватися від втручання у права індивіда. Лише декілька «виняткових» статей Конвенції прямо вимагають від держав «щось зробити» [12]. Проте, використовуючи принцип ефективності, Суд ухвалив, що навіть відносно тих положень Конвенції, які прямо не вказують на позитивні зобов'язання, іноді може виникати обов'язок держави «діяти певним чином».

Прикладом рішення ЄСПЛ, де було розглянуто питання щодо обов'язку держави проводити ефективне розслідування згідно зі ст. 3 ЄКПЛ, може бути справа «*Джазар проти Македонії*» [13]. У цій справі позивач скаржився, що зазнав жорстоких дій із боку поліції, які спричинили йому значні фізичні і психічні страждання, що можна прирівняти до катувань, нелюдського та принизливого поводження. Крім того, мало місце і процесуальне порушення ст. 3 ЄКПЛ у частині не проведення ефективного офіційного розслідування, здатного встановити і покарати винуватих осіб.

Стосовно порушення Україною ст. 3 ЄКПЛ. Зокрема, у справі «*Карает та інші проти України*» від 17 квітня 2013 р. ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 ЄКПЛ, а саме процесуальних і матеріальних аспектів [14]. Процесуальний аспект передбачає, що державні

органи повинні проводити належне ефективне розслідування кожного випадку порушення ст. 3 ЄКПЛ. При цьому ЄСПЛ підкреслює, що «таке зобов'язання держави — це не обов'язок результату, а засобів: не кожне розслідування обов'язково повинне бути успішним та дійти висновку, який збігається із думкою позивача щодо відповідних подій, однак воно, у принципі, має бути здатне призвести до встановлення фактичних обставин справи і, якщо звинувачення будуть доведені, до встановлення і покарання винних осіб». Тоді як, матеріальний аспект включає недотримання вимоги пропорційності (співмірності, виправданості) втручання у право.

У справі *«Каверзін проти України»* від 15.05.2012 р., суд встановив порушення статті 3, оскільки відбулось катування працівниками поліції, не було здійснено ефективного розслідування цього злочину, не було надано адекватної медичної допомоги, якої потребував заявник. У зв'язку з цим, Суд зобов'язав Україну вжити заходів і стосовно інших осіб, які перебувають в аналогічній ситуації до ситуації заявника і усунути ті проблеми, які призвели до порушення статті 3 ЄКПЛ. У цій справі Суд вважає, що є повторюваність проблем, які існують в Україні, зокрема до них належить жорстоке поводження з особами, які тримаються під вартою та відсутність ефективного розслідування такого твердження заявника.

Комісія Ланцета з питань правового визначення здоров'я чітко сформулювала ключову роль закону у поліпшенні громадського здоров'я і наголосила на тому, що «він залишається в основному недостатньо використаним і недостатньо зрозумілим». Цей коментар має на меті «пролити світло» на ЄСПЛ — правовий орган, який був і є важливим засобом для покращення здоров'я ув'язнених [15].

Хоча Конвенція не гарантує конкретного права на здоров'я чи права на охорону здоров'я людей, які перебувають під вартою, все ж вони звертаються до ЄСПЛ зі своїми скаргами щодо переповненості у в'язницях, поганих умов, відсутності засобів та поганої медичної допомоги. Ці випадки розглядаються відповідно до статті 3 ЄКПЛ: заборона катувань та нелюдського чи принизливого поводження чи покарання, а випадки, коли особа, яка ув'язнена, померла, також можуть розглядатися відповідно до статті 2: право на життя.

Так, наприклад, у справі *«Махмут Кайя проти Туреччини»* ЄСПЛ у своєму рішенні від 28.03.2000 р. встановив порушення ст. 2 і ст. 3 ЄКПЛ, визнавши, що рубці на тілі свідчать, що померлого було піддано нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню. Порушення державою обов'язку захищати життя вважається не вжиття органами влади доступних їм заходів, що потребувалися для усунення реальної та безпосередньої загрози для життя, тому відбулось вбивство особи через відсутність заходів, які мали б вжити органи влади, щоб запобігти реальному ризику для життя [16].

Щодо аналізу змісту статті 3, ЄСПЛ визнав, що оскільки люди, які перебувають у в'язниці, майже повністю залежать від влади, на державу покладається загальний обов'язок захищати їх фізіологічне благополуччя. З цього загального зобов'язання ЄСПЛ визначив низку конкретних позитивних зобов'язань держави щодо ув'язнених. Ці зобов'язання включають: обов'язок забезпечити ув'язненим умови, сумісні з повагою людської гідності (справа *«Калашников проти Росії»*), забезпечення належних умов тримання під вартою осіб з фізичними вадами (справа *«Прайс проти Сполученого Королівства»*), надання психіатричного лікування особам під вартою, які мають психічні захворювання (справа *«Кудла проти Польщі»*), надавати еквівалентні медичні послуги та своєчасну необхідну медичну допомогу (*«Муйсель проти Франції»*); забезпечити загальне право на гігієнічні умови життя, включаючи доступ до належного туалету чи миючих засобів, чиста та належна постільна білизна та одяг, а також доступ до їжі та води «розумної» якості у достатній кількості [9].

Це не означає, що Європейський суд з прав людини є «панацеєю». Процес подання заяв тривалий, складний і не завжди доступний для людей, які перебувають у в'язниці, а індивідуальна модель правосуддя не завжди підходить для втручання широких мас населення. Вплив рішень ЄСПЛ є обмеженим, хоча відіграє далеко не останню роль. Суттєві реформи стали наслідком визнання прав людини у в'язниці з таких питань: звільнення, формальні процедури дисципліни та спілкування із зовнішнім світом. Наприклад, боротьба із переповненістю є ключовим питанням покращення здоров'я ув'язнених, проте ця проблема зберігається, незважаючи на неодноразові висновки Суду про порушення умов в тюрмах у всій Європі [17].

Зважаючи на це, ЄСПЛ є важливим важелем для покращення здоров'я населення в тюрмах, а рівень захищеності, який надається, не є статичним. До 1998 року Суд лише дуже рідко виявляв, що умови тримання під вартою порушують права Конвенції. Однак, починаючи з 1998 року, кількість порушень суттєво зростає. Динаміка, що рухає еволюцію захисту Європейського суду з прав людини, багата і складна, але ця динаміка є важливою для розуміння того, як ЄКПЛ може бути використана як інструмент для покращення здоров'я ув'язнених. Крім того, розширення Ради Європи на схід призвели не лише до географічного зрушення в заявках, а й до суттєвих змін: перед Судом почали виникати нові питання щодо прав людини. Все більша кількість викликів щодо порушень статті 3 в таких країнах, як Україна, Росія та ін., де є труднощі переповнення та погані умови охорони здоров'я.

Наприклад, 30 січня 2020 року ЄСПЛ встановив, що Франція порушує ЄКПЛ через погані умови утримання в декількох в'язницях. Рішення у справі *«ЛМВ та інші проти Франції»* подані 32 ув'язненими



з кількох французьких тюрем [18]. Ці ув'язнені скаржилися на перенаселеність та антисанітарію, стверджуючи, що ці умови порушують статтю 3 ЄКПЛ, яка гарантує, що «ніхто не може зазнавати катувань, нелюдського чи принизливого поводження або покарання» та статтю 8, що захищає право на повагу до приватного життя. ЄКПЛ визнав порушення на користь підсудних стосовно статей 3 та 13.

Як підкреслюється у цьому випадку, переповненість є головною проблемою у французьких в'язницях. Суд зазначив, наприклад, що в'язниця з короткочасним перебуванням у Френесі, неподалік Парижа, на 1 січня 2019 року становила 197% зайнятості, тоді як тюрма з короткостроковим ув'язненням Німез, становила 205%. Внаслідок такої переповненості заявники зазнали дуже перевантажених умов, у середньому лише 3 квадратні метри (приблизно 32 квадратні фути) на людину. Крім того, всі заявники скаржилися на близькість обідньої зони своєї камери до туалетів, які були відокремлені від решти камери лише завісою. Вони також скаржилися на поганий стан своїх камер, які були недостатньо вентилявані та заражені гризунами й комахами. Деякі з засуджених також скаржилися на недостатнє освітлення, неналежну охорону здоров'я та напружений і насильницький клімат. Крім того, всі заявники були зачинені між 15 та 22 годинами на день.

Суд встановив, що ці умови порушують гарантію Європейської конвенції з прав людини проти нелюдського чи принизливого поводження, і постановив, що Франція повинна виплатити заявникам збитки у розмірі від 4 000 євро до 25 000 євро залежно від індивідуальних вимог.

Дійсно, Суд назвав переповненість французьких в'язниць «структурним явищем» і закликав уряд Франції розглянути можливість прийняття загальних заходів для поліпшення умов утримання [18]. Суд також визнав, що уряд Франції доклад зусиль для поліпшення умов ув'язнення, і деякі результати вже помітні. Наприклад, в'язниця Дюкос, єдина в'язниця на острові Мартініка, в 2015 році становила 213,7% в секції короткочасного перебування та 124,6% в решті в'язниці. До 1 січня 2019 року після реконструкції та при будівництві нового будинку рівень перевантаження зменшився до 134% у секції короткочасного перебування та 86% у решті в'язниці. Французький уряд має на меті до 2027 р. побудувати 15000 нових тюремних місць.

Ці фактори поєднуються, з доктриною про те, що Конвенцію слід тлумачити на основі сучасних умов, щоб надавати своєчасний, практичний та ефективний захист Європейського суду з прав людини. Дійсно, Європейський Суд з прав людини спирається, наприклад, на керівні принципи ВООЗ, щоб встановити мінімальні стандарти, що стосуються програм протитуберкульозних в'язниць, і використовує звіти та стандарти Комітету з питань запобігання катуванням, щоб поступово розширювати розуміння наслідків тримання під вартою на здоров'я людей. Все це призводить до підвищення рівня охорони здоров'я ув'язнених.

**Висновки.** У міжнародних актах міститься положення про те, що усі люди, незалежно від будь-яких індивідуальних особливостей, народжуються вільними та рівними у своїй гідності, а також усі люди мають право на повагу до неї, незалежно від того, в яких обставинах перебувають: чи в місцях позбавлення волі, чи лікарнях. У зв'язку з цим на міжнародному рівні заборонено застосування катування та інших форм жорстокого поводження чи покарання. Ця заборона є абсолютною, незалежно від обставин, ситуації, в якій перебуває потерпілий, адже такі діяння, які підлягають кваліфікації ст. 3 ЄКПЛ приносять каліцтво та/або сильні фізичні чи душевні страждання, а це порушує одну з головних цінностей людини — її гідність. А гідність, відповідно до міжнародних стандартів, властива всім людям, без винятку, а з неї, як і з права на життя, випливають усі інші права людини.

Тому, кожна людина (незалежно від обсягу її дієздатності чи будь-яких індивідуальних особливостей) заслуговує на гідне з нею поводження з боку всіх інших осіб. Тому і заборонено застосування до людей тортур чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження і покарання, а також заборонено піддавати особу медичним чи науковим дослідом без її вільної згоди.

Отже, Європейська конвенція з прав людини є потужним важелем для впливу на покращення умов ув'язнення та здоров'я людей, які перебувають у тюрмах. Рівень наданого захисту залежить від багатьох факторів, включаючи розуміння суддями наслідків поганих умов для здоров'я людей, які перебувають у в'язниці і можуть бути покращені стратегічним мисленням та судовими процесами.

#### Література

1. Цебенко С. Особливості захисту ЄСПЛ не зазнавати катування та інших форм жорстокого поводження та покарання // Вісник Національної академії правових наук України. 2018. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17845/8.pdf>.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015)

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043)
4. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 3 вересня 1953 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004)
5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: [наук.-метод. посіб. для суддів] / Т.І. Фулей. 2-ге вид., випр., допов. К. 2015. 208 с.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Гефген проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany) від 30.06.2008 р. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/5592512/5592512.htm>
7. The Greek case. Yearbook of the European Convention on Human Rights. № 12. 1969.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Irlande c. Royaume-Uni) від 18 січня 1978 р. URL: <http://www.rroi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Прайс проти Сполученого Королівства» (Case of Price v. the United Kingdom) від 10.07.2001 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_073](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_073)
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Берктай проти Туреччини» (Affaire Berktaï v. Turquie) від 01.03.2001 р. URL: <http://protivpytok.org/precedentnye-dela/espch/berktaj-protiv-turcii>
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/>
12. Merrills J.G. The development of international law by the European court of Human Rights/ J.G. Merrills. Manchester: MUP, 1993. 623 p.
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Джазар проти Македонії». URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumber%22:\[%22813762%22\],%22itemid%22:\[%22001-79411%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumber%22:[%22813762%22],%22itemid%22:[%22001-79411%22])
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Карабет та інші проти України» від 17.04.2013 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_c69](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69)
15. Livingstone S. Prisoners' rights in the context of the European Convention on Human Rights. Punishm Soc 2000; 2: 309-24.
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Махмут Кайя проти Туреччини» (Mahmut Kaïa v. Turkey) від 28.03.2000 р. URL: <https://precedent.in.ua/2015/12/16/kajya-protyv-turtsyy/>
17. Anagnostou D., Skleparis D. Human rights in European prisons: can the implementation of Strasbourg court judgments influence penitentiary reform domestically? In: Daems T, Robert L, eds. Europe in prisons: assessing the impact of European institutions on national prison systems. Cham: Springer, 2017: 37–77.
18. Рішення ЄСПЛ у справі «JMB та інші проти Франції» від 30.01.2020 р. URL: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/france-european-court-of-human-rights-finds-france-in-violation-of-european-human-rights-convention-due-to>

#### References

1. Tsebenko S. Spetsializovani v Yevropi Sudovi pravdyvi lyudy ne zaznaly stvorenniya ta inshykh form zhorstokoho pokhodzhennya ta pokarannya // Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy. 2018. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17845/8.pdf>.
2. Zahal'na deklaratsiya pravdyvoyi lyudyny, pryunyata Heneral'na Asambleya OON vid 10 hrudnia 1948 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015)
3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. // URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043)
4. Konventsiya pro zakhyshchenoho pravdyvoyi lyudyny i faktychno zvil'nylasya vid 03.09.1953 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004)
5. Fulei T. I. Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav lyudyny pry zdiisnenni pravosuddia: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv. 2-he vyd. vypr., dopov. Kyiv. 2015. 208 p.
6. Rishennya YESPL u spravi «Hefhen proty Nimechchyny» vid 30 chervnya 2008 r. // URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/5592512/5592512.htm>
7. The Greek case. Yearbook of the European Convention on Human Rights, № 12, 1969.
8. Rishennya YESPL u spravi «Irlandiya proty Spoluchеноho Korolivstva» vid 18.01.1978 r. URL: <http://www.rroi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>
9. Rishennya YESPL u spravi «Prays proty Spoluchеноho Korolivstva» vid 10.07.2001 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_073](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_073)
10. Rishennya YESPL u spravi «Berktaj proty Turechchyny» vid 01.03.2001 r. URL: <http://protivpytok.org/precedentnye-dela/espch/berktaj-protiv-turcii>
11. Rishennya YESPL u spravi «Aksoy proty Turechchyny» vid 18 hrudnya 1996 r. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/>
12. Merrills J. G. The development of international law by the European court of Human Rights/ J. G. Merrills. Manchester: MUP, 1993. 623 p.

13. Rishennya YESPL u spravi «Dzhazar proty Makedoniyi». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dm-docnumber%22:%5B%22813762%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-79411%22%5D%7D>
14. Rishennya YESPL u spravi «Karabet i inshi proty Ukrayiny» vid 17.04.2013 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_c69](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69)
15. Livingstone S. Prisoners' rights in the context of the European Convention on Human Rights. *Punishm Soc* 2000; 2: 309–24.
16. Rishennya YESPL «Makhmut Kaiia proty Turechchyny» vid 28.03.2000 r. URL: <https://precedent.in.ua/2015/12/16/kajya-protyv-turtsyy/>
17. Anagnostou D, Skleparis D. Human rights in European prisons: can the implementation of Strasbourg court judgments influence penitentiary reform domestically? In: Daems T, Robert L, eds. *Europe in prisons: assessing the impact of European institutions on national prison systems*. Cham: Springer, 2017: 37–77.
18. Rishennya YESPL u spravi «JMB ta inshi proty Frantsiyi» vid 30 sichnya 2020 r. URL: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/france-european-court-of-human-rights-finds-france-in-violation-of-european-human-rights-convention>

**Чегронець Надія Вікторівна**

*студентка*

*Національної академії державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького*

**Чегронець Надежда Викторовна**

*студентка*

*Национальной академии государственной пограничной службы Украины  
имени Богдана Хмельницкого*

**Chegrenets Nadiya**

*Student of the*

*National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine  
named after Bohdan Khmelnytskyi*

**Бомбергер Інна Леонідівна**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри теорії та історії держави і права та приватно-правових дисциплін  
Національна академія державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького*

**Бомбергер Инна Леонидовна**

*кандидат юридических наук,*

*доцент кафедры теории и истории державы и права и частно-правовых дисциплин  
Национальная академия государственной пограничной службы Украины  
имени Богдана Хмельницкого*

**Bomberger Inna**

*Candidate of Law, Associate Professor of the Department of  
Theory and History of State and Law and Private Law Disciplines  
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine  
named after Bohdan Khmelnytskyi*

**ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЗА НОВОЮ  
СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ: КВАЛІФІКАЦІЙНЕ  
ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ**

**ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ОТБОР СУДЕЙ ПО НОВОЙ  
СУДЕБНОЙ РЕФОРМЕ: КВАЛИФИЦИРОВАННАЯ  
ОЦЕНКА СУДЕЙ**

**PROFESSIONAL SELECTION OF JUDGES UNDER  
THE NEW JUDICIAL REFORM: QUALIFICATION  
EVALUATION OF JUDGES**

**Анотація.** Дана стаття присвячена дослідженню кваліфікаційного оцінювання суддів та доведення її актуальності на сьогоднішній час. У статті проводиться порівняння та аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» старої та нової редакції, приділяється окрема увага окремим дуже важливим аспектам судової реформи. Розкриваються особливості, позитивні та негативні сторони судової реформи, її відповідність сьогоднішнім реаліям. Викладений власний погляд щодо реформи загалом та кваліфікаційного оцінювання суддів зокрема. Зазначено та проаналізовано враження та прогнози різних осіб на майбутнє щодо проведення даної реформи. Проводиться ознайомлення з новим та одним з ключових

органів для суддів – Вищою радою правосуддя та з таким нововведенням, як суддівське досьє і іншими новаціями. Також у статті викладено й проаналізовано основні перешкоди на шляху кваліфікаційного оцінювання та вміння суддів ці перешкоди долати. Розкриваються основні аспекти проведення відбору суддів, кваліфікаційного екзамену, співбесіди тощо. Проаналізовані основні етапи проходження кваліфікаційного оцінювання суддями. Зосереджена увага на конкретних критеріях оцінювання суддів. Підтверджується думка щодо «відкриття дверей» молодим спеціалістам на посаду судді.

Обґрунтовані головні повноваження Громадської ради доброчесності, як відносно нового явища в судовій реформі, в сфері оцінювання суддів та її значення для Вищої кваліфікаційної комісії зокрема. Наголошується на необхідності створення нової системи професійного оцінювання суддів, їх підготовки та перекваліфікації. Здійснюється заклик до регулярного проведення оцінювання суддів. Пропонуються внесення змін до закону «Про судоустрій та статус суддів». Викладений рівень перспективи розвитку реформування суддів, у тому числі й оцінювання їх професійного, етичного, морального та інших рівнів. Наголошується на подальшому аналізі даної проблеми та впровадженні чітких принципів здійснення судової влади.

**Ключові слова:** суддя, судова реформа, Конституція України, незалежність суддів, кваліфікаційний екзамен, професійний добір, переатестація, підготовка суддів, кваліфікаційне оцінювання, Громадська рада доброчесності, дисциплінарна відповідальність, компетентність, Національна школа суддів, Вища рада правосуддя, професійна етика, критерій доброчесності, декларація про доходи, суддівське досьє.

**Анотація.** Данная статья посвящена исследованию квалификационной оценки судей и доведение ее актуальности на сегодняшнее время. В статье проводится сравнение и анализ Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» старой и новой редакции, уделяется особое внимание отдельным очень важным аспектам судебной реформы. Раскрываются особенности, положительные и отрицательные стороны судебной реформы, ее соответствие сегодняшним реалиям. Изложенный собственный взгляд на реформы в целом и квалификационную оценку судей в частности. Указано и проанализировано впечатления и прогнозы различных лиц на будущее относительно проведения данной реформы. Проводится ознакомление с новым и одним из ключевых органов для судей – Высшим советом правосудия и с таким нововведением, как судейское досье и другими новшествами. Также в статье изложены и проанализированы основные препятствия на пути квалификационной оценки и умение судей эти препятствия преодолевать. Раскрываются основные аспекты проведения отбора судей, квалификационного экзамена, собеседования и тому подобное. Проанализированы основные этапы прохождения квалификационной оценки судьями. Сосредоточено внимание на конкретных критериях оценки судей. Подтверждается мнение об «открытии дверей» молодым специалистам на должность судьи. Обоснованы основные полномочия Общественного совета добродетели, как относительно нового явления в судебной реформе, в области оценки судей и ее значение для Высшей квалификационной комиссии в частности. Отмечается необходимость создания новой системы профессиональной оценки судей, их подготовки и переквалификации. Призывается к регулярному проведению оценки судей. Предлагается внесение изменений в закон «О судоустройстве и статусе судей». Изложенный уровень перспективы развития реформирования судей, в том числе и оценки их профессионального, нравственного, морального и других уровней. Отмечается дальнейший анализ данной проблемы и внедрение четких принципов осуществления судебной власти.

**Ключевые слова:** судья, судебная реформа, Конституция Украины, независимость судей, квалификационный экзамен, профессиональный отбор, переаттестация, подготовка судей, квалификационное оценивания, Общественный совет добродетели, дисциплинарная ответственность, компетентность, Национальная школа судей, Высший совет правосудия, профессиональная этика, критерий добродетели, декларация о доходах, судейское досье.

**Summary.** This article is devoted to research the qualifying evaluation of judges and prove its relevance in today's time. This article compares and analyzes the Law of Ukraine «On the Judicial System and Status of Judges» of the old and the new version, paid special attention certain very important aspects of judicial reform. Disclosed features, positive and negative aspects of judicial reform its compliance with today's realities. The stated his own opinion on the reform in general and qualifying evaluation of judges in particular. These and analyzes and forecasts the impression of different people about the future of this reform. A familiarization with the new key and one of the judges – the High Council of Justice and with such innovations as the judicial dossier and other innovations. Also, the article presents and analyzes the main obstacles to qualification assessment and the ability of judges to overcome these obstacles. The basic aspects of the selection of judges qualification exam, interview and more. The basic stages of the qualification evaluation of judges. Focuses on specific evaluation criteria judges. Confirm opinion on the «open door» young professionals as judges. Reasonable major powers of the Public Council of virtue, as a relatively new phenomenon in the judicial reform in the area of evaluation of judges and its importance for the High Qualification Commission in particular. The necessity of creating a new system of professional evaluation of judges, their training and retraining. Calls for regular evaluation of judges. Proposed amendments to the law «On the Judicial System and Status of Judges». The stated level prospects of reform of judges, including the assessment of their professional, ethical, moral and other levels. Emphasized on further analysis of the problem and implement clear principles of judicial power.

**Key words:** judge, judicial reform, the Constitution of Ukraine, the independence of judges qualification exam, professional selection, certification, training of judges, qualification assessment, the Public Council of Integrity, Discipline, competence, National School of Judges, the High Council of Justice, professional ethics, the criterion of integrity, declaration of income, judicial dossier.

**Постановка проблеми.** Як відомо, на разі в Україні вже була прийнята нова судова реформа. Тому в даній роботі ми будемо говорити про судову гілку влади, в порівнянні до та після даної реформи та запропонуємо свої варіанти вирішення цієї проблеми.

Стаючи суддею, особа звичайно ж наділяється відповідними правами та обов'язками, які, на превеликий жаль, у половині випадків порушуються. Дана особа проходить певну процедуру відбору за її професійними та соціальними якостями, яка закріплена в статті 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вона складає кваліфікаційний екзамен, тобто проходить усі етапи зайняття посади судді. Першою передумовою того, що рішення майбутнього судді будуть справедливими, є особливі вимоги на зайняття посади, що передбачені ст. 127 Конституції України. Крім того, добір кандидатів на посаду судді здійснюється на конкурсній основі.

Питання кваліфікаційного оцінювання зараз є дуже актуальною саме для населення. Не є новизною, що на разі громадяни мало довіряють суддям та судам через ті чи інші причини. Особливо це стосується тих, які обстоюючи свої права, стикаються з незаконним прийняттям судових рішень, не зважаючи на обов'язок дотримання головних принципів судочинства. У більшості випадків це відбувається, коли конкретна сторона заявляє судді відвід через його непрофесіоналізм, не знання й не розуміння законодавства чи просто на просто відсутність бажання слідувати законодавству. Якщо звичайно це трапляється, то даній стороні не зможе допомогти ніяким чином і відвід судді, так як відтепер судді самі вирішують відвід до самого себе. І слід зауважити, що це зовсім не правильно. Цього права в суддів категорично не повинно бути, адже воно навпаки посилить суддівське свавілля, порушуючи права та інтереси народу.

Тому, актуальність даної теми дослідження вказує на те, що потрібна подальша чітка розробка механізму, якщо можна так сказати, проведення атестації, підготовки суддів; потрібен подальший аналіз даної проблеми та впровадження чітких принципів здійснення судової влади загалом та до того ж встановлення контролю за діяльністю суддів та призначенням їх на посади з відповідним рівнем професіоналізму, кваліфікованості і так далі.

**Стан наукового дослідження.** Питанням дослідження судової влади у тому чи іншому аспекті присвячені теоретичні положення наукових праць таких учених, як: А. Л. Борко, О. В. Зайчук, Г. А. Кравчук, У. А. Мірінович, Л. М. Москвич, Л. П. Нестерчук, С. В. Нечипорук, С. В. Прилуцький, В. С. Смородинський, М. М. Суховій, О. С. Ткачук, С. Г. Штогун та інші.

**Метою статті** є дослідити проблему кваліфікаційного оцінювання суддів, порівнявши Закон України «Про судоустрій та статус суддів» старої та нової редакції, довести важливість окремих аспектів су-

дової реформи та запропонувати покращення законодавства щодо даної проблеми.

**Виклад основного матеріалу.** Не буде секретом, що 6 років тому, коли почались на території України військові дії, багато людей раптово захотіли по звільненні всіх суддів. Варто зауважити, що це безумовно призвело б до призупинення судової влади. І тому з метою вдосконалення судової системи, зміни судової влади, посилення відповідальності не тільки суддів, а й всіх представників суддівського корпусу в цілому, 2 червня 2016 року було прийнято законопроект № 4734 «Про судоустрій і статус суддів», за який проголосувало 281 народний депутат. У законі мало того, що з'явилися нові принципи цивільного судочинства, так ще й кардинально змінилась система створення нових судових органів, внесли суттєві зміни в структуру судів, порядок призначення й власне перевірку під час атестації суддів.

З проведенням нової судової реформи, кардинально змінився не тільки Закон України «Про судоустрій та статус суддів», а й Конституція України. Зміни є дуже великими, практично ніяких старих норм не залишилося.

Для початку слід сказати, що зокрема в статтю 127 Конституції України, порівняно з минулою редакцією, внесено зміни щодо того, що правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних, внесли поправки щодо віку та стажу. Від тепер, кандидату на посаду судді має бути не менше 30 років (раніше було не менше 25 років), а стаж роботи в галузі права має бути вже не 3, а 5 років. Відмінена норма щодо терміну останнього проживання на території України та на разі народні засідателі вже не беруть участь у правосудді [1].

Як зазначав Андрій Козлов — провідний юридичний радник Проекту DRI (Україна): Зміни до Конституції України в частині правосуддя дозволять відновити довіру громадськості, усунути політичний вплив на суддів, відкрити дорогу кваліфікованим молодим людям, які мають відповідні морально — етичні якості [4].

І це дійсно так. Адже, на нашу думку, саме молоді професіонали зможуть підняти наше становище і вивести нас на новий рівень.

Переходячи до вивчення власне до самої реформи, варто відразу зауважити, що з початком її дії відбулися значні зміни в структурі та організації судової влади. Реформа кардинально змінила всю судову систему. Були прийняті нові закони: «Про судоустрій та статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», два закони щодо виконання судових рішень, повністю змінилась Конституція України в частині правосуддя, впроваджуються в життя новели реформи [1].

Судова реформа викликала дуже великий розголос не тільки серед населення. У процесі проведення аналізу й дослідження її особливостей, було виявлено декілька позитивних моментів та суттєвих

недоліків які потребують врегулювання. Зокрема, серед найбільш значних плюсів хотілося б виділити процес виконання практичних завдань суддями, а саме його транслявання в мережі Інтернет, що є дуже гарно для громадян, які зможуть подивитись його й бути в курсі свіжих новин. Також, великим плюсом є те, що подане досьє всіх кандидатів, які подолають перший етап кваліфікаційного оцінювання, буде завчасно оприлюднено ВККС з тим, щоб дати можливість громадськості ретельно ознайомитися власне з інформацією стосовно кандидатів. Не можна й оминати специфіку проведення конкретних перевірок і співбесід тощо.

Однак, на жаль, в процесі судової реформи було допущено й чимало прорахунків. А саме, обмежене право на відеозапис відкритого судового засідання. Суд присяжних, який був запроваджений реформою з одного боку — це дуже гарна новація, тому що це буде одним з кроків покращення довіри громадян до судової гілки влади загалом. Однак, на разі він діє лише в кримінальних справах, де особі загрожує довічне позбавлення волі [3].

На нашу думку, сферу його діяльності варто розширити і не тільки видами справ. А для таких змін перш за все треба спочатку внести зміни в законодавство.

Як відомо, була проведена реорганізація місцевих судів, однак реформою не передбачено жодного оновлення апеляційних судів. Якщо й будуть якісь вакансії, то їх зможуть зайняти лише судді з суддівським стажем мінімум п'ять років. І тому ми вважаємо, що найближчим часом треба провести реорганізацію та переатестацію не тільки судів на місцевому рівні, а й судів вищих інстанцій.

У даному випадку в статті йтиметься мова саме про переатестацію суддів. Отже, згідно зі статтею 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кандидат спочатку проходить добір який складається аж з 15 етапів та до участі в якому кандидату слід подавати письмову заяву. Після добору кандидат складає відбірковий іспит (стаття 73), подає декларацію, свою та членів своєї родини (стаття 76). Проводиться спеціальна підготовка на посаду судді в Національній школі суддів, складається кваліфікаційний іспит та проводиться конкурс, за яким власне й Президент України за поданням Вищої ради правосуддя призначає безстроково суддею. Тобто, відтепер перевірка й відбір професійних суддів буде жорсткою, тривалою та дуже сподіваємося, що чесною [2].

Порівнявши закон «Про судоустрій та статус суддів» старої та нової редакції, слід зауважити, що великим плюсом є те, що критерії кваліфікаційного оцінювання суддів у новому законі тепер конкретизуванні, мають чіткіший зміст, до того ж відіграють важливішу роль та відповідають реальності. Зокрема в частині 2 статті 83 нового закону серед критеріїв оцінювання зазначені: компетентність (професій-

на, соціальна, особиста тощо); професійна етика та доброчесність. А ось у законі старої редакції в цій же частині 2 статті 83 компетентність розділена на окремі частини; зазначені й такі критерії, як здатність підвищувати свій фаховий рівень і здійснювати правосуддя в суді відповідного рівня [2].

Відтепер головну роль при оцінюванні суддів відіграватиме Вища кваліфікаційна комісія суддів та Вища рада правосуддя, повноваження яких теж були змінені в питанні атестації суддів.

Також, у порівнянні законів, на разі продовжено термін, протягом якого Вища кваліфікаційна комісія ухвалює рішення про призначення кваліфікаційного оцінювання, а саме до 3 місяців (раніше термін становив до 2 місяців). Введені додаткові положення про факти дисциплінарної відповідальності судді та щодо корупційних дій. Пункт 11 частини 3 статті 85 старого закону скорочено і додано новий пункт (пункт 12) про інформацію щодо відповідності судді критерію доброчесності. Також суддівське досьє доповнене положеннями про результати тестувань щодо відповідності судді кваліфікаційному рівню, щодо декларації своєї та членів родини, щодо висновку Громадської ради доброчесності.

Також, варто зазначити, що не всі судді будуть проходити конкурсний відбір. Йдеться про тих суддів, які були призначені в 2010 році, так як вони проходитимуть лише кваліфікаційне оцінювання, до того ж Президент України всупереч Конституції продовжуватиме виписувати їм посвідчення, що вже говорить про не дотримання конституційного принципу рівності!

Значним недоліком даної судової реформи в аспекті дослідження проблеми відбору суддів, на нашу думку, є те, що переатестація обмежена заходами з перевірки лише діючих суддів. До того ж вплив на подальшу кар'єру судді в разі не проходження переатестації також є досить таки обмеженим. Як наслідок поганого результату може бути лише направлення на підвищення кваліфікації до школи суддів. І лише в разі повторного негативного результату суддю може бути звільнено з посади за порушення присяги. даний відбір безумовно впливає на подальшу кар'єру судді в разі поганого результату переатестації. Варто відразу зауважити, що це не означає, що ті судді, які працювали в судах будуть звільнені, а нові призначені. Усі проходитимуть кваліфікаційне оцінювання і за його результатами хто залишиться працювати, а хто залишиться без роботи. І це, на нашу думку, правильно. Тому що ці дві так би мовити категорії мають конкурувати між собою і з них мають бути відібрані лише кваліфіковані, чесні судді, які зможуть справедливо та ефективно здійснювати судочинство. Судді, які знають та головне розуміють і вміють застосувати на практиці законодавство, які здатні захистити права та свободи громадян і підвищити рівень довіри до себе тощо.

Завдяки реформі законодавцем сформовано нові вимоги до суддів, а саме: можливість обіймати посаду судді від тепер мають не тільки ті, хто працював суддею раніше, а й адвокат, науковці та правозахисники в судах вищих інстанцій. адвокати, вчені, правозахисники, які від тепер матимуть змогу стати судьями, можуть ними стати в апеляційних, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України без досвіду роботи суддею. Для отримання посади в цих судах їм необхідно мати стаж роботи лише у сфері права [3].

Виникають деякі суперечливі питання і щодо суддівського досьє: яким чином Вища кваліфікаційна комісія зможе отримувати достовірні дані про суддю чи кандидата на посаду судді. Також великий ризик викликає те, що деякі судді без сумніву, напевно, готують заздалегідь певні «подарунки» за проходження відбору, так як даний відбір безумовно впливає на подальшу кар'єру судді в разі поганого результату переатестації.

Слід сказати про проведення самого процесу оцінювання. Голова Вищої кваліфікаційної комісії Сергій Козьяков говорить, що оцінювання суддів складається з 2 етапів. Перший етап — це іспит, який складається з двох частин: анонімного тесту, коли суддя відповідає на питання, викладає стійку правову позицію Верховного суду України. Того ж дня він має викласти правову позицію щодо одного з рішень Європейського суду з прав людини. При цьому члени комісії перевіряючи якусь конкретну роботу не знають, чию вони перевіряють, на кожній з них є лише штрих-код. Та друга частина — це розв'язання фабули, яке на відміну від тесту вже не є анонімним. При цьому членам комісії не обов'язково щоб суддя розв'язав фабулу правильно, важлива саме логіка викладу його думок. Крім того, звичайно ж беруться до уваги манера спілкування, поведінки, здатність швидко ухвалювати рішення і так далі.

І другий етап оцінювання — це проведення співбесіди членів кваліфікаційної комісії з суддею щодо його досьє, де перевіряються всі дані судді, його роботу, мається на увазі розгляд справ, ухвалення та оскарження його рішень тощо [4].

Але ось щодо досьє, власне в нас виникло питання, яким чином Вища кваліфікаційна комісія зможе отримувати достовірні дані про суддю чи кандидата на посаду судді.

Варто відразу помітити, що згадана вже Громадська рада доброчесності, яка закріплена в статті 87 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» нової редакції також є новим явищем у судовій реформі.

Рада створена для сприяння Вищій кваліфікаційній комісії в формуванні відповідності судді вже згаданим вище критеріям. Вона складатиметься з 20 чоловік, учасниками якої можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, і науковці — правники, адвокати, навіть журналісти й обираються терміном на два роки [4].

До повноважень Громадської ради доброчесності на разі належать: збір, перевірка та аналіз інформації щодо кандидата на посаду судді; надання Вищої кваліфікаційній комісії інформації щодо нього; за наявності відповідних підстав надання кваліфікаційній комісії висновку про невідповідність кандидата критеріям професійної етики та доброчесності, який додадуть до його досьє; а також вона може делегувати уповноваженого представника для участі в засіданні Вищої кваліфікаційної комісії щодо кваліфікаційного оцінювання кандидата на посаду судді. До того ж Рада має повне право на створення інформаційного порталу, щоб збирати інформацію про професійну етику та доброчесність кандидатів на посаду судді.

Створення Ради доброчесності є неабияким плюсом у новій судовій реформі. Адже за допомогою ради, значно полегшиться робота й Вищої кваліфікаційної комісії, та й до того ж, як зазначалося до ради можуть бути обрані не тільки представники однієї якоїсь категорії професіоналів.

**Висновки.** Правосуддя й судова реформа — теми, які є на сьогодні одними з найбільш актуальних і важливих в Україні. Тож, судячи з дуже великих змін Конституції України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів», можна сказати, що за розбудову судової системи «взялися обома руками». Дуже хочеться вірити, що така праця буде не марною.

Щодо самих же Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, то треба законодавчо врегулювати питання їх утворення, повноважень, структури, тому що на разі в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» це не закріплено.

Великі надії покладаються на те, що судова реформа сприятиме зміцненню, оновленню, організації судової влади та здійснення справедливого правосуддя.

Але на разі є багато неоднозначностей, неточностей. Як приклад неоднозначності, можна навести оскарження Головою Верховного Суду України до Конституційного суду України про визнання неконституційним конкурсний відбір суддів, обґрунтовуючи це можливим порушенням принципу рівності, коли ті судді, які пройшли переатестацію отримуватимуть більшу заробітну плату, а ті, хто не пройдуть можуть залишитись без роботи. Але тут же Голова вказує, що братиме участь в конкурсному відборі до нового Верховного Суду. Тобто, він суперечить самому собі. З одного боку подає оскарження, а з іншого має намір пройти переатестацію. Треба ж щоб була визначеність в решті-решт!

Вказані вище проблеми, включаючи й тему нашого дослідження, викликають необхідність створення кардинально нової системи професійного оцінювання суддів, їх підготовки, перекваліфікації. І тільки таким чином можна буде більш-менш



урегулювати компетентність суддів, справедливе прийняття ними рішень, що у свою чергу потягне за собою дуже потрібну на сьогодні реалізацію прав, свобод та законних інтересів громадян та звичайно ж посилить довіру населення України до представників суддівської влади.

Звісно ж не можна сказати, що реформування всієї системи судочинства, в тому числі й кваліфікаційного оцінювання суддів вирішить відразу всі проблеми. Гарно буде, якщо оцінювання суддів буде проводитись регулярно. Потрібен тривалий час, щоб досягти того рівня, на який ми прагнемо зараз.

#### Література

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, Ст. 141.
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/6234.html> (дата звернення 16.04.2020 р.).
4. Вісник Асоціації правників України: 7–8 (126–127) липень-серпень 2016. С. 16.
5. Примаченко Олександра. Голова Вищої квалфікомісії Сергій Козьяков — про найбільш вдалу частину судової реформи і майбутній Верховний суд. URL: <https://racurs.ua/ua/1253-sergiy-kozyakov.html> (дата звернення 16.04.2020 р.)



**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»**  
**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»**  
**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»**

Збірник наукових статей

№ 7 (87)

2 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2020

**Видано в авторській редакції**

---

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»

Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12

Контактний телефон: +38 (067) 401-8435

E-mail: editor@inter-nauka.com

www.inter-nauka.com

Підписано до друку 31.05.2020. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.

Умовно-друкованих аркушів 13,25. Тираж 100.

Замовлення № 398. Ціна договірна.

Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2458 від 30.03.2006 р.